

DE PRODUCENT

1915-1955

A. VAN WIJNEN

VEERTIG JAAR

DE **P**RODUCENT

ILLUSTRATIES EN BANDTEKENING: RIE BOUTERS, REEUWIJK
DRUK: N.V. DRUKKERIJ JOHAN MULDER, GOUDA

INHOUD

Onderwerp	blz
▼ Ten geleide A. Stuurman voorzitter	7
▼ Inleiding A. Wijnen	9
▼ Handel, als maatschappelijke functie	12
▼ Handel in de oude tijden	18
▼ De Handelaar in oude tijden	25
▼ Handel en Handelaar tot 1800	34
▼ Storm over Europa	43
▼ Een Conclusie	48
▼ Coöperatief	51
▼ De „Coöperatieve Kaasproducenten Vereniging tot Export van Vol- vette Goudse Kaas onder Rijksmerk”	58
▼ Tussen twee wereldoorlogen	67
▼ Opnieuw Oorlog	76
▼ Vrij	82
▼ En nu verder	88
▼ Literatuurlijst	94

*Wie kentering der tijden aan
het kloppen van zijn hart mocht horen,
voor hem is 't leven niet verloren.
Reeds treft zijn luisterende oren
het machtig ruisen van de koren,
die 't nieuwe leven groeten gaan.
D. A. Vorster.*

TEN GELEIDE

Bij het bereiken van een mijlpaal wordt daaraan meestal enige aandacht besteed. De vorm waarin men dit doet is vaak zeer verschillend.

„DE PRODUCENT” werd opgericht 19 Augustus 1915. Dit gedenkboek heeft tot doel er de aandacht op te vestigen dat deze coöperatie 40 jaar heeft bestaan. Het is voor ondergetekende een eer enkele woorden ten geleide hiervan te kunnen schrijven.

Wij kunnen niet anders dan dankbaar zijn dat een der oprichters, en de grote voorvechter dezer coöperatie, de auteur er van heeft willen zijn. Wie zou het beter kunnen doen dan hij die alle ups en downs heeft meegemaakt en wiens naam voor altijd aan „De Producent” verbonden zal blijven!

Opgericht uit de nood der tijden, werd niet altijd alleen het materiële voor ogen gehouden, maar ook het ideële niet verwaarloosd, zij het ook dat het eerstgenoemde zeker niet het onbelangrijkste was. Onnodig dieper op deze dingen in te gaan, nog minder om in details te treden; immers, de volgende bladzijden geven een juist en onbevooroordeeld beeld van alles wat op dit 40-jarig bestaan betrekking heeft.

Vast staat wel dat het bestaansrecht ondubbelzinnig bewezen is en de boerenstand in het algemeen, en zeer bepaald de leden dezer coöperatie, de voordelen er van in ruime mate hebben ondervonden. Dit wordt nog al eens vergeten, en vooral voor de jongeren is het verschijnen van dit gedenkboek zeer nuttig: zij hebben immers de strijd van vele jaren geleden niet zo intens meegemaakt. Het moge vooral tot hen doordringen dat het ontstaan van deze coöperatie toen noodzakelijk w e r d, en het voortbestaan er van nog onverminderd noodzakelijk is. Er is in die 40 jaren veel bereikt, wat mede te danken is aan het onbaatzuchtig optreden van de oud-directeur A. van Wijnen, en de tegenwoordige directeur W. van Wijnen.

Hopen en vertrouwen wij dat de naam Van Wijnen onverbrekkelijk aan „De Producent” verbonden zal mogen blijven.

A. STUURMAN, voorzitter.

[007]

INLEIDING

TOEN DE BOND VAN KAASPRODUCENTEN HET VORIGE jaar zijn veertigjarig bestaan ging herdenken, werd een jubileumboekje samengesteld waarin voorgeschiedenis, wording en werkwijze van deze organisatie werden neergelegd.

Op blz. 51 werd de oprichting vermeld van een organisatie voor de afzet van boerenkaas, waartoe de initiatieven groeiden in de Bond van Kaasproducenten. Het was het begin van wat heden „De Producent” is geworden.

Deze vereniging passeert op haar beurt het 40-jarig bestaan en gaat daarbij op die datum een herdenkingsboekwerkje uitgeven, ‘t welk in zekere zin aansluit op het bovengenoemde werkje van de B. v. K., maar overigens daar toch ook weer geheel los van komt te staan, doordat deze twee organisaties een geheel verschillend en geheel eigen leven hebben geleefd.

Ook in dit boekje zullen ontstaan en werking in vogelvlucht [008] worden vastgelegd, terwijl - waar haar bestaan en haar werk te midden van het voortstuwend leven ligt - een stukje voorgeschiedenis en een nabeschouwing, inleiding en slot vormen.

De Bond van Kaasproducenten en de nieuw opgerichte verkooporganisatie, met de wel zéér lange naam van „Coöperatieve Kaasproducentenvereniging tot Export van Volvette Goudse Kaas onder Rijksmerk”, waren wel zeer nauw verwant, maar organisatie, doel en werking der laatste was een geheel andere. Nochtans was er nauw contact, zodat verschillende dingen in onderlinge samenwerking tot stand kwamen.

Zo ook werd besloten dat beide verenigingen een eigen boekje zouden uitgeven, met het gevolg dat in het Bondsboekje wel enige malen „De Producent” wordt genoemd, echter zonder daar verder diep op in te gaan.

Het is nodig hierop vooraf de aandacht te vestigen. Zeer terecht zou verwondering kunnen ontstaan over het slechts terzijde behandelen van Bondszaken in dit werkje, terwijl de samenwerking zo intens is geweest. Te samen geven deze twee boekjes een wat meer sluitend geheel dan elk afzonderlijk. Het eigen leven is echter zo groot geweest, dat een aparte uitgave volkomen verantwoord is.

Een inleiding moet enigszins aangeven wat verder zal worden geboden: men zou hiervoor de inleiding van het eerste boekje kunnen nemen. Er is overeenstemming in de vormgeving der beide boekjes.

Een jubileumboekje wordt nog al eens een sterk op het werk van de jubilerende vereniging ingesteld verhaal: op zichzelf niet te veroordelen, maar toch krijgt een en ander daardoor een wat eenzijdig karakter. Het werk werd gedaan te midden van vele anderen. Te midden ook van voorgeschiedenissen, tijdsomstandigheden, beïnvloedingen, enz., enz., die feitelijk niet buiten een herdenkingsgeschrift mogen blijven wil het beeld niet vertekend worden.

De schrijver kreeg ook nu weer volle vrijheid de materie naar eigen inzicht te bewerken en de inhoud te bepalen. Met nadruk [009] dient dus gezegd te worden dat hij voor het gebodene de volle verantwoordelijkheid draagt.

Voor zo ver hierin in zekere zin geschiedenis wordt gegeven, dan bedoelt dit al-lerminst de volle naam „Geschiedenis” hiervoor op te eisen. Het is veel meer een b e s c h o u w i n g over geschiedenis dan directe geschiedschrijving. En in dit beschouwend-zien ligt het element van subjectiviteit, hetwelk de lezers wel in acht zullen willen nemen. Het ware trouwens gewenst dat in het algemeen wat voorzichtiger met het feitenmateriaal der geschiedenis werd omgesprongen. Bij het opnieuw een duik er in maken (wat voor het schrijven hiervan nodig was), ontdekt men wel een en ander dat wijst op een toe-redeneren naar een zeker doel.

Goethe was waarschijnlijk niet ver mis toen hij neerschreef: „Maar het publiek mag er niet achter komen, hoe weinig historische feiten als absoluut vaststaand kunnen worden beschouwd”.

Met bijzondere nadruk wordt nog op het volgende gewezen.

Deze beschouwingen hebben uitsluitend betrekking op de economische, sociale en maatschappelijke zijde van de behandelde feiten en vraagstukken. Van politiek is dit alles volkomen vreemd. Dit behoort duidelijk gezegd te worden omdat steeds meer feitelijkheden en dingen van de dag, óók tot politieke onderwerpen worden.

Zou men alles vermijden moeten wat in die sfeer ligt, dan zou een beschouwend betoog over bijna geen onderwerp kunnen worden gegeven. Naast een politieke, hebben de dingen ook een economische, sociale en maatschappelijke kant op

zichzelf. Indien dus aan een hierin behandeld onderwerp een politieke kant is, gelieve men bij het lezen hiervan alleen de behandeling van die andere zijde te zien. En tenslotte nog een kort overzicht over de inhoud.

Het gaat over de 40-jarige verkooporganisatie, in de loop der jaren omgedoopt van de lange, hiervoor genoemde naam, tot de *Coöperatieve Producenten Handelsvereniging*, vaak genoemd de C.P.H., maar meer bekend onder „DE PRODUCENT”. Hoewel deze [010] organisatie heden niet alleen een handelsorganisatie is, maar ook deelneemt aan de productie, is toch het handelselement heel groot geweest en is dit heden nog.

Aan de handel vóór de oprichting zal aandacht worden besteed. De positie van de handel in de samenleving, voorheen en thans, krijgt een plaats. Voorheen, omdat dit het tot stand komen van de organisatie meer doet zien als een stadium in het gehele proces van de handel. Thans, omdat dit bepalend is voor de plaats van „De Producent”, zowel nu als in de toekomst.

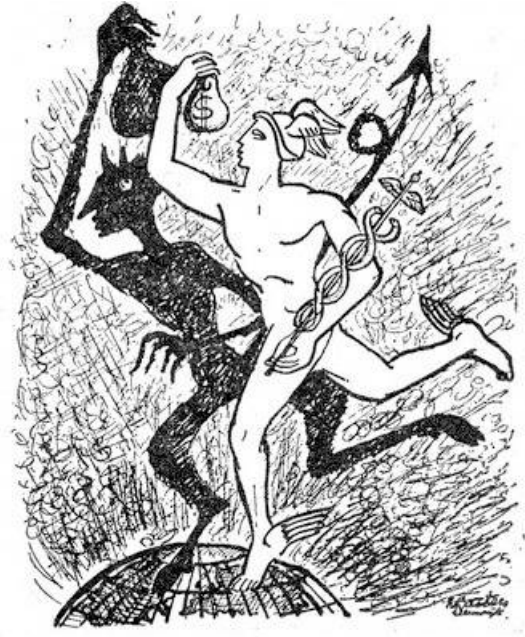
De directe oorzaken van haar oprichting, de opzet, vorm, werkwijze en houding tussen concurrenten, tegenover de overheid, dit alles behoort in een jubileumboekje thuis, maar neemt hierin een niet al te overheersende plaats in. Over levenden schrijft men over het algemeen bescheiden - over doden spreekt men uitvoeriger. Deze vereniging is nog springlevend, dus ze vertelt zelf iedere dag wel het een en ander van haar werk.

Speciaal het karakter der vereniging en haar plaats onder de boeren in het Westen zal aandacht hebben.

Dit alles gezien in het licht der omstandigheden, en gezien als verschijningsvorm van de tijd.

[011]

HANDEL

DE MAATSCHAPPELIJKE FUNCTIE

Men vraagt zich af wat de oorzaken zijn dat de handel in het algemeen volstrekt niet altijd de volle aandacht heeft. De industrie, en bij tijden ook de landbouw, staan meer in het teken der belangstelling.

Door de geschiedenis heen heeft men de werkzaamheden en de economische positie van de landbouw - in het verre verleden alleen - en in de latere tijden te samen met de industrie - als belangrijke factoren in de welvaart van het land gezien. Soms speelde de handel daarbij mee. Dit was vooral in de middeleeuwen het geval.

Belangrijke conjunctuurbewegingen en welvaartsposities werden, en worden, vaak geheel buiten de factor „handel” gezien. Het heden levert een voorbeeld: de Landbouw, en vooral de Industrie, zijn in Pers en Regeringsuitingen de elementen waarom alles draait. Uitbreiding van industrie en verhoging van landbouwproductie [012] wordt aldoor vooropgesteld. Enige kentering in één dier factoren, en alweer inzonderheid bij de industrie, wekt direct ongerustheid. „Handel” wordt hierbij schier niet genoemd.

Er is nog iets waarop de aandacht moet worden gevestigd indien men over handel gaat schrijven: de handel staat in het algemeen maar zeer matig aangeschreven. Velen vinden dat handelsvak maar iets problematisch, gezien vanuit de nuttigheidshoek. Zij zit tussen producent en consument, maakt de dingen maar wat duurder, en... wat doet ze er in feite voor?

Men stelt de vraag, waarin het antwoord feitelijk besloten ligt, doet echter niet de moeite om eens na te gaan of deze analyse nu ook een redelijke basis heeft en dus verantwoord is. Men praat elkaar een beetje na, en gaat over tot de orde van de dag.

Natuurlijk zijn er eveneens die met veel waardering aankomen. Er zijn anderen, die er nauwelijks een goed woord voor over hebben. Elimineert men die beide eindstandpunten, dan houdt men een grote groep over die vrij gereserveerd tegenover „handel” staat.

Duikt men in het verleden, dan was het toen niet anders. Wel wordt erkend dat de handel, speciaal in Nederland, tijden van betekenis in de bestaansstrijd van ons volk heeft gehad.

En ten slotte meer concreet: er bestaan zeer felle uitspraken over de handelaar zelf. Over zijn streven, zijn hebbelijkheden, zijn moraal, of beter, zijn gemis-aanmoraal. Ook hier rijst de vraag: is dit zo?

Wil men dit alles in het heden kunnen begrijpen, dan is kennis van wat voorafging onmisbaar. Men moet dan tot de oorsprong der dingen zien door te dringen en de begindraad volgen door de eeuwen heen. Achter de feiten staande, is te proberen de verschillende schakels aanéén te smeden. Veel wordt dan logisch en natuurlijk en vanzelfsprekend. Men vraagt zich dan vaak af waarom desondanks elke wijziging op die lange weg met zo veel strijd gepaard ging, en of die strijd niet vermeden kon worden indien [013] men de moeite nam wat dieper in de dingen door te dringen. De samenleving zou in haar ontwikkelingsgang daarvan grote voordelen hebben gehad. De tijd die wij heden meemaken heeft tegen ons een zelfde grief en een zelfde raadgeving.

Bij verdere bestudering ontdekt men dat er maar een uiterst bescheiden materiaal aanwezig is over de geschiedenis van de handel. Wel zijn er thans geijkte feiten bekend over volkeren in het verre verleden, die hun handel begonnen, uitbreidden, en later ten onder gingen, verdrongen door andere volkeren. Echter, de details liggen veel minder vast: voor een beschouwend overzicht zijn de gegevens mager. Men komt bovendien in de geschiedschrijving uitspraken tegen die bij diepere beschouwing toch een geringe waarschijnlijkheid hebben.

Wanneer men dezelfde uitspraken op meerdere plaatsen aantreft, dan heeft dit de uitwerking dat men in de betrouwbaarheid gaat geloven. Totdat... men uit een verder verloop van het geschrevene weer sterk de indruk krijgt dat de schrijvers van elkaar overnamen, of uit een en dezelfde bron hebben geput. Conclusie: weest voorzichtig bij het hanteren van „feiten”. En: weest voorzichtig met conclusies. Geprobeerd is deze gedragslijn zo veel mogelijk te volgen.

Thans een en ander over de moraal van de handelaar. Een serie uitspraken uit het verleden staan ons ten dienste. Een aantal zullen hier worden opgenomen. (Om een veelheid van voetnoten te voorkomen, zal aan het einde een lijst van geraadpleegde lectuur worden geplaatst).

Een enkele maal, indien daartoe bijzondere aanleiding is, zal in de tekst wel de schrijver worden genoemd, van wie de uitspraak afkomstig is. Dit vooral wanneer een letterlijke, of bijna letterlijke, overname heeft plaats gehad.

Hier volgt dan een fraaie collectie:

Het begint reeds in de mythologie: als God van de Handel fungeert [014] daarin Mercurius, waarbij in de encyclopedie als aanvulling staat: God van de Dieven; of elders: God van de Oplichters. - Dit zet al niet best in. - Verder komen we tegen:

- Mensen, zich bevindende aan de zelfkant van het Leven, werden, en worden, kooplui.
- Enige doel: geld verdienen.
- Avonturiers, zwervers, mensen zonder gewetensbezwaren werden in het verre verleden kooplieden.
- Ontwortelden geven zich met handel af. Hun macht ging later boven regeringen uit.
- Slavenhandel, onder de verontschuldiging: de zwarten zijn tot slaven voorbestemd.
- Kleyntjes en Gischer laten een koopman tegen Prins Maurits zeggen: „Om winst te maken zou ik mijn schepen zelfs naar de hel zenden, al moesten daarbij de zeilen verschroeien.”
- Overeenkomsten onder dwang en zuivere windhandel tekenen de handelaar.
- De handel doet en passant bij zijn bedrijf in vreemde landen, spionnagediensten voor regeringen, (welke regering dan ook), omdat er aan te verdienen is.
- Zeeroof en piratendom behoorden bij het koopmanschap en men vond dit volstrekt niet oneerbaar, zelfs Gode-welgevallig. - De Phoeniciërs gaven meer om een goed gevulde schatkist dan om een ideaal van burgerschap.
- De handel is in het Romeinse Rijk niet in aanzien: een noodzakelijk kwaad, een niet-betamelijke bezigheid.
- Waar de handel zich uitbreidt, verflauwt het religieus sentiment.
- In geldzaken houdt gemoedelijkheid op.

En tot besluit nog enkele zéér krasse uitlatingen:

- Cicero: Handelaren gedragen zich niet welvoeglijk, want ze kunnen niet verkopen als ze niet verschrikkelijk liegen.
- Proudhon: Handel is zo'n beetje elkaar oplichten.
- [015] Hess: De maatschappij loopt vast op egoïsme bij-, en concurrentie tussen handelaren.
- Lin Wang geeft deze definitie: Hartstochten, gevoel, hoog goed. Maar aan een zakenman een gruwel. Jezelf blijven in het zakenleven niet bruikbaar.
- Thorgou: Al handel je in hemelse dingen, de vloek van de handel zit er toch in.
- Fourier: Handel is uitgegroeid tot parasitisme.
- Marx: Handel is over de gehele wereld één vechtend kamp.
- Multatuli: Bij een kansje-wagen in hazardspel gaat het heel wat eerlijker dan in handelspraktijken die de z.g. eerlijke, fatsoenlijke burgers zich veroorloven.
- Koetsveld: Handel, een vak zonder naam. Oplichter. Speciaal werkend onder arme mensen. En de vrome uithangen.

Deze ongunstige oordeelvellingen zijn met vele andere uit te breiden. Buiten deze kring van strenge beoordelaars van de handel, staat een brede massa die in de handelaar alléén maar de naar winst speurende figuur ziet, die het om de rest weinig kan schelen en die de winst zoekt langs gebaande en ongebaande wegen, met een flinke portie brutaliteit en gewetensvrijheid. In meerdere of mindere mate een parasiet op de gemeenschap. - Indien het voorgeslacht de handelaar, en de handel, op deze wijze ziet, sterker nog: indien de handel in het verleden deze definitie verdiend heeft, kan het dan wel anders of de handelaar van heden wordt wat wantrouwig en weinig vriendelijk aangezien? De vraag wordt dan wel dringend: is deze definitie juist?

Er wordt verteld van een kerk, waarin men aan de achterzijde, beschermd door veel struikgewas, een deurtje liet maken waardoor die mensen in de kerk konden komen die men niet graag door de voordeur zag binnenkomen, of.... die zèlf zulks liever niet deden.

Is het nu zo dat de handelsstand ook door zo'n deurtje, zo'n beschut achterdeurtje, de maatschappij moet gaan binnentreden? en zich langs deze weg bij de gemeenschap voegen?....

[016] Tegenover al deze afkeurende oordelen staan uitingen van waardering. De geschiedschrijvers brengen hierin echter een bescheiden oogst. - Van de alleroudste tijden wordt gezegd dat het de handel is geweest die, reizende naar verre en vaak nieuwe gebieden en daarbij heel wat inzicht en feitenmateriaal verzamelend, aan de mensen allerlei nieuwtjes bracht, het begrip van het hoe en het waarom bijbracht, zodat hun kennis groeide.

Elders spreekt men van de invloed die de handel heeft gehad op de wegenbouw en de verbetering van de scheepvaartwegen: het eigenbelang eiste zo goed mogelijke verkeerswegen voor verplaatsing van goederen. Dit vervoer ging toch al gepaard met veel moeilijkheden, zoals aanvallen van rovers, moeilijk verkrijgen van het nodige voedsel voor mens en dier bij karavaanvervoer, e.d. De slechte wegen vormden een groot obstakel bij het ruilverkeer over afstanden.

Meerdere malen wordt de handel genoemd als de factor waardoor een zekere welvaart in het land kwam en hongersnoden niet zo vaak meer voorkwamen. Bij deze meerdere welvaart groeiden de behoeften: deze weer bevredigen door warenruil met andere streken deed deze welvaart betekenis krijgen.

Soms komt een loflied op de handel voor wanneer een land door de handel (we zullen hierna nog zien welke soort handel....), in rijkdom en weelde kon leven. Bijvoorbeeld Spanje en Portugal hebben deze tijden gekend en ook de Nederlanden in de middeleeuwen. Maar door alles heen klinkt overheersend deze opvatting: - de handelaar is het om winst, en alleen om winst te doen. Over het „hoe” is men daarbij niet kieskeurig.

Hoewel dus andere stemmen te beluisteren zijn dan alleen kritische, ontkomt men niet aan de indruk dat de kritiek blijvend groter was dan de lof, en dat naast de lof

tevens veel kritiek bleef bestaan. Men wordt hierdoor aangespoord nader na te gaan waaraan dit wel is toe te schrijven: hierover in een volgend hoofdstuk.

Aleer afgestapt wordt van deze meer of minder kritische beoordelingen [017] van de handelaar, nog een stem van een Engelse journalist van naam, n.l. William Temple, Engels Gezant in Brussel, ongeveer in 1680, die in een, aan ons wonderlijk voorkomend taaltje, de volgende analyse geeft van de Hollandse kooplui:

„De Koopluyden en Ambachtsluyden soo die van aenzien zijn, als die haer met harer handenwerck geneeren, woonende in steden daer veel toeloop is, soo van vreemdelingen als passagiers hunne nabueren, zijn meer vluchtig (= bevatte-lijk, van geest, hoewel niet seer schrander om iets te bedencken, sulks zijnde de gave van heeter hersenen; nochtans konnen sy een ding geweldigh nabootsen, ja sodanig, dattet het origineel dickmaels overtreft. Zij zijn vrij kloeck en neerstig, en bestendig in het uytvoeren van t geen sij be-oogen en voorhebben. Sij leggen haer kennis en verstand aen, om bij d'onwetenheyten en dwaesheyten van andere luyden, daer sij mede verkeerren, voordeel te behalen. Sij houden haer stuck vast, als sij 't recht in haer hande hebben; in andere pointen, daer sij met luyden te doen hebben die van haer verstandt zijn en in schranderheyten en kloeckheyten van verstandt haer niet behoeven te wijcken, en op het recht en de wet haer beroepen, met sodanige handelen sij soo eerlijk en vroom als iemant ter werelt; 't wel soo seer niet spruyt uyt een grondslag van conscientie ofte zeedigheit, maer uyt een gewoonte, ingevoert op de nootsaeckelinkheit van met haer te moeten handelen, 't welck al soo seer rust op de algemeene vromigheit, als oorlog op goede dicipline, sonder welcke alles in verwarring zoude raken en koopluyden, kramers en soldaten dieven worden.”

Het tekent de doorsnee-handelaar van die tijd: vlug van begrip in handelszaken, maar geen grote geesten die nieuwe dingen ontdekken. Handig in navolgen en nadoen, kloek en vlijtig. Zij beijveren zich onwetenden wat aan te praten, maar zijn gedwee en voorzichtig als ze tegenover een tegenstander zijn die hen doorziet en met gelijke munt zou betalen. Ze worden dan eerlijk, niet omdat [018] hun geweten hen daartoe noopt, maar omdat het in zulk een geval voordeliger, verstandiger is.

Dit was in 1680.

Komt men in 1955 „dezulken’ ook nog niet tegen?

Om de handelaar, die door dit relaas misschien in zak en as zit, vanwege zo veel kritiek en zo weinig hulp, aan het eind van dit hoofdstuk enigszins te helpen de moed uit de schoenen weer wat naar boven te doen stijgen, volgt hieronder een oordeel vanuit deze tijd:

Uit het Reisboek voor Drente 1951.

De handel in Drente.

.... Behalve aan industrialisatie wordt in Drente aandacht geschonken aan problemen van de landbouw. Ook de bevordering van het vreemdelingenverkeer heeft de openbare belangstelling.

Met de handel is dit niet zo het geval. Over handelslieden wordt vaker misprijzend dan waarderend gesproken, vooral wanneer het hun goed gaat. Gemaakte winsten worden misgund, omdat deze zo gemakkelijk lijken verdiend. De handel vormt niettemin een noodzakelijke en uiterst belangrijke schakel in ons economisch bestel. Het is de handel die zorgt dat de producten van landbouw en industrie daar terecht komen, waar zij het meeste nut sorteren. De handel bewaart de goederen tot het tijdstip waarop, en brengt ze naar de plaats waar zij verlangd worden.

Zonder handel zou een behoorlijk levenspeil onmogelijk zijn, omdat geen enkel mens zelf in al zijn behoeften kan voorzien. Veel behoeven wij voor ons leven; stonden wij geheel op ons zelf dan was een aangenaam leven niet te bereiken. Een uitgebreide arbeidsverdeling met ruil van goederen over de gehele aardbol maakt het ons mogelijk te leven, zoals wij doen. Evenals zulks met de landbouw en de nijverheid het geval [019] is, voegt de handel waarde toe aan de goederen, waarmede hij transacties verricht. In Nederlands Gouden Eeuw waren het handel en scheepvaart, die het land tot grote bloei brachten, en er zijn meer voorbeelden aan te geven van rijke handelslanden dan van landen, welke door landbouw of nijverheid tot grote bloei geraakten....

De h a n d e l als zodanig werd niet altijd hoog aangeslagen. Telkens duikt op, tot in het verre verleden, dat de handel een parasitair karakter draagt. Daarnaast vindt men waardering en toekenning van bestaansrecht.

Minder goed komt de h a n d e l a a r e r a f. Meer kritiek dan lof is zijn deel. Moet hij zeggan, met Uilenspiegel:

....maar ik heb het er ook naar gemaakt....?

In vogelvlucht, en met enige grepen in de niet uitbundig rijke lectuur hierover, kan het antwoord hierop benaderd worden.

HANDEL IN OUDE TIJDEN

Omstandigheden vormen de mens. En de mens schept omstandigheden. In deze cirkelgang een weg te zoeken is niet steeds gemakkelijk. Toch is een zekere lijn te vinden; ook een groei, soms naar het betere, soms naar misbruiken en verval.

Uit dit alles dient de verklaring te worden opgediept voor de weinige waardering van de handel vanaf de vroegste tijden, tot zelfs nog in het heden. Is dit wanbegrip voortgedragen en uitgedragen door de praatgrage criticus, of hebben omstandigheden en mensen zodanig op elkaar ingewerkt dat er gerechtvaardigde klachten waren, en nog zijn? Een bescheiden toer door dit brokje wereldgeschiedenis kan wellicht de weg wijzen naar een enigszins verhelderend inzicht. Men moet hierbij [021] vooropstellen dat de basis van alle handel ligt in het feit dat de mensen verschillende waarde toekennen aan hetzelfde object, zodat koop en verkoop, in beider belang en tot beider tevredenheid, kan plaats vinden.

Het begin ligt in het vlak der veronderstellingen. Een vaag beeld is er van te vormen indien men zijn fantasie een beetje laat werken.

Men kan zich de oer-mens voorstellen die zichzelf moet zien te redden. Hij trekt er op uit om een eetbaar levend wezen te bemachtigen, of misschien ook een eetbare plant of vrucht te vinden, neemt deze mee naar zijn hol of spelonk, waar hij het gevondene voor het gebruik gereed maakt. Volledige zelf-hulp, waaraan geen tweede te pas komt. Hij ontmoet „de vrouw”, er komen kinderen en het gezin ontstaat. Zeer zeker ontstaat, tegelijk met de familie, een zekere mate van arbeidsverdeling, in feite reeds een vorm van „ruil”, n.l. arbeidsruil.

De man komt met een haas thuis - even aannemend dat de stamboom van een haas eveneens tot die tijd teruggaat - maar heeft er nóg een gezien die hem ontging: hij laat zijn vrouw of een van de kinderen de haas voor het maal gereed maken en trekt er zelf weer op uit om de tweede te strikken.

Een buurman in een andere spelonk heeft de voet verstuikt en kan dus niet jagen: wel is hij handig in het stropen en verder gereed maken van dieren. Gevolg: de een zorgt voor het vangen van de hazen, de tweede voor de bereiding tot voedsel. Onze fantasie zou hier zeer rijk kunnen bloeien.

Een volgende stap zou kunnen zijn dat de een beter vis kan vangen, en de ander veel meer moed en vaardigheid heeft in het vangen van dieren. De „warenkuil” is er, geheel gebaseerd op een allernatuurlijkste economie. We kunnen wel aannemen dat hier geen philanthropie, noch sociale economie aan het ontstaan was. Het zal niet zo ver mis zijn om te veronderstellen dat de een de ander eenvoudig dood-sloeg indien hij meer vis had dan de aanvaller aan vlees had aan te bieden.... of wanneer voor beide in totaal te weinig was.... De ruzie om het hebben en méér hebben [022] zal ook toen gespeeld hebben, daar we dit zelfs heden nog volstrekt niet zijn afgeleerd.

Van handel toen dus nog geen sprake; alleen directe ruil. Men mag aannemen dat dit heeft voortgeduurd zolang de mens nog een zwervend bestaan leidde, m.a.w. aan geen vaste woonplaats was gebonden. Men zocht zelf zijn eten, ontmoette andere zoekers naar eten en ruilde.

Anders werd het toen de vaste woonstee haar entree maakte. Hoe zich dit heeft voltrokken? - Ook dit zal wel in het eeuwig geheim besloten blijven.

Dr. Roland Nitsche liet blijkbaar ook hier aan zijn fantasie de vrije teugel toen hij er de volgende verklaring voor gaf:

„Moed en angst waren de heersende elementen bij deze primitieve mens. Moed op jacht om zijn eten te vinden. Angst voor natuurkrachten en vlucht in de grot. Overal ter wereld zullen bezorgde vaders bij onweer en stortbuien hun dierbaren hebben ondergebracht in een ééngzins-grot, daarmee de grondslag leggend voor vaste nederzetting en misschien ook voor de huiselijke cultuur.”

Een omzetting van het zwervend bestaan in een vaste nederzetting, hoe ze dan ook moge hebben plaats gevonden, ging gepaard met een geheel andere levensvorm. Men moest b.v. aandacht schenken aan de plaats die men daartoe uitkoos;

het toeval zal hierbij wel een grote rol hebben gespeeld. Per geluk zal wel eens een prima streek zijn gevonden bij het zwervend leven, waar de omstandigheden noopten tot een vaste nederzetting. Het door omstandigheden niet verder kunnen doortrekken, zal mede als oorzaak zijn aan te nemen, ook dan wanneer de plaats daartoe weinig lokte. Het is zeer waarschijnlijk dat deze overgang van zwerven naar zich-vestigen, een sterk geleidelijk karakter heeft gehad.

De levensmethode werd een andere. Uit gegevens lijkt het waarschijnlijk dat er een veel verdere taakverdeling ging ontstaan: de man ziet dierlijk voedsel te bemachtigen, terwijl de vrouw plantaardig [023] voedsel verzamelt. In de geschiedschrijving vindt men de gedachtengang dat de vrouw, het plantaardige voedsel verzamelend, allerlei plantendelen die ze op een moment te veel had, in de grond bewaarde, en dat uit die handelwijze zich de grondbewerking en de teelt van gewassen heeft ontwikkeld. De eerste landbouw zou dus beoefend zijn door de vrouw.

Veeteelt was vooral het werk van de nomaden-stammen, de zwerfende stammen die na afgrazing steeds verder trokken met hun kudden. De aan plaats gebonden stam beoefende uit de aard der zaak meer de akkerbouw. En hiermede bereikt men het ontstaan van „handel”.

Immers, twee omstandigheden wekten hem tot leven. Bij een vaste nederzetting verkreeg men een zekere bodemproductie, die men daar vond en waarmede men verder werkte. Een productie dus die aan de planter het best lag, waarmede hij vertrouwd geraakte, terwijl de bodemgeschiktheid een natuurlijke en belangrijke rol meespeelde. Elders heersten weer andere omstandigheden, en dientengevolge een andere vegetatie, met andere producten. Het terrein voor uitwisseling van goederen kwam in het groeistadium. Uitstekende weersomstandigheden en andere gunstige factoren konden een zekere overvloed doen ontstaan, evenals het tegendeel hongersnood kon veroorzaken.

„Handel” kon hier nivellerend en sterk helpend werken. Voorbeeld: het verhaal van Jozef en zijn broers in het Oude Testament. Indien de voorafgaande veronderstellingen niet te ver gaan, dan moet men, de grondslagen van de handel hierin erkennende, tevens de nuttige functie van de handel aanvaarden. Economisch en maatschappelijk gezien is het ontstaan van de handel een belangrijke gebeurtenis geweest in het leven van de oude mensheid.

Van de primitieve goederenruil uit het Stenen Tijdperk (7000 tot 4000 jaar v. Chr.) welke ruil feitelijk een beginstadium van handel is, ontwikkelt dit zich tot het ingewikkeld en omvangrijk handelscomplex van heden.

Handel is: aan- en verkoop van goederen zonder wezenlijke verandering [024] aan het verhandelde. Het is een verplaatsen van goederen, een element in het distributiesysteem. Daarnaast heeft handel, voor degene die deze bedrijft, het doel winst te maken.

Uit wat uit die oude tijden, toen nog niets op schrift kwam te staan, uit diverse vondsten in de bodem voor ons waarschijnlijk is geworden, mag worden veron-

dersteld dat vuurstenen vrijwel het eerste handelsobject zijn geweest, te samen met zout. Het is begrijpelijk dat deze producten goede handelsmogelijkheden boden. Toen de mens iets meer civiliseerde, werden vuur en zout twee onmisbare artikelen.

Vuurstenen om vuur te maken, maar tevens om met haar scherpe kanten, bij splijting, te dienen als wapen of als werktuig, b.v. de stenen bijlen. Zout om etenswaren te verbeteren en te verduurzamen.

Omgekeerd is het niet gewaagd te beweren dat het vinden, en het leren hanteren van deze artikelen, sterk heeft medegewerkt aan de civilisatie en dus aan het ontstaan van cultuur.

Men ziet deze handel groeien: groeien in omvang en groeien over de afstanden heen.

Het tweede tijdperk, het Bronzen Tijdperk, geeft een nieuwe evolutie te zien, n.l. het vinden, en leren gebruiken, van metalen. Hoe men deze metalen leerde gieten ligt in het duister. De omvang der vondsten in de bodem en de zéér ver uiteenliggende vindplaatsen toont aan dat een sterk uitgebreide handel deze producten over grote afstanden heeft verplaatst en het gebruik er van stimuleerde.

De vele gebruiksmogelijkheden hebben ook dit product tot een handelsobject van betekenis gemaakt, en heeft de „handelaar” gevormd, in eeuwige wisselwerking, om en om.

De handel zorgde voor de stimulans tot wegenverbetering. Speciaal in het IJzeren Tijdperk (ong. 1000 jaar v. Chr.), toen de handel in ijzererts over bijna de gehele bewoonde wereld goed begaanbare wegen vereiste. Ook andere oorzaken leidden later daartoe, n.l. oorlogsdoeleinden. Deze betere wegenbouw vormt een hoogtepunt [025] in de evolutie van die tijd: voor het geslacht, levend midden in de 20ste eeuw, is deze bewering zeker niet vreemd noch overdreven, indien men het belang van de moderne wegenbouw in aanmerking neemt. Een goede communicatie tussen familie-stammen-stad en land-en-volkeren, is steeds een stimulans geweest voor meerder begrip, en daardoor meer waardering en meer cultuur.

Spoedig gaat de handel al verder, zijn het niet alleen eindproducten of goederen van agrarische oorsprong, levensmiddelen dus, maar ontstaat ook verwerking van grondstoffen tot eindproducten. De industrie doet haar intrede en verschaft verhoogde handelsactiviteit, n.l. de levering van grondstoffen en verkoop van eindproducten.

Ook hier weer een wisselwerking: de handel stimuleerde de vraag en deed de industrie groeien, terwijl de industrie de handel activeerde.

Niet alleen de wegenbouw werd een eis des tijds, nodig voor de handel, maar evenzeer de zeevaart. De handel, eerst een transactie op kleine schaal, in de naaste omgeving, breidde zich steeds verder uit via de karavaandiensten door onherbergzame oorden; door de verbeterde wegen, maar mede door de verhoogde zeevaart. Zelfs vooral door deze zeevaart omdat hierdoor, de per landroute onbereikbare streken, konden worden bewerkt. Ja, het werd zelfs de stimulans om landen te

gaan ontdekken, al moet gezegd worden dat „roof” hier een groter rol speelde dan het zoeken en aanknopen van bepaalde handelsrelaties.

Hoe weinig fraai dit alles is zal nog nader worden aangetoond. Het heeft evenwel, door alle misstanden en schunnigheden door, de bodem gelegd voor breder contacten, echter ook voor toenemende ruzies tussen de volkeren, waar wij heden nog steeds niet bovenuit zijn gekomen.

De schipper en de reder-in-spé waren geboren, maar daarnaast de zeerover. Rusteloos is die handel, steeds nieuwe artikelen, steeds nieuwe [026] wegen, nieuwe klanten zoekend. Een grafschrift van een man uit Puteoli getuigt er van in het jaar 40 n. Chr.:

„Hier rust G. Octavius Agathopus Minor,
moe van zijn reistochten van het Oosten
naar het Westen.”

Regeringen en Koningen bemoeiden zich met de handel en regelende voorschriften ontstonden, zeker niet alleen om de handel beter, fatsoenlijker te maken, maar veelal om daar zelf inkomsten, en vaak grote inkomsten, uit te slepen. Ook dit zal nog op een andere plaats tot uitdrukking komen.

Een voorbeeld nog van een soort Wetboek voor Scheepsverkeer in Assyria, 2000 jaar voor onze jaartelling, opgenomen in: „Vom Tauschhandel zum Welthandel” van Dr. Schaal.

GESETZ:

„Ein Strömaufwärts fahrendes Schiff hat ein mit der Strömung dahinziehendes Schiff angerammt und dadurch zum Sinken gebracht, so soll die Eigentümer des Schiffes dessen Schiff gesunken ist, dasjenigen, was in seinem Schiffe abhandengekommen ist, vor seinem Gott genau angeben; dann soll der Schiffer des Strömaufwärts fahrendes Schiffes der das dahinziehende Schiff zum Sinken gebracht hat, sein Schiff und das was ihm abhandengekommen ist, ihm ersetzen.”

Hieruit blijkt dat 4000 jaar geleden de scheepvaart reeds betekenis had, zodanig dat regelingen nodig waren. Er blijkt óók uit dat ambtelijke stukken in het verre verleden, al kon het eenvoudig, ingewikkeld gesteld worden. (Ook dát leert men blijkbaar niet gemakkelijk af.... In ieder geval kan de ambtenaar van heden zich beroepen op het voorgeslacht indien er over hem gemopperd wordt.).

Niet alleen in Assyrië, maar evenzo in Babylonië onder Koning Hamoerapi, eveneens 4000 jaar geleden, had men een Wetgeving met 500 paragrafen voor het maatschappelijk leven, waarin een [027] belangrijk deel gewijd was aan het handelsverkeer. Dit stuk bevindt zich in het Louvre te Parijs: voor zover bekend is dit het eerste Wetboek.

Het gezegde „er is geen nieuws onder de zon”, blijkt wel juist.

Zoekend in de oude geschiedenis der volkeren, treft het telkens weer dat men handelingen, en reacties op handelingen, tegenkomt die overeenstemmen met belevenissen uit eigen tijd. Zo blijkt o.a. dat in Egypte 5000 jaar geleden door particulieren alleen maar kleine ruilhandel kon worden bedreven; dat alle belangrijke han-

del in handen was van de Pharao's. Een onbeperkte en totalitaire staatseconomie van de meest dictatoriale soort, waaruit niet de Staat, maar de Koning het leeuwendeel van de voordelen tot zich trok. De kleine man de huis- en tuinhandel: de Pharao monopoliehouder! Het landsbelang telde niet al te veel.... Wilde een ander land niet aan Pharao's belangen medewerken, dan volgde er prompt een oorlog.

Het jongste verleden heeft ook dergelijke vertoningen gegeven: men hield het hier evenwel niet zo lang uit als in de tijd der Pharao's, die een tijdperk van eeuwen met hun „zegeningen” vulden. Zelfs boomaanplant, boombelasting, zaai- en oogsttijden werden van boven-af geregeld. Met naamsveranderingen geeft onze 20ste eeuw hier en daar het evenbeeld te zien.... Zou men bij ons perfectionisme in Nederland in de leer zijn gegaan bij de voorvader Pharao? Laat men dan oppassen, want het oordeel vanuit die tijd daarover is óók niet mis. Van een hoog ambtenaar zei men: „dat hij de man is die je kon vertellen wat is en wat er nog niet is”.

Een spreuk uit die tijd luidt:

„Krom Uw rug voor de overheid (d.i. de Pharao), dan blijft Uw huis bestaan.”
Het leven was alleen veilig zolang de overheid mild gestemd was. „Het veld is kaal en de heffing hoog”: Pharao als voorbeeld nemen is toch niet aan te raden.

Handelsoorlogen kwamen ook toen reeds voor. Homerus zegt in Odyssee „dat hij met snel zeilende schepen negenmaal tegen Troje [028] is opgetrokken en daar vele kostbare goederen buit maakte, 't welk zijn huis rijk maakte en zijn aanzien bij het volk van Kreta steeg”.

Zulke oorlogen hadden als regel handelsconflicten tot basis.

Soms waren het zuivere roverijen waar de handel goederenvorraden had opgeslagen, of waar de handelswinsten grote rijkdom had doen ontstaan en vele kostbaarheden waren te samen gebracht, een aantrekkelijke buit vormend.

Het bovenstaande is allerm minst een volledige geschiedenis van de handel in deze oude tijden. Het zijn enige grepen uit die tijd: in het begin vooral veronderstellingen, later meer gestaafd door vondsten en andere gegevens.

Is nu via deze vluchtige toer door de handel in de oudheid de vraag opgelost waarom de handelaar, de handelsstand in het algemeen, toen al zo kritisch werd beoordeeld?

Zeer zeker niet: eerder het tegendeel. Er is met vrij grote zekerheid de conclusie te trekken dat de handel als zodanig een nuttige functie vervulde. Een bepaalde waardering komt men tegen; zeker een erkenning dat deze verbindingsschakel tussen producent en consument betekenis had en meerdere welvaart er het gevolg van was.

Welvaart voor zekere lagen van de bevolking, soms voor gehele volkeren. Inzinkingen komen zo nu en dan voor: handelssteden verdwijnen en er komen nieuwe op, hoewel de inzinkingen niet de handel zelf betreffen, de handel ging gewoon door. Het eigenlijke werk werd overgenomen door andere personen-steden-volkeren. In die strijd en botsing van belangen, bij de tegenstelling van grote rijkdom

naast zeer diepe armoede, was niet de handel op zich oorzaak: deze ging gewoon door.

Oorzaken waren te vinden in: de rijke koopman tegenover de arme burger; de machtige koopman en de afhankelijke regering; eveneens de rijke koopman tegen de rijke koopman in felle concurrentiestrijd om winst en macht. Indien de kritiek inderdaad juist is, dan moeten de gronden gezocht worden bij de handelaar zelf, en bepaald niet bij de handel als zodanig.

DE HANDELAAR

In oude tijden

Nieuwsgierigheid

Langs verschillende wegen komen de geschiedschrijvers tot ongeveer dezelfde conclusie voor zo ver het de eerste handelaren betreft. Indien deze conclusies juist zijn, dan zou hiermede al een gedeelte van de weinige waardering van de handel in die tijd verklaard zijn. Immers, de eerste handelaren zouden zijn voortgekomen uit een milieu dat weinig in aanzien stond.

Begerigheid

Handel bestond reeds lang vóór dat er geschreven werd: langs deze weg is dus weinig te vinden. Ontdekkingen uit grondlagen geven vaak een behoorlijk beeld over de h a n d e l s w a a r, maar zeggen nog niets van de h a n d e l a a r. Uit de verspreidheid van diverse vondsten is wel na te gaan dat er een handelaar aan te pas is gekomen, die dezelfde artikelen op verschillende plaatsen heeft afgeleverd. Waar deze vindplaatsen uit het Stenen Tijdperk stammen, is wel ongeveer de tijd te bepalen, maar hoe en wat de handelaar was, blijft over die oudste perioden duister.

Ijdelheid

Aanvaardbaar is dat de eerste handelaren uit een apart soort mensen is voortgekomen, en wel van een soort zwervelingen.

Door verschillende oorzaken kon iemand op drift geraken, zonder een tehuis, zonder familie [029] of stam waarin hij steun of bestaanskansen had. - In de oudheid bestonden in familie-verband strenge voorschriften, waarvan de naleving in handen lag van het familiehoofd of het stamhoofd, die daarbij een reeks van meest overgeleverde voorschriften en regelen handhaafde, een gewoonterecht, zoals het zgn. adatrecht in Indonesië. Dit gewoonterecht is streng en absoluut bindend.

Iemand die zich hieraan niet wilde onderwerpen, of er zwaar tegen gezondigd had, liep de kans uit de kring van familie, stam of dorpsgemeenschap gestoten te worden.

Welnu, zulke personen werden zwervelingen. Een door de dat uitgestotene heeft uiterst weinig kansen voor opname elders.

Een tweede groep zwervelingen werd gevormd door ontvluchtte slaven, die zich niet durfden wagen in eigen omgeving en dus naar andere streken trokken om daar als ongewenste vreemdeling een zeer moeilijke, soms hopeloos slechte bestaansmogelijkheid te vinden.

Waarschijnlijk zou men deze twee groepen nog met een derde kunnen aanvullen, n.l. de maatschappelijk-verongelukten. In latere tijden, b.v. in het Griekse Tijdperk, raakte de uitgemergelde boer van familie en streek los, om zwervend het leven te rekken.

Zwervend deden deze mensen ervaringen op. Het harde leven staalde de krachten van hen die de algehele ondergang wisten te ontgaan. Zij zagen veel van een belangrijk groter ruimte dan die waarin familie en stam zich ophield; ontdekten dat de ene stam een overschot van zekere dingen had en ergens anders een tekort aan diezelfde artikelen heerste. Zij kregen kennis van gebruiksartikelen bij de een, waarvan de ander het bestaan in de verste verte niet vermoedde. De pientersten, dikwijls ook de sluwsten, werden kooplieden.

Het begin zal wel zo iets geweest zijn als wat de tweede helft van de vorige eeuw nog te zien gaf: de toen nog niet geheel uitgestorven Duitse marskramers. Op de rug werd een en ander megedragen, verkregen voor een dag of een week werken, en elders weer afgezet voor een dag of een week eten.

[031] Indien de zaak floreerde, werd de ruglast een bijzonder fraai uit teen gevlochten kastje, met hokjes waarin in diverse vakjes allerlei begerenswaardigs werd geborgen. Ondergetekende weet uit z'n prilste jeugd er nog van dat zo'n Duitse marskramer ééns per jaar onze boerderij bezocht en wij, jongens, uiterst nieuwsgierig het grote gevaarte, inclusief inhoud, bekeken.

Tegen het gewoonterecht van familie of stam zondigende personen stonden elders als regel slecht aangeschreven, doordat dit gewoonterecht in het algemeen - met grote verschillen onderling in vorm en uitvoering - hoog werd aangeslagen. Het was immers de basis van het gemeenschappelijk werken en streven.

Een slaaf b.v. was koopwaar en niets meer: wie als slaaf wegliep, pleegde diefstal op zijn eigenaar. Is hieruit niet te verklaren de geringe waardering, zelfs grote minachting, die over de handelaar der oudste tijden tot ons komt? Voor een deel

vrij zeker wel. „Oordeel” en „veroordeel” hebben een lang leven, vooral in een primitieve tijd onder primitieve mensen.

Maar hoe is het dan te verklaren dat deze personen in het zakenleven wèl slaagden? Waarschijnlijk zullen zeer velen niet geslaagd zijn en geruisloos verdwenen in een wereld waar de mens nog slechts weinig betekenis had als individu, als persoonlijkheid. De weinigen die wèl slaagden hebben voordeel getrokken uit de natuurlijke menselijke nieuwsgierigheid, ijdelheid en begerigheid.

Van de nieuwsgierigheid wordt gezegd dat dit de eigenschap is die achter alle evolutie staat. De nieuwsgierige mens zoekt, kijkt, luistert en ontdekt, en zet zijn ontdekkingen in daden om.

[032] IJdelheid, zie naar onze maatschappij, - naar de mode-heerschappij - loopt door alle obstakels heen om haar doel te bereiken.

En begerigheid, het verkrijgen, hebben en houden, gaat zo ver uit boven het „zijn” (het grote ongeluk óók van onze tijd), dat deze eigenschap bij exploitatie bijna wiskundig zeker goede resultaten brengt.

Is het nu zo onwaarschijnlijk dat deze gehaaide, getrainde en door ontberingen geharde gasten hun slag konden slaan onder hun tijdgenoten? Men ziet hen in de verbeelding voor zich, de geheimzinnige zak van de rug nemend en het moois, het aantrekkelijke, het bruikbare en hetgeen waarmede men geuren kon en de burens de ogen doen opensperren, uitstallend en aanprijzend voor de gehele familie, rondom de schat geschaard. Waarom zou hij niet slagen bij man, vrouw, dochter en zoon, ondanks zijn verleden? Indien men het nu, anno 1955, probeert met de nodige handigheid, gelukt het immers óók nog. De nog levende marskramerij toont het aan, de dagelijkse gang der dingen klopt er nog uitstekend mee.

Nieuwsgierigheid, ijdelheid en begerigheid wijken niet voor een bedenkelijk verleden. Ook nu nog niet. Degene die op deze eigenschappen goed weet te spelen, wint ook heden nog vaak het spel.

En nu wil juist dat dit „spel” in zekere zin dwong tot een bepaalde mate van fatsoen en eerlijkheid. De eerste handel strekte zich zo ver uit als de benen van een lastdragend mens het konden uithouden, doch al spoedig kwam er behoefte aan verder vervoer. Men vond een manier om de waren verder te doen gaan dan de eerste handelaar zelf: een tweede werd ingeschakeld die kocht van de eerste en weer verkocht in verder gelegen gebied. In het derde stadium, toen er iets meer begaanbare wegen kwamen, werd de tussenhandelaar uitgeschakeld en op diverse plaatsen een soort depôts ingericht, van waaruit een zeker gebied te voet te bewerken was. En men ziet de zwoegende handelaar glunderen op het moment dat kameel en paard als lastdragende dieren beschikbaar **[033]** komen en hij, zo mogelijk, boven op de last troont met een gezicht van „wie doet me wat”.

Juist in de tijd van dit soort vervoer was het „gastrecht” van grote betekenis. De omstandigheden brachten het verlenen van gastplichten met zich mee, maar voor de gast hield dit in het bewaren van een redelijke fatsoenlijkheid, om op die wijze het gastrecht voor volgende reizen niet te verspelen. Gastrecht werd voor de eerste maal meestal door het geven van zeer belangrijke geschenken gekocht. Dit

gastrecht bevatte een element van magie. Een voorbeeld hiervan is het volgende: een gast genoot gastrecht bij een rover, zonder dat deze feiten hem bekend waren. Bij zijn vertrek leent de gast geld aan zijn gastheer, vertrekt en wordt later door de rover onderweg uitgeschud. Maar.... van het geroofde geld gaf hij een bedrag, ter grootte van het geleende bedrag, terug. Aan zijn eer als gastheer had hij niet tekort gedaan.... Een leuke manier overigens om van schulden af te komen!

De allereerste handel werkte gunstig voor het platteland, doordat er meerdere welvaart ontstond en er als ruilobject vrijwel uitsluitend te beschikken was over landbouwproducten, meestal goed verkoopbaar aan hongerende gebieden. Later zou dit alles heel anders worden.

De moeilijkheden voor die eerste handelaar waren groot. De wegen waren ongebaand, en vaak moest door uitgestrekte bossen worden getrokken, door rovers onveilig gemaakt. Niets vreemds meer voor de mensen van onze tijd, indien we maar even denken aan de methoden van aanhouden en beroven van de snelle auto's op de grote verkeerswegen o.a. in Duitsland, waarover in de kranten te lezen valt bij het samenstellen van dit werkje. En.... er zijn wel geraffineerder roverijen in onze moderne tijd.... We moeten daarom een beetje zacht zijn met onze kritiek. Het waren vroeger de afwijkende elementen in de samenleving, en deze zijn het heden nog, die het leven wat onveilig maken. Het openen van zekere depots op diverse plaatsen, reeds eerder genoemd, had mede de bedoeling de kansen op roof te verkleinen.

[034] Toen de handel een meer betekende factor in het gemeenschapsleven van die tijd begon te worden, werd door de besturende organen een zekere beveiliging ingesteld door controleposten en politiebescherming. Helaas wordt gemeld dat die politiebescherming niet al te betrouwbaar was indien het te beschermen object van zodanige waarde was dat de politiemans het te kwaad kreeg met zijn begerigheid.

Deze aandacht van de overheid en de ontwikkeling daarvan, de chronische geldhonger van regeringen en regerende dictators, leidden er toe dat allerlei heffingen werden ingesteld. De handel heeft zich door alle eeuwen heen omringd gezien door begerige blikken op dit punt. Uit het vervolg zal hierover nog wel een en ander blijken.

Hoewel het slag mensen dat de handel begon, enige bedenking mocht geven, ging er toch ook ongedachte evolutie van uit. Zij waren de grote nieuwtjesbrengers in afgelegen gebieden. Vanuit hun woonstee, langs de weg en op de pleisterplaatsen, deden ze nieuwtjes op: ook ervaring.

Het zouden geen echte kooplieden zijn geweest, indien ze dit verworven bezit geen rente lieten opleveren, in de vorm van afgesloten posten. Aan hun klanten werd er toch iets cadeau gegeven, n.l. meerdere kennis, meer begrip der dingen en mogelijkheden, m.a.w. een langzaam voorwaarts gaan op de trap der cultuur. Ontegenzegbaar heeft deze verbindingsschakel in dit opzicht zeer goede diensten bewezen. Een eerste schrede werd gezet tot het vormen van een ander mensentype,

dat niet alleen leefde bij traditie, magie en geërfde rechten of door wapengeweld, doch dat begon te denken en inzicht te krijgen. Helaas gooiden, en gooien nog, de regeringen steeds weer roet in dit eenvoudig en nuttig voedsel door mensen om te kopen om er spionnen van te maken: indien de beloning behoorlijk was (en is), dan werd-en (en worden) ze gevonden. Niet alleen bij ex-zwerfers, maar bij.... ja, bij wie niet.

[035] Als vervolg op de overlandhandel, kwam de overzeehandel, brekende met de beperkingen van afstanden. Het bracht de handelaar in een geheel andere sfeer. Het zelfstandige ging wat meer verloren doordat de overheden hierin vaak een grote rol gingen spelen; uit eigen beweging, uit geldelijke of machtsoverwegingen, maar tevens doordat de handelaren haar sterke arm nodig hadden. Staten kwamen hierbij op, en gingen weer onder in armoede en onmacht. Zeeoorlogen en zeevaartbelemmeringen werden schering en inslag. Scheepvaart en industriële ontwikkeling werden welvaart-brengende factoren. De eenvoudige riemenboot van het begin werd doelmatiger en het eerste zeilschip een wereldschokkend wonder.

De zeeroverij heeft een belangrijke rol gespeeld in de overzeehandel en nam grote vormen aan. Het ergste was dat dit niet werd beschouwd als een oneerbaar bedrijf. Men had er een fraaie verontschuldiging voor, ongeveer aldus redenerend: Aangespoeld goed van verongelukte schepen op het strand mag men zich toe-eigenen. Welnu, zélf in zee gaan en het van de schepen halen is weinig anders. Bij vergaan van het schip zou de zee het tóch op het strand geworpen hebben. Eenmaal op die weg, is de grens niet zo gemakkelijk meer te trekken. Gevolg: men voer naar andere handelssteden en roofde de daar opgeslagen goederen weg. Dit nam zodanige vormen aan dat men de handelssteden meer landinwaarts ging bouwen.

Aan deze roverijen deden koningen, adel en dergelijke hooggeplaatste personen mee, hadden voor dat doel piraten in hun dienst. Een ware handel in geroofd goed ontstond.

Herodotus deelt mee dat door de piraten van Samos van elke buit tienden aan de Godin Hera moesten worden afgestaan.... Waarschijnlijk mocht die Godin dit alles wel niet alleen voor zich behouden!

Zodra Kreta en de Barbaren elkaar hadden bevochten en bestolen, maar elkaar daarna weer hadden gevonden, ontstond tussen **[036]** beide partijen een felle concurrentie bij de jacht op het verkrijgen van piraten voor de zeeroverij. Toen Kreta de alleenheerschappij ongeveer had bemachtigd, begon de particuliere handel in hoge mate aan het zeeroversbedrijf mee te doen. Ongeveer in de geest van een „ridderlijk spel”.

De rijkdommen der zeeën werden tot rijkdom op het land, speciaal in de handelssteden, ten koste van de normale handel en van de moraal. Handel, zeeroof en oorlog hebben een eenheid gevormd gedurende lange perioden; ze waren onafscheidelijk met elkaar verbonden.

En verder, wat valt er te zeggen van de methoden van zakendoen der kooplieden onder deze nieuwe omstandigheden? - Niet veel anders dan dat de winst een zo allesoverheersende factor was dat van een handelsmoraal, een ongeschreven handelswet, niet veel sprake was. Zeeroven en handelen in zeeroversgoed deed elk land op zijn beurt, al naar het belang aan de kant van de gewone handel of van de zeeroverij lag.

In hoeverre er geknoeid werd met de te verhandelen producten, is er uit de geschiedenis weinig nieuws op te diepen. Met echten namaak-barnsteen, in die tijd een gewild artikel, werd een beetje stuivertje-gewisseld. Het werd knoeien genoemd, maar grote omvang had het blijkbaar niet.

Anders echter staat het met de aard van de handelsoBJECTEN. Hierbij valt onder schril licht de slavenhandel en de slavenhandelaar. Deze ergerlijke handel nam vrij spoedig belangrijke vormen aan. De ruwheid die daarbij werd vertoond kende geen grenzen, doordat bij deze handel enorme winsten waren te behalen. De Middeleeuwen geven daarvan de sterkste voorbeelden, waarbij het Oosten volstrekt niet voorop staat, maar juist Europa. Ook Nederland leverde zijn deel in dit mensonterend, ongere werk. Al wil men rekening houden met het ontwikkelingsstadium van die tijden, het is en blijft een vlek op de koopmansstand voor zo ver deze daarbij betrokken was, evenals voor de betreffende regeringen die [037] het zo veel eeuwen lang tolereerden en er de voordelen van incasseerden.

Volledigheidshalve nog enkele aantekeningen over optredende concurrentie, monopolievorming, het geldwezen en de rijkdom. Minder bij de landhandel, maar zeer sterk bij de overzeehandel trad concurrentie op. Concurrentie tussen de handelaren en de zeevaarders (meestal in één verenigd), maar ook tussen volkeren als gevolg van de nauwe relaties van regeringen met handel en zeevaart, en daardoor van de zilveren, soms gouden koorden, die hen samenbond. Het middel tegen concurrentie was geheimhouding en misleiding. Het eerste was een tijdlang het uitsluitende verweer tegen concurrenten; later werd het vaak zo dat men concurrentie onschadelijk trachtte te maken via wapengeweld.

Van een Phoenicische kapitein wordt verteld dat hij de weg naar Engeland zocht en dit meende te bereiken. Hij werd echter steeds gevolgd door een Romein, die hem de weg wilde afzien. De Phoeniciër liet doodgewoon zijn schip op een rots lopen. Later zonder schip thuiskomend, werd hij gehuldigd en schadeloos gesteld door de overheid.

Een ander voorbeeld. - De Phoenicische zeevaarders hadden Gibraltar, knooppunt van de handel van Oost met West, ontdekt. Zij verspreidden de sage dat achter Gibraltar een oneindige woeste rivier begon, die de gehele aarde omspande en onbevaarbaar was. De geschiedschrijver zegt er van: „Niet met kanonnen maar met vrees en griezelen werd de zeevaart door de straat van Gibraltar afgesloten.”

Ten slotte nog dit: Barnsteen was een zeer gewild artikel. De Phoeniciërs deden het voorkomen alsof dit barnsteen uit de Povlakte kwam. Zij hadden daar echter alleen een depot. Toen deze list niet meer vol te houden viel, werden de griezelen

verhalen weer uit de doos gehaald, b.v. wierook uit Arabië verduistert de bewaarplaats, die door monsterslangen wordt bewaakt, en helden haalden [038] met levensgevaar de stenen uit een meer, waarin het wemelde van allerlei monsters. Wanneer onze graan- en geldbeursberichten eens een beetje tendentiekus worden opgesteld, dan maken de bedrijvers daarvan het toch niet zo bont als hun vroegere collega uit Phoenicië!

Het verkrijgen en behouden van een monopolie-positie was de achtergrond van dit streven, en men was zéér vindingrijk....

In de Hellenische Tijd werd reeds gesproken over een monopolie in parfumerieën en olie. Voor de olie zou zelfs reeds de aanplant van oliezaad, en verder alles tot aan de verkoop van het product toe, onder controle van de monopoliehouder hebben gestaan.

In feite tekent zich hier reeds af wat in de Middeleeuwen en later, in de moderne Westerse wereld, de politieke machtsstrijd zou worden om de grote wereldmarkten en koloniale gebieden.

Het geldwezen heeft een belangrijke rol gespeeld bij de ontwikkeling van de handel. De eenvoudige ruilhandel met de naaste burens had geen behoefte aan een ruilmiddel buiten de te ruilen producten. Anders werd het al toen de afstanden groter werden en het meevoeren der te ruilen producten bezwaren ging opleveren, vooral natuurlijk indien zo'n ruiltransactie niet tot stand kwam. Een eenzijdige koop of verkoop kon nooit tot stand komen indien niet een betalingswijze kon worden gevonden zonder ruiling van goederen, dus via een ruil- en waardemiddel.

Het zou veel te ver voeren op het ontstaan van dit waardebepalings- en ruilmiddel, ten slotte leidende tot ons geldstelsel, dieper in te gaan. Wel dient even gewezen te worden op twee dingen. Door het ruilmiddel wijzigden zich de handelsvormen zeer grondig, en verder kregen knoeierijen vele kansen. Verteld wordt dat ongeveer 500 jaar voor onze jaartelling uit Perzië munt werd ingevoerd. Dit muntstelsel was ingewikkeld, zodat de ruilhandel zich nog geruime tijd handhaafde. Voordien had men zich reeds met goud, en vooral met zilver, geholpen. Het zilver werd in staven met stempel voor garantie van zuiverheid, beschikbaar gesteld en naar gewicht berekend.

[039] Men kan zich wel indenken dat daarbij knoeierijen in hoge mate voorkwamen.

In het Oude Testament ageren o.a. de profeten daartegen.

Diverse gelegenheden ontstonden om als weeg- en wisselplaats dienst te doen, de latere banken. Ook de Tempel werd daarvoor gebruikt. Gouden, zilveren en koperen ringen van 7½ gram deden dienst als ruilmiddel. Met de ruilmiddelen werd een geheel nieuwe afstandshandel ingeluid: verbinding tussen Oost en West werd mogelijk en die verbinding werd dan ook gelegd. Maar met nadruk zeggen de geschiedschrijvers dat hierdoor eveneens heel veel twist en tweedracht is ontstaan.

Ten slotte een en ander over de rijkdom, en haar tweelingzuster, de armoede. Indien men spreekt over de vroegste, hoge cultuur in de Oosterse landen, dan heeft

dit zeer zeker zin. Uit verschillende gegevens is op te maken dat Kunst, en tot op zekere hoogte Wetenschap, vrij ver ontwikkeld waren. Speciaal de bouwkunst, en de grote weelde daarbij, imponeert. Heeft men echter de taak uit de gegevens van die tijd uit te vissen hoe het leven van de gewone mens toen was, dan ontdekt men dat deze kunst en wetenschap het bezit waren van slechts weinigen, geldelijk gesteund door de rijke kooplieden maar.... dat echter de massa aan dat alles geen deel had, integendeel armer dan arm door het leven ging, en menigmaal aan die armoede ten onder ging. Het waren mensen van een voor die tijd bepaald hoge culturele standing, die de vinger op deze wonde-plek legden.

Wil men iets meer weten van de hoge geestelijke waarden van de grote figuren uit de oudheid, dan kan aanbevolen worden het als standaardwerk te beschouwen boek van Sylvester: „Het wezen van de mens”. Pracht-uitspraken uit duizenden en duizenden jaren voor onze jaartelling geven het geestelijk bezit van de enkelen uit die tijden aan. Men beoordeelt het vaak aldus dat men spreekt van hoge culturen

[040] van die tijd: men misbruikt dan wel in belangrijke mate de eigenlijke inhoud van het woord „cultuur”. Een volk heeft cultuur indien er materieel, maar vooral geestelijk harmonie is waaraan de gehele bevolking deel heeft.

De koopman werd rijk: hoort hoe men daar over oordeelde.

Dr. Roland Nitsche zegt hierover in zijn „Oeroude wegen - Ewige reis”: „Moderne rijkdom deed met het geld zijn entree. Geld, veel geld verdienen, veel geld bezitten, gaf een eigen karakter aan het geld. En tevens een onmeedogenloze handelsmoraal.”

Een vermaning van Socrates luidt: „Schaamt gij U niet, dat ge U beijvert zoveel mogelijk schatten te verzamelen en eer en roem, doch voor bezinning en waarheid, en dat Uw ziel zo goed mogelijk zij, beijvert gij U niet.” „Rijkdom brengt weelde en luiheid voort en verderft de ziel.” „In de Staten waar de zucht naar bezit overheersend is, worden de rijken geëerd en men geeft hen de posten, maar de deugd in de arme is niet van tel.” „Er ontstaan twee kampen, het ene van de rijken, het andere van de armen, welke voortdurend elkaar belagen.”

En Plato laat zich aldus horen: „De armen worden door de macht der rijken steeds armer. Hieronder behoren ook de boeren. De toestand gaat gestadig achteruit. De landerijen worden gemerkt met stenen die aangeven dat er hypotheek op staat van adel of kooplied. Door opzegging hiervan komen deze in het bezit van het land en de boer wordt slaaf. Soms ook verkocht als slaaf.”

Vijftig jaar voor Christus geboorte begon Rome aandacht te krijgen voor de nog vrij onbekende landen in het Noorden. (Noord-Europa). De Romeinse legerschaaren trokken er heen.

Die eeuwige veroveringszucht en machtsverlangens gaven aan de dichter Seneca de inspiratie tot een gedicht, waarvan de inhoud ongeveer luidt: „Waar gaan we heen? Zelfs de dag vlucht en de verlaten aardkring omsluit met eeuwig duister de natuur en haar eindpunt. Of zoeken wij soms volken die ver onder een andere [041] pool leven? De Goden roepen: „Terug” en verbieden de sterfelijke ogen het

einde der wereld te zien. Waarom schenden wij met roeispanten vreemde zeeën en heilige wateren en storen de rustplaatsen der Goden?" Er zou aan toe te voegen zijn: „en de rustplaatsen der mensen”.

De periode wordt hiermede afgesloten, niet omdat de stof is uitgeput, maar omdat genoeg gegevens zijn verkregen om een soort balans op te maken over dit grote tijdperk. - Deze balans is voor de handelaar niet ongunstig.

De creditzijde bevat goede posten. Al moge dan de eerste handelaar voor de begrippen van die tijd tot het uitvaagsel hebben behoord, wij zouden er waarschijnlijk belangrijk anders over oordelen.

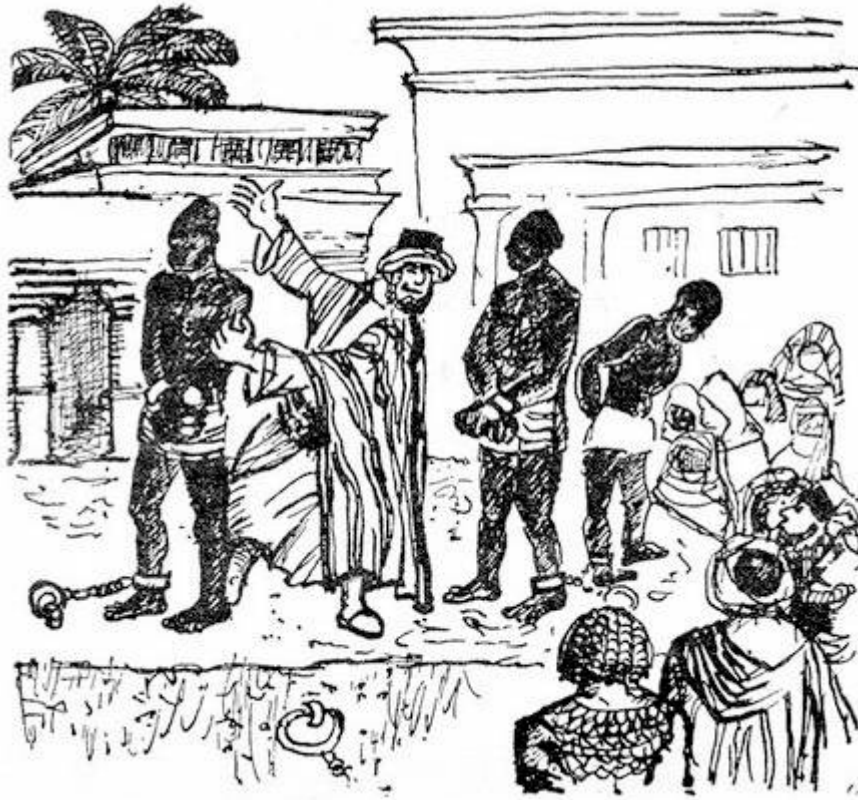
Hoe het ook zij, zij hebben op hun naam staan, pioniers te zijn geweest van belangrijke wijzigingen in de levensvorm van het individu en in de gemeenschapsvorm van die tijd. Hongersnoden werden verkleind, het distributiesysteem van noodzakelijke goederen verbeterd. Wegenaanleg kwam sterk onder hun drang - helaas ook om de gevechtswaarde - tot stand. De grondslag voor industrie werd gelegd. De scheepvaart werd uitgebreid, gewaagde zeevaart bedreven, met als gevolg het ontdekken van nieuwe landen en nieuwe ruilmogelijkheden. De welvaart werd verhoogd en de beschaving, de evolutie, door deze pioniers en hun opvolgers, bevorderd. De overheersende traditie en magie werd wat verzwakt. Nieuwsgierigheid en belangstelling, door hen opgewekt, stuurden in de richting van cultuur.

Er zijn tegenposten aan de debetzijde: winstmaken bij handel is een noodzaak. Men heeft dit gemeen met alle andere maatschappelijke groepen. Overdreven winst maken heeft echter bedenkelijke zijden: indien het gevolg er van is dat grote rijkdom en grote armoede ontstaat naast elkaar, dan is er iets mis.

En indien ten slotte die grote winsten vooral werden verkregen door slaven hun boten te laten roeien, of hun burchten en tempels te laten bouwen, en in een later stadium dat handel in slaven werd bedreven, dan is de handelaar gederailleerd. **[042]** In de beschreven periode was dit laatste in een beginstadium: in de volgende periode zien wij dit uitgroeien tot een schandelijk bedrijf.

[043]

HANDEL EN HANDELAAR TOT 1800

De in dit werkje gemaakte scheiding in perioden is vrij willekeurig: geen grote maatschappelijke gebeurtenissen kunnen dit motiveren. Veranderingen voltrokken zich in regelmatige opvolging. Alleen de scheidingslijnen zijn daarbij niet scherp te trekken en zeker niet in dit verre verleden toen de mensheid minder „haastig” was.

In de Oosterse landen verslakte de activiteit, soms zelfs tot diep verval. Europa komt op, en niet alleen Zuidelijk Europa, maar over het gehele gebied. Wat thans volgt zal dus een stuk handelsgeschiedenis zijn dichter in de buurt. Het zal blijken of dezelfde tendensen [044] overheersend waren, of dat met andere spelers ook een nieuw stuk werd gespeeld.

Adolf Keller zegt ergens: „Als de mensen wat meer over de vraagstukken van het hoe en waarom nadachten, en niet zo alleen zich richtten naar de voerbak, dan zou de wereld er beter voor staan.”

Men kan het ook anders zeggen met Thoreau in Walden: „De mens is van de wieg tot aan het graf te laat met zijn bezinning. Hij heeft het aldoor te druk met liegen, vleien, zijn stem verkopen om.... gedaan te krijgen van de buurman, dat hij je schoenen poetst.”

De voederbak heeft in Europa zeer veel aandacht, met als gevolg: ruzie om die voederbak. En het „een ander zijn schoenen laten poetsen” heeft zijn onderdrukking en zijn weerstanden gebracht, waar Europa allerminst brandschoon uit is gekomen.

Enkele feiten dringen zich daarbij op, n.l. de slavenhandel, de kruistochten en het kolonialisme; daarnaast de wijze van zakendoen welke zich demonstreert in de Oost- en West-Indische Compagnie. Helaas zullen hierbij heel wat debetposten naar voren komen. De creditzijde blijft daarbij evenwel niet geheel onbeschreven.

De slavenhandel: voortzetting uit vroegere tijden, maar welk een voortzetting! Bij het lezen van al wat daarover bekend is, dwingt verontwaardiging tot schrijven.

Aan een paar schrijvers wordt hierover het woord gegeven.

D. C. v.d. Poel zegt er van in „Hoofdlijnen der Economische en Sociale Geschiedenis” o.a. het volgende:

Jaren 1400 en 1500. Slavenhandel zeer lucratief. Winsten op slavenhandel 200 à 300 %. Drie of vier reizen (zendingen) maken iemand vermogend.

Slavenhandel is kapitalenbijeengbrengende handel, gepaard aan grote wreedheid. Sterke drank werd als ruilmiddel gebruikt, waarmede men van de negers aan de kusten de aanvoer uit de binnenlanden kocht. Grote verdelgingsoorlogen tussen de negerstammen ontstonden om slaven af te leveren aan de kust. De ondergang van [045] de stammen werd versneld door wegvoering van de jongen en sterken als slaven, terwijl de ouden en zwakken aan de ondergang werden prijsgegeven.

Grote sterfte had plaats aan boord van de met mensen volgepropte schepen, vooral door de vaak zeer lange reisduur en het ontbreken van schier alles wat hieraan tegemoet zou zijn gekomen. Vaak kwam slechts één derde van het aantal door de reis heen.

Toen de prijzen hoger werden, werd aan de vervoerder een premie voor goede overkomst gegeven, waardoor de toestanden aan boord iets verbeterden.

Tussen 1680 en 1786 werden met Engelse schepen alleen reeds 2.130.000 slaven vervoerd, d.i. gemiddeld 20.000 per jaar.

In Spanje werd het monopolie om slaven te mogen verhandelen aan de meestbiedende verleend, zodat dit een geldbron voor de overheid werd.

Een sterk sprekend geval: op 30.000 slaven, die met schepen vanuit Liverpool (Eng.) werden verscheept, werd meer dan 1 miljoen Pond winst gemaakt. De aankoopwaarde van een volwassen slaaf was slechts 40 à 50 gulden.

Nederland deed ook mee. De West-Indische Compagnie verkocht van 1636 tot 1645, dus in 9 jaren, 23.000 slaven voor 6.700.000 gulden of bijna 300 gulden per slaaf.”

Zo gaat het verder, alles in dezelfde geest. In verschillende havensteden getuigen de prachtige koopmanshuizen nog heden van de rijkdommen die met het „levend ebbenhout” zijn verdiend.

Men suste zijn geweten met „de zwarten zijn voor slavernij voorbeschikt”, tevens met de bewering dat de zwarten in hun bossen vaak gebrek leden, terwijl ze als slaaf althans te eten kregen.

Men verschulde zich achter de overheid. De redenering was dan aldus: als handelaar kom je op legale wijze in de slavenhandel, omdat de handel in veroordeelde, gestrafte en krijgsgevangen zwarten door de overheid niet alleen toegestaan, maar zelfs bevorderd werd. Een inkomstenbron en dus een nationaal belang!

Ten slotte het meest ergerlijke argument, „slavenhandel was een [046] winstpost aan zieleheil der tot het Christendom bekeerde slaven.”

Het is niet de eerste maal dat het Christendom gebruikt wordt als dekmantel voor de meest schandelijke zaken.

Tot zover v. d. Poel.

En nu nog Dr. Roland Nitsche in „Oeroude wegen - Ewige Reis”:

Onder de titel „De mens als handelsartikel” vraagt de schrijver: „hoe moet men de slavenhandel zien en verklaren?” Hij haalt hierbij een uitspraak aan van Leo Frobenius in Kultur Geschichte Afrika's: „Als „zakelijke” aangelegenheid is mensenhandel nooit gemakkelijk te verantwoorden geweest. Toch had men een rechtvaardiging nodig. Derhalve werd de neger tot een half-dier gemaakt - tot een handelsartikel. De idee van een „barbaarse neger” is een uitvinding van Europa; in haar uitwerking heeft zij Europa nog beheerst tot aan het begin van de 19de eeuw.”

De schrijver verbindt daaraan dat men heden, in de 20ste eeuw, niet zo veel beter is. De Joden en de Polen konden tot staatslavernij of tot de gaskamers worden gebracht, pas nadat men eerst jarenlang er ingehamerd had dat de stakkers in de verste verte niet op mensen geleken. Ook de neger moest ontmenst worden voordat men hem kon verslaven want.... in „m e n s e n” deed men niet !

Wel degelijk heeft er zekere negercultuur en negerwelvaart bestaan. Alle pogingen tot verklaring, of alle goedpraterij, maakt het alleen maar erger. Een ongebreidelde winsthonger hield dit bedrijf eeuwenlang in stand. Mogelijk had het nog langer geduurd dan tot het eind van de 18de- en begin 19de eeuw, indien de grote winsten niet waren weggevallen. Aan de ene zijde maakte de bevolkingstoename de behoefte aan slaven kleiner, anderzijds werden de aankoop- en vervoerskosten hoger. De affaire werd minder rendabel. De tegenstand tegen deze handel - de Quackers hebben hier een belangrijk aandeel in gehad - werd groter. In 1820 werd op het Weense Congres door alle Europese naties plechtig verklaard van slavenhandel af te zien.

[047] Was daarmee de slavernij werkelijk verdwenen? Roland Nitsche zegt hiervan vlijmscherp:

„Slavenhandel dood? Zo dood, dat Congo-documenten in 1885 daartegen nogmaals stelling nemen. Zo dood, dat Abessinië in 1942 ernstige maatregelen in overweging nam. Zo dood, dat de Duitse bladen schreven: „de Polen zijn geslagen en mogen blij zijn indien ze als knechten hun overwinnaar kunnen dienen”. Zo dood, dat Rusland het hele Duitse leger na de capitulatie gevangen nam en

dwangarbeid liet verrichten. Zo dood, dat de Verenigde Naties beraadslaagden over maatregelen ter vermindering van de slavernij. Want: pro of contra slavernij.... zaken gaan vóór!”....

Uit onze eerste schooljaren is blijven hangen dat er ongeveer 7 maal kruistochten naar Palestina werden uitgevoerd, liggende tussen de jaren 1096 en 1291. Ook is bijgebleven dat het ging om de bevrijding van Palestina van de Islam en daardoor dit land weer terug te brengen tot het Christendom. En vergeten is ook niet dat dit alles op een mislukking is uitgelopen. - Vast staat dat ernstige predikers tot deze bevrijdingstochten hebben aangezet. Zij beschouwden het als heilige plicht dat Palestina, en speciaal Jeruzalem, weer voor het christendom zou worden bevrijd. Helaas hebben zij niet kunnen voorzien wat daarnaast en daaruit zich zou gaan ontwikkelen.

Een schrijver drukt het aldus uit: „De kruistochten werden een kruising van heilige kruisvaart, met materieel voordeel en brute roverij. Groot was het leger profiteurs: wie in schulden zat, meldde zich voor de kruistocht. Rijk willen worden - avonturen beleven - ongelukkige liefde.”

Voor dit geschrift is echter van betekenis welke rol de handel hierin speelde. Helaas, dit was al weer een weinig fraaie. Van de kruisvaarders werd zwaar geprofitteerd; zij hadden geld nodig voor de voorbereiding van de reis en voor de reis zelf. Tegen woekerrente werd dit van rijke kooplui geleend; hun schepen voor het vervoer werden duur betaald. En daarnaast begonnen ze.... met [048] levering van strategische goederen aan de Islam en profiteerden dus van beide kanten. In Italië, en speciaal in Venetië, ging de handelsgeest boven geloof. Men leverde aan de Islam hout tot het bouwen van schepen om er de Christenen mede te bestrijden, onder het motto: de godsdienst van hun klanten interesseerde hen niet, als ze maar betalen. Een Pauselijke banvloek over blanke-slavinnenhandel hielp niets.

(De oorlogsindustrie heeft in de geschiedenis, tot zelfs in de 20ste eeuw, dit zelfde kunstje telkens weer uitgehaald).

De schrijver van deze beschouwing voegt er aan toe dat als lichtpunt uit deze duistere geschiedenis, de ogen open gingen en dit het begin werd van de opbouw van een koopmansstand van meer standing. Bovendien leidden de verbindingen die waren ontstaan, later tot een meer geordende handel tussen het Oosten en Europa. Een veel belangrijker en gevarieerder hoeveelheid producten kwam naar Europa. Om deze handel gemakkelijker te maken, ontstond de wissel, het betalingsverkeer vereenvoudigend.

Het is wel waarschijnlijk dat door de chaotische handelstoestanden de grondslag werd gelegd voor de gilden. Als poging om verbetering en meer standing in de handel te brengen, ligt de werkwijze van de gilden in deze richting. Industrieën, maar ook handelaren, verenigden zich in gelijkgerichte vakorganisaties, waarbij gezamenlijk overleg en samenwerking ontstond. Voor die samenwerking werden zéér bindende regelingen gesteld. Gedurende lange tijd hebben deze gilden zeer goed werk gedaan en de handel, voor zo ver daarvoor gilden waren ontstaan, op hoger peil gebracht. Het eerste handelsgilde ontstond in de tweede helft van 1200

in Middelburg; later kreeg Dordrecht een lakenkoopmansgilde. - Helaas ging men langzamerhand verder en de te grote zelfstandigheid gaf aan de gilden een grote macht in het maatschappelijk leven, een macht die dikwijls boven de stedelijke overheid uitging en waarmee de Staat rekening had te houden. De machtige gildenhuisen uit die tijd, o.a. in Brussel, getuigen er nog van dat dit systeem de heren geen windeieren legde. Met erkenning van de goede bedoelingen, [049] konden men een afzakken naar een sterk dienen van eigenbelang verwachten, een hoogst normale menselijke eigenschap indien deze door andere belangen niet wordt afgeremd. Een geschiedschrijver zegt er van: „vele gilden werden egoïstische klieken”.

De regeringten hebben deze gilden laten uitgroeien tot hoogten van dictatorschap, totdat er verzet ontstond en ze van de kaart deed verdwijnen om in een geheel nieuwe bedrijfsvorm over te gaan, (waarover later). Het verloop van deze gilden moge de regering een waarschuwend teken zijn bij de instelling en werking der P.B.O. Men kan aan de historie der gilden zien hoe het n i e t moet.

Na de avontuurlijke tochten, waaruit de ontdekking van Amerika voortkwam, was er een ware manie naar het zoeken van nieuwe landen. hierbij ging het er in eerste aanleg niet om deze landen in te lijven en koloniseren, maar om het directe gewin. Spanje en Portugal verstonden dit laatste zeer goed, maar verzuimden aandacht te besteden aan het eerste, zodat ze later afzakten en hun invloed op internationaal terrein verloren ging.

De Oost-Indische Compagnie was een kind van ditzelfde ontdekkingsverlangen. Wil men de betekenis van deze compagnie afmeten naar de materiële voordelen die zij voor ons land bracht, dan kan men een breed verhaal opzetten over haar verdiensten. Bezieet men de toegepaste middelen wat grondiger, dan zal men minder luid haar roem verkondigen. En het land, dat de experimenten onderging, zal er nog weer heel anders over oordelen. Een grote mate van ruwheid is aan deze combinatie inderdaad niet te ontzeggen; de winst was de drijvende factor, waaraan vrijwel alles ondergeschikt werd gemaakt, terwijl men daarbij voor geweld niet terugschrok. Het kolonialisme in Nederland, en elders, is een probleem op zichzelf en leent zich niet voor deze beschouwingen. De vele kanten die er voor de handelaar aan zijn, zouden een groter ruimte vragen, te veel ineengedrongen zou het tot misverstanden aanleiding kunnen geven.

[050] De West-Indische Compagnie, een organisatie van particulieren, heeft nooit een grote betekenis gehad. Ook deze compagnie had een monopolie, maar moest dit van lieverlede laten schieten of verkopen. Invloed van betekenis op het gebeuren in dit tijdperk had zij niet.

Nog enkele opmerkingen die het beeld van die tijd wat nader belichten. Onomwonden schrijft iemand er over: „Handel neemt toe naar dat het religieus sentiment verflauwt en het geloof aan het hiernamaals vermindert”. De steden deden alle mogelijke pogingen de rijke kooplieden naar hun stad te lokken; allerlei concessies werden daarvoor gegeven en privileges toegekend. Vaak

ten koste van de landbouw die onder allerlei bepalingen zijn waren moest verkopen, bepalingen die veelal voor de koopman - en ook voor de stad - voordelig waren. Eén tiende van de bevolking, en wel de stadsbevolking, deelde de lakens uit, ook voor het platteland.

De boer wil nog al eens de dupe worden indien er strijd is tussen partijen. De adel kon financieel lang niet meer tegen de grote kooplui op: zelfs uit de bestuurslichamen werden zij verdrongen.

In een wereld waarin iedereen in goud en geld denkt, en dat, was in die glorie tijd van de handel zo - kon de adel zijn achterstelling moeilijk verwerken. Er werd gezonden op verhoging van inkomsten. Allerlei tollens werden op hun grondgebied opgericht (men spreekt wel van enkelen per mijl), en de boer was weer het slachtoffer.

De adel, die geheel aan lager wal geraakte, maakte van de bergkastelen zuivere roofovervalden. In Duitsland was dit heel sterk het geval.

Bij het na-slaan van een en ander verbaast het te ontdekken dat het kapersvak tot 1856 geoorloofd bleef; op die datum werd het pas volkenrechtelijk veroordeeld. Een bekend geluid hoort men in: „De kapers waren aan de ene kant - in eigen land dat de voordelen kreeg - helden, die onderscheidingen of hoge banen kregen, [051] en aan de andere kant - dus in de landen die de nadelen te incasseren kregen - piraten, die men ophing op zee, in een zak naaide en overboord wierp.

Is het niet zo alsof men de radio anno 1955 hoort, waar dezelfde mensen helden of rebellen zijn, al naar de kant vanwaar het bericht in de aether wordt geslingerd?

Uit de belangrijke studie over het verloop van de zuivelhandel in Nederland van Dr. Boekel, en uitgegeven onder de titel „ZuivelExport tot 1813”, worden enkele interessante dingen, sommige van commentaar voorzien, ingelast.

In diverse steden van ons land werden marktrechten ingesteld ter bescherming van de consument. Allerlei bepalingen werden daaraan verbonden, waarbij men probeerde alle producten op de markt te krijgen. Tussen de regels door leest men wel van hoge marktgelden, een belangrijke inkomstenbron vormend voor de stad, en waarbij dus het consumentenbelang wel wat schuil ging achter de geldelijke belangen van de steden, die door de vele oorlogen en vaak ook wanbeheer, meestal in geldverlegenheid waren.

Een paar voorbeelden hiervan:

In de Goudse Keuren vindt men in de jaren 1560-'66 het volgende: „Niemand mocht boter, kaas, melk en ander zuivel in een kwartier mijls rondom de stad kopen of vragen, eer de klok 's winters 9 uur, en 's zomers 8 uur geslagen had. Koop was alleen geoorloofd binnen het vierkant van de markt. Poorters (= bewoners der stad) die niet in dergelijke waren handelden, mochten voor eigen gebruik boter kopen tot zes kinderkins en ander zuivel zo veel ze behoefden.” - Een reeks minder belangrijke details werden daarbij geregeld.

De consument dienen en zichzelf daarbij niet vergeten, op dit punt waren ook toen de regeringen al aardig bekwaam. Opgemerkt kan nog worden dat de boeren die in 1955 hun kaas op de markten in Zuid-Holland en Utrecht verkopen, en daarbij op de kist van hun brik zitten te wachten tot de klok slaat en de handel mag [052] beginnen, weinig zullen vermoeden dat hun collega's 500 jaar geleden precies zo zaten te wachten, zij het dan dat die toen wel niet zo'n gemakkelijke zitplaats zullen hebben gehad.

Terwille van het mooie taaltje nog even een plakkaat van 22 Augustus 1516 van de landsregering, in Holland en Zeeland gebruikt. Aangezien bekend was geworden „dat vele ende diversche Landtlyuden heimelicken haer Boter verkopen, metter Tonnen binnen haer Huysen, sonder die selve ter Marckt te brengen, in die Stede daer onder sy woonachtig zijn; ende dat vele Voorkopers te Landwaerts loopen omme Boter ende Kaes te koopen, ende voorts verkoopen daer 't hen belieft, soo dat daer door gheschapen is groote diere tijd te koomen onder de gemeene Luyd,en” werd bepaald dat niemand boter in de vaten mocht kopen in de dorpen bij de boeren aan huis.

In Dordrecht moest boter die „buiten beter is dan binnen”, worden verbeurd verklaard en vernietigd.

De boeren van heden kunnen bij de vele regelingen van heden enige troost zoeken in het „'t is nooit anders geweest”.

Tussen de boeren en de gegoede consumenten in de steden bestond veel directe ruil. Voor de armsten zorgden de kleinhandelaren in levensmiddelen, die de mooie namen van „botterlude, vettewariers, voorhoekers” hadden. 't Schreefjevoor van de goeoden was aan onze voorvaders ook al niet vreemd.

De eerste uitvoer is volgens de oudste berichten vanuit Friesland geschied als proviandering van Noorse schepen. Veel positiefs is hierover niet bekend. Wel schijnt vast te staan dat in de 12de eeuw een levendige handel tussen Groningen en Bentheim bestond. In de loop der eeuwen neemt het exportkwantum toe; de strubbelingen in de afzet houden gelijke tred met de toename van de omvang. De handelaar van toen vond ook telkens grenzen gesloten, hoge heffingen en zuivere chicanes op zijn weg, indien politiekeof binnenlandse agrarische belangen een afremmen van de import [053] gewenst schenen te maken. Wanneer de agrarische export van de 20ste eeuw vele obstakels op zijn weg vindt, dan kunnen in onze tijd, bij wijze van verzetje bij al die ergernissen, zeker enige internationale feestelijkheden worden georganiseerd ter herdenking van honderd- tot vijfhonderdjarig bestaan van binnenlandse en buitenlandse smalle gelegenheidspolitiek en verkrachting van algemene volkereneconomie!

Gouda nam in 1667 de Waag over van de Rekenkamer van Holland tegen een jaarlijkse pacht. In 1668 werd aan de bouw van een nieuwe Waag begonnen. Oudewater had al een Waaggebouw in 1595. Ook Dordrecht en Gorinchem hadden Markten.

Doordat soms overschotten aanwezig waren, waarvoor dan in andere streken afzet moest worden gezocht, ontwikkelde zich naast de plaatselijke- of streekhandelaar, de groothandelaar of exporteur.

Tot ongeveer het einde van de 18de eeuw bleven allerlei maatregelen tegen voor-koop in stand, doch meer en meer werd het handhaven van de betreffende voor-schriften bezwaarlijk. Meer vrijheid in de handel liet zich op de duur niet keren: het spel van opkomst en verval geldt ook voor regeringsbemoeienissen. De ge-schiedenis vertoont in gestadige wisseling een binden van te grote vrijheden, en het teruggeven van meer vrijheid. Een natuurlijke omstandigheid ligt hieraan ten grondslag, n.l. dat alle mensenwerk in bepaalde mate betrekkelijk is en dus alle vormen van maatschappelijke of private opbouw onderhevig is aan zwakte en fouten. Het zijn deze fouten die op de duur de stelsels onhoudbaar maken, omdat het juist deze fouten zijn die de grote kansen geven aan bepaalde mensen die elke Staat in een bepaald aantal bezit. Bepaalde mensen die overal te vinden zijn waar voordeel te behalen is indien men zijn geweten en moraal gedurende een achter-namiddag even opbergt.

Concurrentie tussen handelaren, of steden waar kaas werd verhandeld, [054] leidde er soms toe dat stedelijke besturen door diverse maatregelen trachtten de zaken in een door hen gewenste richting te trekken. Tussen Rotterdam en Delft deed zich in 1619 iets dergelijks voor. In Delft stak men er een aanzienlijk bedrag in, doch het ging verloren. De geschiedschrijving geeft aan dat de na-ijver bleef voortduren. Tot 1955? Neen, nu zijn we wijzer, of... is dit toch niet zo? Och, in-dien er inkomsten of winst op het spel staan, dan schijnen mensen, steden en lan-den in de loop van enkele eeuwen niet zo bar veel te veranderen.

Wat steden voorheen deden, werd voortgezet door de landen onder de Republiek: zij voerden oorlog uit belangenstrijd. Prestigekwesties en beschermingsverlangens van eigen bevolking waren dingen van de dag. Als regel waren het de boeren die het gelag betaalden.

Wanneer oorlogen de voeding van legers tot een belangrijk probleem maakten, waren het de boeren die moesten zorgen voor aanvoer. Het ging daarbij lang niet mals toe. Indien de Staatskas door die oorlogen uitgeput was, werd door allerlei belasting getracht de piepende staatskar weer rijdende te brengen. Heffingen op agrarische producten bij import en export waren dan de middelen, terwijl bij de toepassing geen zachtzinnigheid te pas kwam. Alleen wanneer de boerenstand door dit alles zo uitgeput was dat de normale productie niet meer verkregen werd, dan werd het optreden tijdelijk milder. - Wie over deze dingen meer wil weten wordt aangeraden blz. 84 tot blz. 144 van de studie van Dr. Boekel op te slaan. ¹⁾ Dr. Boekel bracht daar een serie gegevens, welke gegevens gevoerd hebben tot bovenstaande conclusie over dat tijdperk. Nog vermeld dient te worden dat de export van kaas, speciaal in de 18de eeuw, voornamelijk gericht was op Frankrijk, België, Spanje, Portugal en Duitsland; En-geland had in dit opzicht minder betekenis.

Nederland ging, speciaal in de 18e eeuw, dus in de loop van [055] 1700, berg af. Engelse oorlogen verzwakten het land. Het buit-verklaren van een groot deel van onze handelsvloot verzwakte de positie op de wereldzeeën in belangrijke mate.

1 Het proefschrift van de heer Boekel staat integraal op [www](http://www.zuivelhistorienederland.nl) zie link op de site [www*zuivelhistorienederland.nl](http://www.zuivelhistorienederland.nl) / kaas / in lijst

De handelaar trok zich terug doordat de risico's te groot werden, en hij ook wel op zijn lauweren kon rusten.

Het was vooral de buitenlandse handel die de grote betekenis had voor de positie van Nederland. Het was deze handel die, zeer machtig, een grote invloed op het gebeuren had. Het was deze handel die pionierswerk verrichtte met alle voordelen aan pioniersarbeid verbonden, óók voor derden.

Het was echter ook de handel die grote fouten kon maken, zonder daarbij door iemand op de vingers getikt te worden, of door voorschriften binnen de perken te worden gehouden. Wat dan gaat gebeuren zegt Warren in zijn: „Zij gaven mij macht” met: „Er is een heleboel wat je nooit krijgt als je wacht tot het je wordt aangeboden”. Conclusie: dan grijp je het dus maar als de kans er is.

Deze toegevendheid van overheidswege vond een basis in de macht die deze groep in Nederland gedurende enkele eeuwen heeft uitgeoefend, maar ook doordat de regering in vele gevallen financieel afhankelijk was: de belangen waren gevaarlijk dooreen gestrengeld. In zulke gevallen is er in den lande wel de domme derde die de lasten moet dragen van dit samenspel en dat was in Nederland de consumenten- of de agrarische groep, om beurten nu en dan.

De balans ligt over deze periode niet best. Al erkent men de waarde van pioniersarbeid en de krachten die konden worden opgebracht om de wereldzeeën te door kruisen, dit alles was te onverbloemd verbonden aan een stramme behartiging van eigen belangen; de menselijkheid en de rechten van de mens kwamen bij dit alles wel heel erg in het gedrang. Dat tegen het einde van 1700 door deze verkrachting van de individuele mens, door de verstarring in en door de gilden, door de heerschappij van de rijke kooplieden en hun geld, de stormen loskwamen die in Frankrijk het [056] bloedbad der Revolutie veroorzaakten, is te verklaren. Het legt ook een grote verantwoording op die groepen en heersers, die de tekenen des tijds zo weinig verstonden en hun eigen belangen zo uitsluitend en onbegrensd zagen, dat zij niet tijdig bij de kentering de noodzaak van andere wegen en andere houding onderkenden, en eerst stromen bloed moesten vloeien.

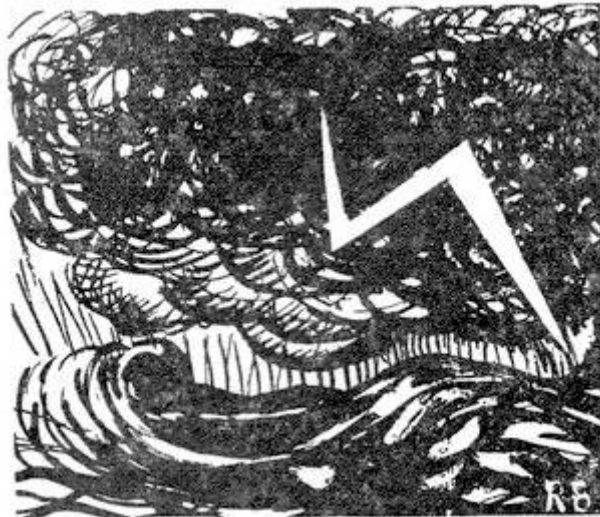
Nog zij vermeld dat de binnenlandse handel veel meer een gewone broodwinning is geweest, en ook toen nog was. Deze groep handelaren maakte de vrijmoedigheden in het maatschappelijk beleid der machthebbers dan meestal meer mee in ongunstige, dan in voor hen gunstige zin.

Een geheel andere wind streek over de landen van West-Europa.

[057]

STORM OVER EUROPA

Wind met stormkracht, die wegvaagde wat in haar bouwsels zwak en vermolmd was geworden, daarbij door zijn dadendrang vernielende wat waarde had. In een eeuwige wisseling stroomt het maatschappelijk leven door. Stilstand is er niet. Wat op stilstand lijkt, is in werkelijkheid groei van ideeën, die straks onweersaanbaar in daden zullen worden omgezet. Indien een kortzichtig geslacht de tekenen der tijden niet verstaat, of wil verstaan, dan breekt het los met orkaankracht.

Zulks geschiedde eind 1700 in Frankrijk, en de gevolgen daarvan werden onderzocht in geheel Europa, gevolgen die belangrijker waren en dieper gingen dan de voortrekkers zich voor ogen gesteld hadden....

Vrijheidsdrang als reactie op de starre bindingen der gilden, voor de samenleving werkend als een soort dictatuur. Ook reactie op de macht der groot-industrie, banken en grote kooplieden, die in alles de lakens uitdeelden. Theoretisch ging bij die veranderingen leiding uit van Adam Smith: een opruimen van de gilden, niet met de kracht van verboden, doch simpel door het opheffen van het verplichte lidmaatschap gingen ze snel te gronde, een duidelijk teken van de tijd.

[058] Verder instelling van vrije concurrentie en een sterk individualisme. Zo sterk zelfs dat men vakbonden van arbeiders dwong tot ontbinding. Ook hierin werkte een zekere eeuwige wet van menselijke kortzichtigheid, om niet te zeggen onverstand. In plaats van tijdig te herzien en te vernieuwen wat fout ging lopen en versleten was, liep men alles onder de voet, en dit forse optreden wekte op zijn beurt weer reacties op, die dan, eveneens foutief, weer te ver de andere kant opgingen.

De tijdelijkheid van het bouwsel ligt al besloten in de start. De harmonie, het evenwicht, weet de mensheid zelden te grijpen; altijd weer glijdt zij bij haar acties en reacties hier langs heen.

Adam Smith zou zeer verwonderd staan te kijken naar wat gegroeid is uit zijn ideeën in ongeveer 100 jaar, voor wat betreft zijn suggesties voor opbouw der

maatschappij. Hij mag niet de bouwmeester genoemd worden van wat zijn volgelingen naar zijn ideeën er van hebben gemaakt.

Toen de verstarrende werking van de in zichzelf besloten gilden ten einde was gekomen en de uitleving van de individuele krachten mogelijk werd, nam de techniek in de productie sterk toe. Aanvankelijk gebeurde dit geleidelijk, terwijl het later een zich stormenderhand voltrekkend gebeuren werd. Toen men ging beseffen welke enorme krachten er schuilden in stoom, electriciteit en waterkracht, ging de wetenschap een veel breder terrein bestrijken, waarvan de resultaten rechtstreeks konden worden toegepast door een techniek die als het ware voor niets meer stond.

Een ware revolutie in de industriële ontwikkeling golfde over Europa. En waar de productie sprongsgewijze vooruit gaat, volgt op de voet de handel om voor die goederenstroom een weg te vinden.

Tot zo ver lijkt alles op een paradijs-achtige wereld. Vrijheid, los van de oude bindingen; uitleven van kennen en kunnen, 't welk het „willen” stimuleert; resultaten in de wetenschap en techniek die zichzelf in hun vlucht overtreffen. Kortom, een samenleving die overstromd werd door nieuwe producten en die de genoegens [059] kon incasseren van een wereld met vele ongekende mogelijkheden. Was dit laatste in werkelijkheid zo?

Enorm was de vooruitgang en het is een grote post op de balans van die nieuwe tijd.... maar.... er kwamen tegenposten op.

De machine nam in de industrie veel hard en zwaar werk weg, maar veroorzaakte, vooral in de aanlooptijd, belangrijke werkloosheid en in een geheel vrije maatschappij waar arbeidskracht in meerdere of mindere mate koopwaar wordt, gaat de prijs van deze koopwaar dalen indien er een te groot aanbod is. De lonen daalden vaak beneden redelijk peil. De vakbonden waren ontbonden en de arbeider stond vrij machteloos. In deze vrije wereld heerst de vrije concurrentie, en deze heeft tot gevolg gehad dat de wereld werd afgezocht om afzetgebieden te vinden, relaties aan te knopen.

Het heeft evenwel ook tot gevolg gehad dat de concurrentie zich vaak afspeelde op de ruggen van het arbeidersgezin, en niet alléén in de lonen der werknemers, maar in iets veel ernstigers nog, n.l. in de vrouwen- en kinderarbeid in de fabrieken. Wanneer men uit authentieke stukken deze toestanden leert kennen, b.v. in de Engelse katoenindustrie, en later in de dito Duitse, die in felle concurrentie hun werk deden, dan is er maar één conclusie mogelijk, en wel „mens-onterend”. Het leed dier arme kleinen en die afgewerkte vrouwen, en tengevolge daarvan het afgestompte gezinsleven, moet elk weldenkend en gevoelend mens met deernis vervullen en tot weerstand wekken.

Het verzet er tegen kwam. De vakbonden kwamen weer terug; strijd en stakingen zijn gekomen, ruwheid en bitterheid was er in die strijd. Maar ook overwinning. Overwinning van veel misstanden en wantoestanden. Overwinning van de menselijkheid op het bruto verlangen naar winst, winst ten koste van alles. Deze ongebreidelde, vrije concurrentie bracht de industrie en handel zelve in pijnlijke om-

standigheden. De winstkansen verminderden er door of verdwenen soms geheel. Menig bedrijf ging er aan ten onder. De theoreticus - en de volbloed principiële - zegt: „zo móét het [060]juist. Het zwakke moet ondergaan omdat het een handicap, een sta-in-de-weg in het maatschappelijk leven is.”

De fabrikant of handelaar die onderging, zonder dat achterlijkheid of slecht beheer hieraan schuld hadden, zei hun dit niet na. Evenmin de vrouwen en kinderen die er slachtoffer van werden.

Prof. Mennecke zegt in „De toekomst der Vrijheid”:

„Er is verlangen naar vrijheid, en handel en industrie vragen er om. Maar in de tegenwoordige tijd gaan de ondernemers zelve hun vrijheid beperken om de felste vormen van concurrentie te ontgaan. Zij zijn het die straks weer het sterkst protesteren bij vrijheidsbeperking door de Staat, terwille van een algemeen belang”
Zo speelde een en ander in het tijdperk, waarover dit hoofdstuk handelt. Zo speelt het heden nóg.

Meer en meer zochten gelijkgerichte industrieën of handelaren elkaar te vinden om door onderlinge afspraken zekere doelen te bereiken. In een eenvoudiger vorm van afspraken over de tuinafscheiding van en met de buurman, zal waarschijnlijk deze neiging eeuwenlang gewerkt hebben. Het begon in deze moderne tijden veel solider en meer volmaakt te geschieden in trusts en kartelvorming, mede in grote concerns, wier omvang en macht groeiden, tot zelfs boven de macht van regering en staatshoofden uit.

Echter, niet alleen de ondernemer zocht een verweermiddel in concentratie, ook de werknemer deed dit door zijn vakbonden te formeren en te versterken. Een tijd van spanning en strijd tussen beide steeds sterker geharnaste tegenstanders, of beter tussen twee belangengroepen. Het is typisch dat men deze strijd telkens weer een klassenstrijd noemt, ontketend door de arbeider en afkeurenswaardig vanwege de scheiding tussen mensengroepen die door hem wordt veroorzaakt. Indien men eerlijk en objectief de geschiedenis nagaat, dan is deze beschuldiging niet houdbaar. Bij de arbeiders was het een klasse-verweer tegen een klasse van ondernemers in die tijd. En deze ondernemersklasse werd ook doelbewust gevormd dóór die ondernemers.

[061] Deze strijd kan hier verder blijven rusten. Niet voorbij kan worden gegaan aan een gevolg, hieruit voortkomend, n.l. dat men in feite de vrije concurrentie, en daarmee het beginsel dat met het spel der vrije krachten de samenleving het best gediend wordt, overboord gooide. Op zijn minst kwam er een grote deuk in. Waar zich de organisaties het sterkst ontwikkeld hadden, bleef van dit beginsel het minst over.

Een nieuw probleem deed zich voor. De techniek in de Westerse landen van Europa en Amerika verhoogde de productie enorm. Deze groeide uit boven de opnamemogelijkheid van eigen land en de strijd tussen volkeren om afzetgebieden was een tweede fase in het wordingsproces onder de nieuwe koers. Juist door de kartelvorming, en de daaruit voortvloeiende prijsbindingen, werd afzetvergroting door lagere prijzen tegengehouden. Kon kartelvorming, enz. niets meer bereiken

in de normale afzetgebieden, terwijl anderzijds de techniek voerde tot steeds toenemende productie, dan moesten er andere uitwegen worden gezocht. Het oog viel op de Aziatische, en andere minder ontwikkelde gebieden.

De landen die reeds gedurende langer of korter tijd vaste voet op deze terreinen hadden verkregen, en dus over eigen koloniën beschikten, hadden hier een grote voorsprong op die landen die hierin waren achtergebleven. Deze laatsten zochten op het reeds afgegraasde terrein vaste voet te verkrijgen, of probeerden invloed te verwerven daar, waar een ander land de scepter zwaaide. De spanningen groeiden. Het waren vooral Duitsland, Italië en Japan die zich hierbij sterk roerden. Het is de voorgeschiedenis van de oorlog 1914-1918 „in een notedop”.

Het kondigde tegen het einde van 1800 ook een kentering der tijden aan. Had het gildewezen het eeuwenlang uitgehouden, met al zijn bindingen, het spel der vrije krachten in vrije concurrentie zou het niet één eeuw volledig uithouden. Over de oorzaken zijn een stroom van boeken geschreven, met vele en ingewikkelde, diepgaande beschouwingen en theorieën. Ze deden dienst voor de pro- en contra-verdedigers van het vigerend stelsel.

[062] Is voor een en ander niet een vrij nuchtere en eenvoudige verklaring te geven?

De wetenschap en de techniek hebben de productie hoog opgevoerd, maar de toename van het verbruik hield er geen gelijke tred mee. Niet omdat er geen behoeften meer waren; miljoenen leefden in armoede met om de hoek de loerende honger. De koloniserende landen hebben, naast goede dingen die er wel plaats vonden, verzuimd de betreffende inheemse bevolking door hogere beloning voor hun arbeid, en daardoor verhoogde koopkracht, meer welvaart te brengen.

Had men deze volkeren laten delen in de Europese welvaart, of althans hen in die richting benaderd, dan zou gelijktijdig een enorm afzetterrein zijn gevormd. Nu leende men aan die volkeren, en met uiterst goedkope arbeidskrachten in de Europese ondernemingen werd de schuld gedelgd. Maar de volkeren zelf bleven straatarm.

Zo geraakte het bedrijfsleven in een bepaalde halfslachtigheid tussen vrijheid en gebondenheid; tussen vrije concurrentie en kartelvorming; tussen vrije loonvorming en vakbeweging met loonovereenkomsten, enz.

Spanningen overal, die ontlading zochten in ‘t groot in de Eerste Wereldoorlog, en die in het kleinere gemeenschapsleven in Nederland, eveneens belangrijke wijzigingen zouden voortbrengen.

Alvorens hierop verder in te gaan, dient op een punt nog te worden gewezen. De techniek had grote gevolgen in het materiële, in het maatschappelijke leven. Ook het geestelijk leven ondervond er de invloed van. De beroering die wetenschap en techniek in het materiële gebeuren brachten, deelde zich tevens mede aan de geestelijke mens, en wel tweeledig. Een zeker geestelijk materialisme ontstond. Wetenschap en techniek, in hun hoge vlucht, begonnen de mens zelf aan te tasten: geloofs- en gevoelswaarden kregen het cachet uit de verleden tijd te zijn. Weten-

schap en techniek zouden spoedig alles oplossen; het onzienlijke zou door deze zichtbaar worden gemaakt.

[063] En een tweede gevolg was dat de mens, weggehaald van achter zijn werkbank in het ambacht, geplaatst in de fabriek, waar hij machines bediende in de roezemoes van de rumoerende machinehal, sterk veranderde. De gemoedelijke verhoudingen van vroeger gingen totaal verloren, met alle nadelen van dien. Daarvoor in de plaats trad eigen plaatsbepaling en verdediging daarvan. Enerzijds een winstpunt, doch aan de andere zijde zeer zeker een verlies.

Nu dichter bij huis blijvend en terugkerend tot ons onderwerp: in een wereld van woeling, met elkaar bestrijdende krachten, waar de landbouw nog betrekkelijk buiten stond, maar wel de gevolgen - en speciaal de onaangename gevolgen! - van ondervond, ging Nederland de agrarische crisis in van de tachtiger en negentiger jaren der 19de eeuw. De gemoedelijke verhoudingen waren aan het verschrompelen, zowel in de industrie als in de industriële handel, eveneens doordringend in de agrarische sfeer.

Het zou een herhaling zijn van wat gegeven is in het boekje „*Veertig jaren Bond van Kaasproducenten*”, indien ook hier werd geschetst hoe in deze 20 jaren de coöperatieve beweging opkwam, in de zuivel, in veevoeder en veevoederbewerking, stro, aardappelen en suikerbietenverwerkende industrie. Er wordt hiernaar verwezen.² Aan het ontstaan hiervan zal in het algemeen nog een apart hoofdstuk worden gewijd, waarin de coöperatie van de principiële kant zal worden gezien.

Zij was, en is, niet een liefhebberij van iets anders willende mensen, maar is een groeiproduct van wat vooraf ging. Juist om die reden is deze voorafgaande periode met enkele grote lijnen aangegeven. Al het woelen en werken van individuele verlangens en eisen in de zgn. „vrije” maatschappij, leidde tot een botsing van innerlijke krachten, en de oplossing die de maatschappij bood was die van positieversterking en machtsontwikkeling. Gevolg: het zwakke werd tegen de wand gedrukt en het sterke kwam tot macht en overheersing.

In deze materieel ingestelde en op kracht gebaseerde maatschappij, zou een groep van honderdduizenden boeren, die door hun **[064]** veelheid en door de aard van hun producten, zwak stonden in een strijd om het toekomstige deel van de maatschappelijke koek, tot de tegen de wand gedrukten gaan behoren, iets wat trouwens alle boeren van alle tijden hebben ondervonden.

Alvorens de principiële kant van coöperatie te belichten, zijn vooraf nog de twee vragen, in het begin gesteld, te behandelen, n.l.: - wat zijn de oorzaken dat de handel in het algemeen niet meedeelt in de belangstelling die andere groepen ondervinden, en - waarom staat de handel in het algemeen maar matig aangeschreven.

² Dit gedenkboekje staat integraal op [www](http://www.zuivelhistorienederland.nl/) zie link op de site [www*zuivelhistorienederland.nl](http://www.zuivelhistorienederland.nl/) / 'kaas' / in de lijst te vinden

s de weinige belangstelling voor-, en de kritiek op de handel, gerechtvaardigd en heeft de geschiedenis op deze twee vragen een behoorlijk antwoord gegeven?

Een glashelder beeld is zeker daaruit niet te voorschijn gekomen, mocht men ook niet verwachten. Daarvoor werken vaak te veel invloeden samen, die het beeld vervagen. Toch zijn er vrij scherpe lijnen te trekken.

Uit het gehele verloop der geschiedenis blijkt overduidelijk dat de handel er komen moest, uit omstandigheden geboren werd. Zodra de aarde dichter werd bevolkt, moest er werkverdeling komen en productenruil. De directe ruil tussen producent en consument is alleen denkbaar en mogelijk in een wereldhuishouding van de meest primitieve soort. Zodra de bevolkingsdichtheid toeneemt, ontstaat behoefte aan een bemiddeling tussen productie en consumptie; aan het tot stand brengen van ruil tussen de twee groepen en de verplaatsing der goederen van de een naar de ander. Het ontstaan van dit bemiddelingswerk werd dan ook als een ommekeer in het leven van onze verre voorouders beschouwd en als het begin van cultuurmogelijkheden.

Hierbij bleef het niet; de bevolkingsdichtheid nam toe en de verkeersmogelijkheden werden groter. Deze factoren vergrootten de mogelijkheden, maar tevens de noodzakelijkheid, van handel tussen producent en consument. Dit hield, en houdt nog, gelijke tred met elkaar. Niet alleen de grotere bevolkingsdichtheid dwingt daartoe, maar ook meerdere welvaart en cultuur werken stimulerend, met als gevolg vraag naar cultuurgoederen en welvaartsproducten, en verplaatsing daarvan tot op de verste plaatsen op aarde.

[066] De handel is een noodzakelijkheid en de hedendaagse maatschappij zou niet denkbaar zijn zonder deze tussenschakel.

Indien het dan een noodzakelijkheid is, is het dan wellicht een noodzakelijk kwaad? Ook deze stelling is allerminst te handhaven. Abstract gezien is deze bemiddelingshandel tussen productie en consumptie daaraan gelijkwaardig en dus een completering van het ene grote doel: het leven van de mens op aarde mogelijk te maken.

Productie-distributie-consumptie, een drie-eenheid, niet te scheiden en niet onderling in waarde verschillend, doordat in een gecompliceerde wereld niet één der schakels kan worden gemist.

Lang niet iedereen ziet dit zo. De een zweert bij de productie en legt daar de nadruk. Een ander weer zegt: alleen om de consumptie gaat het en productie is slechts middel. En tussen deze gedecideerde oordelen is de handel toch maar een wat vreemde gast. Dat de producent, dus de productie, geheel dominerend zou zijn, is niet vol te houden: het geproduceerde moet de consument bereiken. Dat de consumptie doel is, is evenmin juist gesteld. Het leven van de steeds toenemende

bevolking op aarde is doel, en daarvoor is het beschikbaar zijn van levensmiddelen, cultuur- en welvaartsgoederen, tot in de uiterste hoeken der aarde, noodzakelijk. Dat het distributie-apparaat hier faalt, is niet juist gesteld. De handel werkt en zoekt, zolang er met winst zaken gedaan kunnen worden. Maar wanneer de koopkracht ontbreekt, staat ook deze machteloos. Dit is het probleem, dat in toenemende mate de wereldorde verstoort.

De geschiedenis leert ons nog meer, n.l. dat handel in het algemeen, en de handelaar in het bijzonder, twee afzonderlijke begrippen zijn, die men niet vereenzelvigen mag en samenvatten in het ene begrip „handel”.

De handel verdient de mindere waardering niet. Hoe staat het dan met de handelaar?

En nu meer concreet. Indien aangenomen wordt dat handel gelijkgerechtigd is met productie en consumptie, volvoert de handelaar [067] zijn taak dan minder goed dan b.v. de producent? Hier ligt het criterium. Indien de handelaar hier of daar zijn taak slecht vervult, dan is de handel daarvan de dupe. Dit is niet billijk. Ook in de productie-sector zijn knoeiers en bedriegers, evenveel als onder welke andere bevolkingsgroep dan ook. Men stelt toch ook niet *de* industrie daarvoor verantwoordelijk.

Wat kan dan de oorzaak zijn van verschil in beoordeling? Dit kan twee oorzaken hebben:

- een groter percentage scheefmarcheerdere onder de handelaren, of
- misverstanden bij de positie-beoordeling van de handelaar.

Wellicht wat gewaagd, maar de mogelijkheid is aanwezig om aan te nemen dat voor beide veronderstellingen een grond van waarheid aanwezig is. - De handel moet onder grote concurrentie geschieden, en het aantal handelaren gaat steeds de behoefte te boven. In dit gedrang is de plicht om eerlijk te blijven een zware opgave, en een afglijden van de moraal is hier zeker onder sommige omstandigheden verklaarbaar. Natuurlijk zijn er ook geboren knoeiers. De verleidingen zijn in de handel wel bijzonder groot, en niet allen hebben daartegen de nodige weerstand. En dan de critiek. - Veel te weinig wordt hierbij voor ogen gehouden dat uit de handel een levensbestaan moet voortkomen, dat met allerlei risico's rekening moet worden gehouden.

De gewone criticus ziet een producent, een fabriek, iets fabriceren, een zichtbaar iets komt er uit, en dit zegt hem dat die man of zaak hiervoor betaling moeten hebben. Maar die onzichtbare taak van de handelaar, soms zonder dat een goederenmagazijn aanwezig is, ontgaat aan de waarneming van diezelfde criticus. En het oordeel is: „parasiet”. Hij heeft hierbij deels ongelijk, echter ook weer niet voor 100%, want onder het begrip „handel” vallen handelingen die met windhandel, en soms bedrog en oplichterij, op de juiste wijze zijn betiteld. Tussen de handelaren dringen zich personen die niets nuttigs aan de verplaatsing der goederen doen.

Mensen die handelen in velerlei artikelen, die nooit de producten zien of [068] er iets nuttigs aan verrichten, maar alleen door koop en verkoop er winst uit trachten te halen. Dit zijn parasieten, een andere naam verdienen ze niet. En vooral niet in-

dien dit combinaties van grote omvang en grote macht betreft, die dan door invloed op beursnoteringen, of zelfs invloed op de beurshandel en persberichten, een zekere misleiding veroorzaken, die hen de winst doet binnenhalen. Hier is het niet alleen meer de parasiet, maar benadert het de oplichter.

Indien het geld meer en meer is afgedwaald van haar oorspronkelijke basis van ruilmiddel en tot zekere hoogte van waardebepalingsmiddel, maar geworden is tot handelsobject op zichzelf, met beursnoteringen en persmededelingen, met inflationistische manipulaties in deviezen, gokkerij op grote schaal, dan is dit parasitair in hoge mate, indien men het erg beleefd wil zeggen! Maar dan is de werkelijke naam: nietsnutte gokkerij om de kale winst, aan wie ook onttrokken. Dan is het dicht in de buurt van de oplichting, en zeker over de grens van het moreel-toelaatbare.

De handelsstand zal goed doen al deze manipulaties, in 't klein en in 't groot, te observeren, te onderkennen en er stelling tegen te nemen. Alleen op deze wijze zal hij in staat zijn de critische, ongunstige beoordeling, teniet te doen.

Correctie op handel is nodig.

In het verleden was de slavenhandel een gruwelijk bedrijf. Het bracht de rijke koopman, maakte zelfs landen rijk en regeringen profiteerden. Steden streden om deze heren binnen hun muren te hebben, zó welkom was hun bezit. Van correctie op hun handelingen kwam niets. De met gouden banden gebonden overheden verzuimden hun natuurlijke taak.

Geen slavenhandelaren, maar wel voor de eerlijke handel, voor de gemeenschap, voor de wereldvrede, voor het komen van meer werldeenheid, gevaarlijke kooplieden van heden, hebben correctie nodig. Die slachtoffers dreigen te worden gaan proberen zichzelf te redden: coöperatie is een der middelen daartoe. Verstandiger was geweest niet te strijden tegen deze gerechtvaardigde correctie [069] uit zelfbehoud en zelfrespect in de landbouw, maar in eigen kringen een parasiterend en knoeiend deel uit te roeien.

Zelfcorrectie is steeds de meest gezonde en bevredigende weg.

Aan dit werk kan de schare van goedgezinde handelaren een werkzaam aandeel nemen, mede in hun eigen belang.

[070]

COÖPERATIE

Om scherp te stellen en duidelijk te doen uitkomen dat de coöperatie vrucht is van deze tijd, wordt hier nog eens een scherpe analyse gegeven van het voorgaande.

Het vrijheidsbeginsel verving de binding der gilden.

De arbeider verloor zijn vakbonden en werd als zwakste partij de dupe, wat tot grote misstanden leidde.

De techniek veroorzaakte de mogelijkheid van een enorm uitbreidende productie, welke productie volledig uitging van het winstbeginsel. De ondernemer voerde daardoor de productie tot ongekende hoogte op, met als gevolg afzetproblemen en strijd om afzetgebieden.

Tevens druk op lonen, en arbeid door vrouwen en kinderen. Verzet door de werknemers en samengaan in vakbonden.

De ondernemer zoekt afzetterreinen in Oosterse gebieden. Met steun van overheden ontstonden koloniën. De ondernemer zoekt [071] kracht in monopolievorming. Een felle concurrentiestrijd ontstond: - om de koloniën zelf, leidende tot oorlogen, - door kartelvorming om concurrentie uit te sluiten, de weg openend voor uitbuiting van de consument en/of van die groepen die niet tot kartelvorming kunnen komen.

Het maatschappelijk leven in Europa begon aan de grond te varen. De eeuwige wet der begrensdheid van aparte grootheden en van welvaart: boven een zekere grens worden de tegenkrachten te sterk en gaat de daling in. Overal, in elk gebeuren, is deze wet te constateren.

De zwakste groepen, d.w.z. consument en agrarische groepen, die als productie-groepen hun waren internationaal moesten verkopen, misten de macht van het kartel en de kracht van de vakbond.

Boer en boerenarbeider stonden met de rug tegen de muur.

Nog iets over de toestanden, uit een en ander ontstaan. - Het veel en goed verdienen, en geld bezitten, speelde de hoofdrol, - waaraan heel veel ondergeschikt werd gemaakt, ook veel geestelijk bezit verloren ging, zowel religieus als ethisch, terwijl recht en rechtvaardigheid in de knel kwamen. De combinatie kartel/bank was sterk. Aandelen werden gratis toegekend aan personen, van wie door hun invloed voordeel te verwachten was.

Jan Mens zegt er van: „de mensen zitten elkaar dwars, totdat in een oorlog massa's worden opgeruimd tegen liquidatieprijs”. De gemeenschapsidee geraakte steeds meer op de achtergrond.

Geld heerste. En indien staten vastliepen door een onverantwoorde leiding, dan greep men naar de ontwaarding van dit geld, feitelijk diefstal op de bevolking. Geld, ontaard van ruilmiddel tot machtsmiddel. Geldhandel, Beurs-speculatie, scheve voorlichting, dit alles groeide onder de druk der omstandigheden. Indien de dingen vastlopen daalt de moraal, en grijpt men naar het ontoelaatbare. Om nog maar niet te spreken van roekeloze daden uit winstbejag, waardoor grote [072] stukken vruchtbare grond door erosie verloren gingen. Het verzuicht verduisterde en alle aandacht viel op het nabije. De ondernemer zocht het in kartelvorming of in eenvoudiger vorm van afspraken, in druk op de regering en jacht naar terreinen, al dreigde de oorlogsbrand er door versneld te worden.

De arbeider zocht het in zijn vakbond, in stakingen en in druk op de regering, om daardoor te komen tot verbeterde wetgeving en politiek, tot socialisatie van productiemiddelen en tot nationalisatie van bedrijven, al gingen met die strijd nationale waarden verloren.

Wat zou de landbouw gaan doen? Niets doen, zou zijn: het lot maar over zich heen laten komen. Het zou betekenen: in vergrote mate slachtoffer worden. Bij de regering aankloppen, of zelf-hulp? De landbouw deed beide. Toen na de hausse van de Frans-Duitse oorlog in de tachtiger en negentiger jaren van de 19de eeuw, de inzinking kwam, en door de algemene malaise de wereldmarktprijzen daalden, vroeg de landbouw om bescherming, naar het voorbeeld van de industrie, die reeds vele malen door invoerrechten was gesteund, zij het dan ten koste van andere groepen.

Maar geen land kan op den duur voor slachtoffer blijven spelen. Autarkistische handelsbelemmeringen vallen als nadeel op het land in kwestie terug en zeker al heel spoedig indien het een exporterend land is. Dit geldt ook voor groepen.

Of het deze overwegingen zijn geweest voor het afwijzend antwoord van de regering, is niet waarschijnlijk; het zal wel de druk der industrie zijn geweest. Zeker is dat de boer op eigen kracht was aangewezen en.... achteraf bezien kan de Nederlandse boerenstand met het afwijzend antwoord blij zijn. Het heeft er toe geleid

dat een krachtige zelfontplooiing heeft plaats gehad, daarbij geholpen door voorlichting van de overheid op technisch gebied, die de Nederlandse landbouw aan de top van de agrarische ontwikkeling der wereld bracht.

[073] Zelfhulp was het parool: de landbouw vond die zelfhulp in zeer belangrijke mate in de coöperatie.

Coöperatie is geen uitvinding van de Nederlandse boer. Coöperatie had reeds een voorgeschiedenis en haar bruikbaarheid bewezen, zij het in de aanvang meer op het terrein van de consumptie.

Over deze voorgeschiedenis van de coöperatie enkele gegevens. Onafscheidelijk is er aan verbonden de naam van Robert Owen (1771-1885), fabrikant in Lancashire in Engeland, wel de Vader der Coöperatie genoemd. Vriend van de arbeiders, steunde hij allerlei sociale maatregelen, o.a. door het oprichten van spaarkassen en ziekenhuizen. Leidde de opvoeding van de fabriekskinderen, de ontwikkeling der arbeiders door leesalen, en bevorderde de welvaart onder hen.

Dit leidde tot oprichting van coöperaties in diverse vormen. Niet door hemzelf, zij ontstonden pas na zijn dood. Pioniers in Rochdale, een stad in Lancashire, richtten in 1884 de eerste verbruikcoöperatie op. Acht en twintig wevers, die elk één gulden kapitaal inbrachten: kruidenierswaren werden daarvoor ingekocht en uit het huis één hunner aan de leden overgedragen. De winst werd onder de leden naar verbruik verdeeld. Elf jaar later telde deze coöperatie 1400 leden, met f 11.000.- kapitaal en ruim f 3000.- winst. In de fabriekssteden van Engeland en Schotland ontstonden overal deze verbruikcoöperaties.

Uit deze verbruikcoöperaties ontwikkelden zich in Engeland industriële ondernemingen op coöperatieve grondslag, dus productiecoöperaties. De arbeiders brachten ook daar het kapitaal voor bijeen. Het waren zeer eenvoudige productiebedrijven, en feitelijk geen industrieën in de huidige betekenis van het woord, maar coöp. kleermakerij, -drukkerijen, -bakkerijen, enz. In totaal waren het er in 1862 al 113, waaronder toen reeds 28 textielabriekjes.

De verbruikcoöperatie had vlugger succes dan de productiecoöperatie. De weerstanden waren bij de laatsten veel groter van de zijde van de andere ondernemingen. De wetgever steunde deze beweging door de wet op de industriële vereniging.

[074] Jaarlijks werden congressen gehouden.

Coöperatieve spaarbanken - voorlopers van de Raiffeisenbanken - hadden tot doel niet alleen het sparen aan te moedigen, doch ook de leden tegen lage rente geld te lenen: het waren dus tevens credietcoöperaties.

De particuliere ondernemers probeerden op twee manieren zo iets in hun bedrijven ook te bereiken, en wel:

- door een winstuitkering aan de arbeiders,
- de arbeider kreeg enig aandeel in de zaak.

Co-partnership: hij werd belanghebbende bij de goede functionering van het bedrijf.

Het bovenstaande speelt in hoofdzaak bij de industrie en bij de consumptie, maar ook wel bij de handel. Reeds voor de coöperatie-ideeën van Owens, was er n.l. in de 16de en 17de eeuw reeds een samengaan van kleine bedrijfjes, als verweer tegen de grote gilden, in de vorm van gecombineerde afzet, in zwang. Men bereikte er mee dat gehele streken tot breder afzet kwamen, terwijl men voorheen vrijwel geheel op zelfvoorziening was aangewezen. Men kwam hiermede uit de ban van wat de schrijver v.d. Poel noemde „misselijke bepalingen der gilden”.

Ook in Nederland begon de verbruikcoöperatie te werken. In 1860 ontstond de eerste winkelvereniging in Rotterdam, later in Amsterdam en Utrecht. Er waren ook kinderziekten bij die groei, die soms een zo accuut verloop hadden dat hier en daar een bedrijf mislukte. Na 1876 kreeg de beweging een sterker basis door de Wet op de Coöperatieve Vereniging, en door oprichting van de vereniging Eigen Hulp, welke spoedig een grote omvang kreeg. In 1889 kwam als afdeling van Eigen Hulp de Nederlandse Coöperatieve Bond tot stand. In 1895 kwam het tot de oprichting van een Internationale Coöperatieve Bond.

Hier dienen nu enkele punten uit de pioniersarbeid der voortrekkers in de coöperatieve beweging te worden vastgelegd. - De coöperatie ontstond uit de nood der tijden. Het waren buitenstaanders [075] die, innerlijk bewogen door het lot van medemens, de stoot gaven tot de coöperatie als zelfhulp uit de nood. Voorop stond, omdat het hier ging om sterk geldelijke nood, verbetering van de financiële toestand en bevordering van welvaart. Daaraan verbonden waren bredere en diepere motieven: recht en rechtvaardigheid bevorderen, ontwikkeling, kortom het brengen van cultuur aan groepen mensen die daarvan verstoken waren gebleven door hun maatschappelijke positie. Het was mede een poging om in de maatschappij de broederschapsidee - zij het gedeeltelijk - te bevorderen. Zo gingen de Engelse pioniers aan het werk en vormden de leerschool voor anderen, óók voor Nederland. Óók voor de zuivel.

Vinden wij daar de genoemde oorzaken in terug? En de beginselen? Het beeld van de tijd tussen 1880/1900 werd reeds gegeven. Het was een uiterst somber beeld, vooral de landbouw kwam in zorgen.

De industrie kon haar productie beperken, wel schadelijk, maar toch een uitweg. Voor de handel gaat het om de winst die tussen in- en verkoop is te bedingen. Bij hoge prijzen zal die wellicht hoger zijn dan bij lage prijzen, doch indien er geen winst te maken is, of een verliesperiode staat voor de deur, dan kan de handel zonder veel moeilijkheden stoppen. Dit is veelal niet nodig, daar de vraag altijd aanzienlijk blijft.

De boer evenwel produceert voor de binnen- en de buitenlandse markt en kan niet op korte termijn tot productievermindering komen. Wanneer dan die boer tegenover zich vindt de verenigde industrie en handel, en de in krachtige bonden te samen gekomen vakbonden, dan komt die boer, en zijn arbeider, in de hoek waar de slagen vallen.

De nood werd de stimulans voor de agrarische coöperatieve beweging. Ook hier in Nederland waren het de enkelen die de stoot er toe gaven uit medeleven met de nood der velen om hen heen.

[076] Uitkomst uit de financiële zorgen stond ook hier op de eerste plaats, maar zij stond niet los van het verlangen naar meer recht en rechtvaardigheid voor de zwakste groepen in de samenleving. Niet los van het verlangen de boeren tot meer ontwikkeling te krijgen, hen deelgenoot te maken van het culturele leven, dat zich baan brak maar te veel langs de boer heen ging. Trachten te maken dat het woord „boer” niet de traditionele minachting der stedelingen zou blijven opwekken. En meer algemeen: mede een poging om meer saamhorigheid te kweken. Dit is niet het privé-eigendom van de coöperatieve beweging. Diverse landbouworganisaties hebben hier zeer goed en mooi werk verricht, reeds vóór dat de coöperatie entree maakte. De coöperatie had hierbij een eigen karakter. Zij gaf de „daad”, de „toepassing” van wat in velen leefde en werkte, maar nog geen concrete vormen had aangenomen.

Of de coöperatie zich nu in een superioriteitswaan op de borst moet slaan? Haar moeilijkheden en haar fouten in den vervolge zullen dit zeker matigen. Een rustig beschouwen van haar arbeid, een objectief bezien van haar resultaten, geven recht op een ruime plaats in het maatschappelijk en gemeenschapsleven van een volk. Hierop mag wel eens de aandacht worden gevestigd. Het is een wonderlijk verschijnsel dat de handel *deze* concurrent vaak met alle denkbare, en soms niet bepaald fraaie, middelen bestrijdt, terwijl men een particuliere-, of N.V.-concurrent, met rust laat. Daartoe mist de handel elk recht.

En al zou het wellicht op wat eigenwaan en zelfverheerlijking gaan gelijken, dan kan dit geriskeerd worden wanneer hier met nadruk wordt verklaard dat de coöperatie niet als een indringer in het geheel van de productie en afzet van de agrarische producten mag worden gezien, doch dat ze daar als een volberechtigde haar plaats opeist, omdat ze nodig was en daarvan het bewijs heeft geleverd. En nu moet men van de zijde van de handelaren begrip hebben voor een wat critische beoordeling door coöperatoren, mits deze objectief en niet generaliserend is. De geschiedenis heeft immers geleerd, dat er aanleiding toe is gegeven. Maar anderzijds moet er begrip zijn voor het feit, dat er [077] „kaf” en „koren”, ook bij de handelsgroep is. Daarom is het wederzijds fout, te generaliserend te oordelen.

De coöperatie heeft directe gevolgen gehad op materieel terrein. Een andere verhouding ontstond tussen verkoper en koper, ook buiten de coöperatie. De coöperatie heeft bijgedragen tot de veranderde positie van de boer in het volksgeheel door steun aan heel veel ontwikkelingswerk, in velerlei vorm. Ook technische ontwikkeling door steun aan proefnemingen, enz. Hierover zal in het vervolg, waar de levensgeschiedenis van de jubilerende vereniging de revue passeert, nog wel iets gezegd worden.

De coöperatie is de grote steun geweest voor het landbouwverenigingsleven door het stellen van de „daad” op die tijden en plaatsen waar praten geen succes meer had. De omstandigheden werden geschapen waaronder het mogelijk was dat deze

organisaties hun mooi en nuttig, voorlichtend en opvoedend werk in rustiger sfeer konden doen plaats vinden!

De coöperatie is in velerlei opzichten een steun geweest voor overheden. Regeringen van volken in nood grijpen op haar terug.

De zelfwerkende krachten in een zuiveringsproces zijn als regel heel wat effectiever en doelmatiger dan wanneer de regeringsdwang de wagen in het spoor moet brengen of houden. Men mag zich dit wel eens goed realiseren. Het wordt beklemmend te zien, dat men meent alles, tot in het kleine, langs de weg van voorschrift te moeten dirigeren. Hiermede fokt men een geslacht, dat in alles met de hand op staat. Zelfwerkzaamheid kweekt mensen met wil, durf en daad.

Zo staat de coöperatie als een machtig verweermiddel tegenover druk van buitenaf, midden in het boerenleven, waarin de boer zelve een rol meespeelt. Het is een zelfhulp, waaraan betekenis kan worden toegekend. Zij moet groeien naar de tijd het eist. Ging het in eerste instantie om de verwerking van de melk, later ging het om de verkoop der producten van de coöperatieve fabriek, [078] en de coöperatieve boer. En wanneer de handel zich meer en meer samenbundelt in kartels en andere vormen van organisatie, zal de coöperatie als tegenspeler niet mogen achterblijven in groter onderlinge samenwerking, als eerlijke, rechthebbende concurrent zo mogelijk, of in strijdhouding wanneer dit moet. Dit is van de aanvang af de houding geweest van de jubilerende vereniging.

De periode 1880-1914 kenmerkt zich door enorme levendigheid, actie, groei. Coöperatieve zuivelfabrieken ontstonden, Raiffeisenbanken werden opgericht omdat de bedrijfsfinanciering van de boer een probleem van de eerste orde was geworden, en de combinatie graanleverancier en credietgever in één persoon, geen goede figuur was.

Regeringsvoorlichting groeide mede met de stijgende behoeften van de tot meer begrip gekomen boer.

Graan-aankoopcoöperaties, met graanmalerijen, ontstonden uit een grote behoefte aan dergelijke bedrijven in eigen hand.

En de toestanden gingen financieel langzaam maar gestadig vooruit, zodat de boer ook iets kon gaan aanpakken. Dit alles leidde er toe dat verweer ontstond waar voorheen stille - soms ook wel niet stille - berusting in het onvermijdelijke was geweest.

De oprichting van de *Bond van Kaasproducenten* was hiervan het eerste, naar buiten tredend, orgaan. En uit haar werk ontstond de thans jubilerende vereniging.

Wie hierover meer wil weten, slaat er het jubileumboekje van de Bond voor op. Hier werden alleen een paar flitsen gegeven van het gebeuren in de jaren 1913-1915, omdat nog eens overduidelijk wil worden aangetoond dat hier geen hobbies of bevestigingen geleid hebben tot coöperatief optreden, maar dat groeiprocessen er de oorzaak van waren.

In de cyclus Raiffeisenbanken-Veevoederbedrijven, paste de Verkooporganisatie voor Boerenkaas: het zou het begin worden van een later sterk uitgroeiend bedrijf, waarmede rekening werd en wordt gehouden.

[079] Het optreden van deze organisatie vangt aan. De volgende hoofdstukken zullen daarvan een stukje geschiedenis geven.

[080]

De

**„COÖPERATIEVE
KAASPRODUCENTEN
VERENIGING TOT
EXPERT VAN
VOLVETTE GOUDSE
KAAS OONDER RIJKS-
MERK”**

Onder deze langademige naam startte de verkooporganisatie, in het vorige hoofdstuk aangekondigd.

Een kort gedeelte van wat aan deze oprichting voorafging, uit het jubileumboekje van de *Bond van Kaasproducenten* wordt hier opnieuw afgedrukt voor hen die het bewuste boekje niet hebben ontvangen.

Op blz. 48 leest men:

„In een land tussen twee oorlogvoerende groepen liggen de dingen moeilijk. Het wordt voor de Overheid een laveren tussen de klippen door, om de neutraliteit te bewaren. Daarbij wierpen de belangrijke export en import vele problemen op in de volkshuishouding. Dit alles bracht de Bond al direct midden in het werk en deed hem het bestaansrecht verdienen. Medewerking aan de regering en strijd tegen al te vrijmoedige handelingen van de profiteerders van gelegenheden, werd dagwerk.”

En op blz. 49 wordt dan verder gegaan: „van (meer) principiële aard was een nieuwe kwestie met de kaashandel over het 2% kortingstelsel. De Bond kon het nut hiervan niet inzien. Het Hoofdbestuur van de Hollandse Maatschappij van Landbouw schreef in [081] het orgaan van 16 Augustus 1915: „Hoe lang moet het nog duren, o boeren van Zuid-Holland, voordat gij de kinderschoenen ontwassen zijt en U niet meer particuliere belastingen door heren kaaskopers laat opleggen”.

De Bond nam dit krasse standpunt niet in. Er ware te praten geweest en voor enkele argumenten was wel gevoel. Maar samenspreking met de *Ned. Vereniging van Kaashandelaren* bleef moeilijk. Op deze wijze was verder werken met de organisatie van de kaashandel problematisch en kwam het bestaan van de Bond op dit terrein niet tot zijn recht. Er zou niet veel meer nodig zijn om dit tot een wending te brengen in een door de kaashandel niet verwachte richting.

Dit weinige kwam toen de overheid meer en meer ingreep in de afzet van levensmiddelen, en vooral levensmiddelen waarvan voorheen een belangrijke export bestond. Doordat de naaste burenen met elkaar in felle strijd waren, was er een scherp

toezicht op de gedragingen van Nederland. Dit maande de overheid tot uiterste voorzichtigheid en tengevolge daarvan stond o.a. tijdelijk de export stil. Waar tevens de kleinhandel en de grossier vrijwel aan banden waren gelegd, werden de vrijmoedigheden van de groothandel er niet kleiner op.

Reeds voor de oorlog, bij het eerste treffen tussen de organisatie van de kaashandel en de Bond, en de weinige animo om rekening te houden met de Bond, gingen er stemmen op in de richting van: zelf zich ook op het terrein van de afzet van boerenkaas te begeven.

Dit herhaalde zich bij de strubbelingen direct na het uitbreken van de oorlog,^{*)} en nam vaster vormen aan in de loop van 1915, toen de kaashandel speciale regelingen trof bij hun inkopen naar aanleiding van een voorschrift van de kaasvereniging, een regeling waarin de boer niet kon berusten. Eén ding zou tenslotte de doorslag [082] geven, n.l. het meer dan ergerlijk misbruik dat er van een, kans op extra-winst werd gemaakt toen door de oorlog de Duitse afnemers de leveranties uit Nederland vooraf moesten betalen. Waar dus gevaar voor weigering of korting niet meer bestond, en liet hongerende Duitsland alles gebruiken kon, ontzag men zich niet de winst nog eens extra te vergroten door veel te jonge en te slechte rommel, en wat erger was: kaas met 20% vet voor Volvet, te verkopen.

Het orgaan van De Bond van Juni 1915 zegt hiervan het volgende:

„En ten slotte gaf het hooghouden van de naam van ons product eveneens een stoot aan de beweging. De treurige toestanden van de laatste maanden, waarin kaas met zelfs 20% vet als Volvet werd verkocht en geleverd; waarin kaas per wagon is verzonden zo jong dat men zich geen voorstelling kan maken wat daarvan moet zijn geworden bij aankomst, doet de producent van *volvette* boerenkaas zich afvragen; „waar gaan we heen?” Als de oorlog voorbij is; als geen bovenmatige behoeften alles maar doen goedvinden, wat zal er dan zijn overgebleven van die oude, goede naam van ons product.”

Tot zo ver uit het jubileumboekje van de Bond van Kaasproducenten.

Aleer tot de oprichting van een vereniging, die de verkoop van kaas van de daarbij aangesloten leden zou gaan verzorgen, werd besloten, is veel overleg voorafgegaan, uitgaande van de *Bond van Kaasproducenten*. Een openbare vergadering, waar aan de kaashandel de gelegenheid werd gegeven hun standpunt te verdedigen, werd gehouden op 20 Mei 1915; daar werden de degens gekruist. Hierop volgend, op dezelfde dag, een bestuursvergadering voor beraad in eigen kring, waarbij afdelingen van andere organisaties waren uitgenodigd, terwijl in deze vergadering een protest-nota werd opgesteld, gericht tot de *Vereniging van Kaashandelaren*.

In een ledenvergadering van de Bond op 27 Mei werd door de voorzitter medegedeeld dat een actie tegen de *Ned. Vereniging van Kaashandelaren* [083] was mislukt als gevolg van gemis aan solidariteit van de boeren. Dank werd gebracht aan hen die standvastig volhielden. Bedoeld wordt hier het niet-verkopen van kaas onder de door de kaashandel gestelde regeling, gedurende de tijd dat de Bond in een

*) De kaashandel weigerde gekochte partijen kaas te ontvangen, en indien ze werden ontvangen, te betalen. Sommigen betaalden slechts een gedeelte.

onderhandelingspositie met de handel was. Gemis aan belangstelling, het niet inzien van de belangrijkheid van steun aan een strijdende organisatie, geldgebrek, te kort aan opslagruimte voor hun product, enz., zijn oorzaken geweest die er toe leidden dat een actie van hun eigen vereniging mislukte.

Er viel een positieve lering uit te trekken: de duizenden boeren waren nog niet rijp voor een gezamenlijke actie en voor het volhouden daarvan, ook dan indien dit moeilijkheden geeft. Vanuit de vergadering werd deze slapheid gelaakt en er op gewezen hoeveel hechter de arbeiders achter hun organisatie stonden. De feiten hadden gesproken en de Bond, als vakorganisatie, kon er voorlopig niet mee rekenen acties van deze aard, gebouwd op solidariteit, met succes te kunnen voeren.

De reacties in de vergadering waren: zelf de afzet onzer kaas ter hand nemen. Door de voorzitter werd in die vergadering met nadruk gezegd dat men de bezwaren, aan het coöperatief verkopen van kaas verbonden, niet moest onderschatten, en besprak nog enkele mogelijkheden voor overleg. Het resultaat van deze vergadering was een opdracht aan het Dagelijks Bestuur de oprichting van een verkooporganisatie voor te bereiden.

Een ernstig punt van bespreking en discussie is daarbij geworden of zo'n vereniging alleen diegenen tot leden zou aannemen die kaas met Rijksmerk maakten. Besloten werd dit standpunt in te nemen, mede om direct naar buiten aan te geven dat de organisatie de start wilde beginnen met een eerlijke opzet van zakendoen. Tevens gaf dit de mogelijkheid de aansluiting bij het kaascontrôle-station te stimuleren, aangezien dit nog maar zeer traag geschiedde, hoewel het een middel was om de knoeierijen tegen te gaan, van welke knoeierijen de volvette boerenkaas reeds jarenlang de schade ondervond. Deze verwachting is vervuld; met sprongen ging het [084] ledental in enkele jaren omhoog. Het eerste succesje, zij het dan bijkomstig.

Een Statuut en Huishoudelijk Reglement werden samengesteld.

Een kleine groep boeren, dertien in getal, hebben zich bij de totstandkoming sterk geweerd en zich verbonden tot betaling der gemaakte kosten indien de vereniging eens niet tot stand zou komen. Hiertoe kwam het niet, de vereniging kwam tot stand. Op 19 Augustus 1915 werden Statuten en Reglement goedgekeurd en door 33 leden werd het ledenregister getekend.

De naam der vereniging werd wonderbaarlijk lang: „*Coöperatieve Kaasproducentenvereniging tot Export van Volvette Goudse Kaas onder Rijksmerk*”. Alles scheen in de naam te moeten voorkomen, n.l. dat het een coöperatie was en van zelfkazende boeren, die hun kaas zelf wilden exporteren, en deze als echt aanduiden met het Rijksmerk. Het levert wel het bewijs dat de vereniging nog niet geheel in het koopmanschap was ingeleefd. Later is dan ook de naam meer aangepast aan de eis van korthed, en werd het „*Coöperatieve Producenten Handelsvereniging „De Producent*”. Het „De Producent” zou de naam worden waaronder zij binnen- en buitenlandse bekendheid zou krijgen.

Een exportvereniging was opgericht met de meermalen in de vergaderingen uitgesproken bedoeling een eerlijke methode van zakendoen toe te passen, om de misschien door de oorlog, en al wat daarmee verband hield, geschonden goodwill voor onze kaas weer terug te krijgen en, zo mogelijk, uit te breiden.

De namen der 33 leden, en het voor de eerste maal gekozen Bestuur en Raad van Toezicht, drukken wij hierbij af. Van de 33 leden de originele handtekeningen als foto-copy uit het Ledenregister. Het eerste Bestuur en Raad van Toezicht als weergave van de gedenkplaat, aangebracht in de hal van het kantoor der vereniging.

[085] Het zakendoen begon. Bij de keuze van een leider, een verkoper dus, was een moeilijkheid te overwinnen. Gewenst was een prima kracht, maar waar was die te krijgen? Een goed, zelfstandig kaashandelaar voelt uit de aard der zaak niet veel voor een zekere dienstbaarheid. Bovendien was een hoge salariering nog niet best mogelijk. Een keuze werd gedaan. Maar vrij spoedig bleek dat deze niet tegen zijn taak was opgewassen en de verbinding moest worden verbroken. Wij zullen de naam hier niet noemen. Het was een nette jonge man, maar het ging niet. Hij miste voldoende durf en zelfvertrouwen, zodat alles bleef liggen tot de voorzitter kwam, om [090] dan de handelszaken met hem te bespreken. Een tegenval-ler voor een juist gestart orgaan.

Hoe op het werk van de coöperatie werd toegezien, bleek toen de verkoper een voorschrift van de kaasvereniging niet geheel had opgevolgd: men had foto-copieën van de te hooggestelde nota gemaakt en daar liep de kaashandel mee op de markt. De jonge man was hierin volkomen te goeder trouw, maar.... concurrenten zijn onderling nu eenmaal niet altijd zachtzinnig en.... het ging hier om de onwelkome coöperatie!

Na de oprichting was de tweede stap: het aanschaffen van een pakhuis. Een geschikt pand in de Keizerstraat te Gouda, in goede staat, met bovenwoning en bergingsruimte voor 20.000 kg kaas, werd gekocht. Toen de koopacte werd verleden en het Bestuur het eigendom daarna ging bekijken, was er een zekere trots in de leden gevaren, wat er toe leidde dat er een lunch gebruikt werd in „De Zalm” te Gouda, een gelegenheid waar men niet gewoon was boeren te zien. Het was een klein pakhuis, maar de gedachte was dat het er voorlopig wel mee zou gaan. Wel kreeg de voorzitter opdracht eens te informeren naar de prijzen van de belendende percelen; in het achterhoofd leefde dus wel de indruk van uitbreiding. Het resultaat was negatief: de vereniging had de waarde van deze panden blijkbaar 300% doen stijgen!

De financiering was uit de aard der zaak een niet gering probleem. Een entreegeld moest zorgen voor de oprichtings- en andere lopende kosten, en een obligatiele-ning onder de leden zorgde voor de rest, terwijl onder de aansprakelijkheid der leden een bankcrediet mogelijk was. Later echter ging de vereniging over tot het in-stellen van een eigen Spaarbank, zodat grotendeels met spaargelden der leden het bedrijf kon worden gefinancierd. Voor de spaargelden werd een behoorlijke rente betaald.

Nummer	NAAM, WOONPLAATS en (wanneer van toelating) GEBOORTEDATUM van het TOEGERECHT LID.	DATUM van TOEGERECHT.	HANDTEKENING van het TOEGERECHT LID.
1.	A. van Wijnen Zwolle	19 okt. 1913	A. van Wijnen
2.	H. A. de Oudekerk	19 okt. 1913	H. A. de Oudekerk
3.	Jan Groot Zwolle	19 okt. 1913	J. Groot
4.	J. de Groot Dierckman	19 okt. 1913	J. de Groot
5.	Jan Pijper	19 okt. 1913	J. Pijper
6.	V. de Bijl	19 okt. 1913	V. de Bijl
7.	A. de Bijl	19 okt. 1913	A. de Bijl
8.	G. de Bijl	19 okt. 1913	G. de Bijl
9.	A. de Bijl	19 okt. 1913	A. de Bijl

Nummer	NAAM, WOONPLAATS en (wanneer van toelating) GEBOORTEDATUM van het TOEGERECHT LID.	DATUM van TOEGERECHT.	HANDTEKENING van het TOEGERECHT LID.
10.	J. van der Bijl	19 okt. 1913	J. van der Bijl
11.	A. D. de Bijl	19 okt. 1913	A. D. de Bijl
12.	A. van der Bijl	19 okt. 1913	A. van der Bijl
13.	J. van der Bijl	19 okt. 1913	J. van der Bijl
14.	P. C. de Bijl	19 okt. 1913	P. C. de Bijl
15.	V. de Bijl	19 okt. 1913	V. de Bijl
16.	J. van der Bijl	19 okt. 1913	J. van der Bijl
17.	J. de Bijl	19 okt. 1913	J. de Bijl
18.	A. de Bijl	19 okt. 1913	A. de Bijl

Nummer	NAAM, WOONPLAATS en (wanneer van toelating) GEBOORTEDATUM van het TOEGERECHT LID.	DATUM van TOEGERECHT.	HANDTEKENING van het TOEGERECHT LID.
19.	A. de Bijl	19 okt. 1913	A. de Bijl
20.	J. van der Bijl	19 okt. 1913	J. van der Bijl
21.	G. de Bijl	19 okt. 1913	G. de Bijl
22.	G. de Bijl	19 okt. 1913	G. de Bijl
23.	G. D. de Bijl	19 okt. 1913	G. D. de Bijl
24.	V. de Bijl	19 okt. 1913	V. de Bijl
25.	D. C. de Bijl	19 okt. 1913	D. C. de Bijl
26.	A. de Bijl	19 okt. 1913	A. de Bijl
27.	D. de Bijl	19 okt. 1913	D. de Bijl

Nummer	NAAM, WOONPLAATS en (wanneer van toelating) GEBOORTEDATUM van het TOEGERECHT LID.	DATUM van TOEGERECHT.	HANDTEKENING van het TOEGERECHT LID.
28.	A. van der Bijl	19 okt. 1913	A. van der Bijl
29.	J. de Bijl	19 okt. 1913	J. de Bijl
30.	H. de Bijl	19 okt. 1913	H. de Bijl
31.	G. van der Bijl	19 okt. 1913	G. van der Bijl
32.	P. van der Bijl	19 okt. 1913	P. van der Bijl
33.	V. de Bijl	19 okt. 1913	V. de Bijl

**Coöp. KAASPRODUCENTEN VEREENIGING
TOT EXPORT VAN VOLVETTE
GOUDSCHE KAAS ONDER RIJKSMERK
GOUDA**

HET BESTUUR:

A.VAN WIJNEN VOORZ.	STOLWIJK
J. VERWEIJ 2e VOORZ	RIJPWETERING
J. GOES	MOORDRECHT
H.ANKER	OUDEWATER
J.DE GROOT ,	BERKENWOUDE

RAAD VAN TOEZICHT

W.VERBURG AZ. VOORZ.	REEUWIJK
C.VAN DEN HEUVEL	OUDERKERK a/d IJSEL
ADR. D OGTEROIVI	KRIMPEN a/d LEK

OPGERICHT -19 AUGUSTUS 1915

[091] Na enkele maanden moest reeds een pakhuisje worden bijgehuurd, spoedig door meerdere gevolgd. In Februari 1916 werden pogingen gedaan een oud pak-huis en terreinen aan de Wachtelstraat aan te kopen, welke pogingen slaagden. Bouwplannen ontstonden en werden aangenomen in een vergadering van 29 Februari 1916. Er zat in alles dus wel tempo! Er zouden daarna nog vele malen bouwplannen op de agenda's van de vergaderingen voorkomen, aler het gebou-wencomplex van heden op de Wachtelstraat zou staan. Het wordt eentonig dit tel-kens te vermelden. Slechts op een paar dingen wordt hier de aandacht gevestigd.

Er is steeds uiterst solide gebouwd. De architect P. D. Stuurman is hiervan een groot voorstander, maar unaniem was dit tevens de wens van de vereniging, zowel in Bestuur als in Algemene Vergadering. Verder werd telkens gebouwd als de be-hoefte er was, en náár de behoefte die er was. Steeds echter werd zó gebouwd dat uitbreiding zonder bezwaar mogelijk zou zijn. Deze twee uitgangspunten hebben veel voordeel gegeven: enkele keren zijn verdiepingen er op geplaatst en nieuwe uitbreiding aangebouwd. De soliditeit bij de bouw, en het rekening houden met uitbreidingen in de toekomst, maakte dat tenslotte een complex ontstond 't welk volstrekt niet de indruk maakt uit verschillende tijden te stammen.

Het bergingsprobleem heeft voortdurend zorgen gebaard doordat de toename van het ledental steeds sneller ging dan de voorziening in opslagruimte. Het leiderschap van de coöperatie werd een soort lijdensgeschiedenis. Advertentie waarop niets bruikbaar af kwam. Bij een onderhandeling met een aanbevolen persoon, waarin algemeen vertrouwen gesteld werd, en met wie de overeenkomst feitelijk al was gesloten, komt deze plotseling weer mededelen dat zijn patroon hem niet wil laten gaan, enz., enz. Het was aan alles duidelijk te zien dat er stem-ming werd gemaakt.

Na veel discussie, en omdat geen andere wegen konden worden aangewezen, werd besloten de voorzitter te verzoeken de leiding van de vereniging op zich te

nemen. Omdat de coöperatie niet [092] mocht stranden op het niet kunnen slagen in het vervullen van die plaats, werd door de voorzitter de opdracht aanvaard, zij het met schroom en met de overweging dat er geen andere weg was. Dit had tot gevolg dat hij er de boerderij voor moest opgeven.

Was voorheen slechts gebruik gemaakt van een kleinere Bank in Gouda, bij de uitbreiding werd contact gezocht met de Raiffeisenbank in Utrecht. Dit heeft geleid tot een overgang naar deze instelling, waar de vereniging zich uit de aard der zaak meer thuis gevoelde dan bij een particuliere bank. Tot op heden is dit contact met de Centrale Raiffeisenbank in Utrecht blijven bestaan en tot zeer grote tevredenheid.

De toetreding van nieuwe leden bleef gestaag doorgaan, en veroorzaakte een chronisch tekort aan bergingsruimte. Het leidde tot het huren van pakhuizen waar deze nu niet direct het meest gewenst waren. Zo ook een pakhuis aan de Brouwersgracht in Amsterdam (een niet bijzonder solide buurt). De provisorische stellages hadden het op een keer begeven en een raam was daardoor stuk gedrukt, zodat mooie Goudse boerenkaas daar voor de bevolking te zien was. Met politie en nachtveiligheidsdienst werd een buurtaanval op dat grijpbare moois nog maar net voorkomen.

Een eigen pakhuis verkreeg de vereniging te Meerkerk en GrootAmmers; in de eerste plaats bestemd als aanleveringsplaats voor leden bezuiden de Lek. Het kaasvervoer vanuit deze beide pakhuizen werd verzorgd door een beurtvaartdienst, en liet vaak te wensen over. Toen dan ook van een zuster-coöperatie een geschikte motorboot overgenomen kon worden, is hiertoe besloten. Later zijn nog een tweede en een derde hieraan toegevoegd, toen het vervoer van veevoeder een factor van betekenis, naast het vervoer van kaas, was geworden.

Te samen met de Bond van Kaasproducenten werd een maandblad „De Producent” uitgegeven; in de loop van 1918 in een weekblad omgezet. Bij de financiering van het blad kwam een aanzienlijk deel voor rekening van de coöperatie, gezien de weinige financiële draagkracht van de Bond in verhouding van zijn taak.

[093] Eind 1918 telde de coöperatie 527 leden, een gestadige groei sinds de start in 1915 met 33 leden als pioniers. Hier dient nog op iets merkwaardigs te worden gewezen: niet één keer is voor De Producent reclame gemaakt om leden te werven. Geen vergaderingen met dit doel, geen boerenbezoek, geen opwekkende artikelen hiervoor in het orgaan. Steeds zijn de leden zich komen melden zonder daartoe op enigerlei wijze te zijn aangezet. Hier zat een principe achter.

Het oprichten van zo'n coöperatie kon toen onvoorziene risico's brengen. Het was een nieuwe beweging en het verloop stond niet bij voorbaat vast. Vandaar dat er geen behoefte was aan leden die er door overreding waren bijgetrokken. Dat het ledental zo steeg, wijst er wel op, en heel duidelijk, dat hier een werk was begonnen dat bij vele zelfkazende boeren leefde. De organisatie voorzag kennelijk in een behoefte.

De tijdsomstandigheden hebben zeker hierbij een rol gespeeld. Dag aan dag brachten de oorlogshandelingen rondom ons land nieuwe regelingen, voorzieningen en verboden. Het terrein voor vrije beweging werd steeds kleiner en dit leidt er vaak toe dat men probeert wat nog over is aan ruimte zo veel mogelijk te benutten. En de kansen daarvoor waren aanwezig voor die lieden, die het benutten van „gelegenheden” een niet zo vreemde, en ook niet zo’n afkeurenswaardige, bezigheid vonden. Dit wekte ontstemming en had aansluiting bij De Producent tot gevolg. Of een coöperatie blij mag zijn met leden die al te veel uit gelegenheids-overwegingen, of door stemmingen van het ogenblik, tot besluiten komen, is twijfelachtig. Maar wegen of meten wat van binnen afspeelt bij een adspirant-lid is voor het actiefste bestuur zelfs niet mogelijk.

Zeer zeker is het zo dat de vereniging tot tevredenheid van haar leden heeft gewerkt gedurende die eerste wereldoorlog, en daaruit is te voorschijn gekomen met behoorlijke goodwill.

Ten slotte nog enkele beschouwingen over die periode. Nederland [094] bleef buiten de oorlog, ondervond er echter wel een veelvoud van nare dingen door.

Een eerste verliespunt was de afsluiting der zeeën en andere verbindingswegen, zodat vele en goede afnemers van de Nederlandse agrarische producten niet meer konden worden bereikt. Op dat moment was dit niet direct een ramp, omdat de afzet van levensmiddelen in een wereld van vernieling, en daardoor tekorten en honger, verzekerd is. Maar voor de toekomst was het fataal gedurende vier lange jaren van goede klanten te zijn afgescheiden. Na de oorlog bleek wel hoeveel er in die tijd was veranderd en.... verloren gegaan door een knak in de goodwill, door een eigen productie die in de betreffende afzetgebieden was opgekomen, door algemene verarming, en doordat men geleerd had zich met vervangingsmiddelen te behelpen. Dit verlies was soms slechts tijdelijk, echter ook dikwijls blijvend. - Een hoge prijs vraagt elke oorlog aan offers en verliezen.

Een tweede verliespost leverde de grote gebondenheid aan een stroom van maatregelen, die vanuit „Den Haag” kwamen. Er was veel ontstemming over, en zeker is niet alles te verdedigen geweest. Eerlijkheid gebiedt te erkennen dat de overheidstaak uiterst moeilijk was en aldoor laveren nodig maakte om steeds weer klippen te omzeilen. Dàt Nederland buiten die oorlog bleef mag aan de regeerders wel zó dankbaar aangerekend worden, dat al te veel kritiek wat banaal en onbillijk aandoet.

Een verder punt is de daling van de moraal in zulke tijden: er komt dan een categorie mensen op de voorgrond die handelt in alles en nog wat, en die handel bedrijft op manieren die voordien niet voor mogelijk gehouden zou zijn, en daarmee tot rijke lieden werden. Oorlogswinstmakers, „O-W-ers”. En terwijl aan de ene zijde grove winst werd gemaakt, op minder nette wijze, waren er anderen die - soms zelf in nood zittend - deze winst moesten opbrengen!

En hoe was in deze tijd de verhouding met de handel? In de aanvang hoorde men allerlei praatjes over de coöperatie, welke [095] praatjes de ronde deden en de

boeren schrik moesten aanjagen. In het algemeen waren het maar enkelen die hier de hand in hadden. Spoedig werd dit minder en al bleef er wel een algemene stemming van: „die coöperatie moest er niet zijn” en „de boeren moeten dit werk aan ons overlaten”, het weerhield hen niet om, zo nodig, met de vereniging zaken te doen, en omgekeerd de coöperatie met hen. Na verloop van tijd waren de verhoudingen vrij goed, tot zelfs goed te noemen. Hiertoe zal zeker hebben bijgedragen dat De Producent geen enkele reclame maakte voor ledenwerving, waarbij dan vanzelf meer op het verschil tussen handel en coöperatie zou zijn geweest, wat de verhoudingen wellicht zou hebben verscherpt.

De coöperatie heeft haar onbetwistbaar bestaansrecht echter steeds voor zich opgeëist.

Ten slotte nog deze vraag: is de eerste oprichtings-aansluiting bij de coöperatie, en de verdere uitbreiding daarvan, te zien als een zuiver materiële zaak, of kwamen daarbij andere dan zakelijke beweegredenen in het geding?

Voor hen die dit brokje geschiedenis intens hebben meegemaakt, is dit geen vraag. Toen de gedachten opkwamen en vorm kregen, tot een coöperatie over te gaan, heeft bij de pioniers maar zeer bescheiden de winst-factor meegespeeld. Men voelde zich als zelfkazer onder druk. Men voelde onrechtvaardigheden, niet bij overreding op te lossen. Dus gaan we het zèlf doen. Men had begrip voor risico en liep daar zelfs vrij vlot overheen want dit móest komen.

Nu staat wel vast dat er onder de latere toetreders gelegenheidsmensen zijn geweest, mensen die, op een bepaald moment ontstemd, in conflict geraakt met een handelaar, niet wilden toegeven. Maar de houding van de vereniging, in haar geheel genomen, was een zodanige dat uitgesproken de rechtvaardigheidsgedachte, die achter het begonnen werk lag, was overgenomen en gehandhaafd.

Vlot werden grote bedragen gevoteerd voor de bouw. Bij besprekingen in moeilijke situaties voor de vereniging, is niet alleen nooit [096] een oplossing „langs het kantje van eerlijkheid” genomen of aanbevolen, maar steeds verwachtte men van de vereniging een correcte houding. Het zou later blijken hoe sterk deze bruikbare geest voor het slagen van een coöperatie vaste voet had bij het gros der leden.

[097]

TUSSEN TWEE WERELDOORLOGEN

De oorlog was ten einde, maar nog niet wat betreft de moeilijkheden, door die oorlog ontstaan. Er zouden nog enige jaren overheen gaan voor er weer van een enigszins normaal handelsverkeer sprake was. Liquidatie van bestaande maatregelen geeft steeds velerlei bezwaren. Nederland had in het buitenland, doordat het buiten de oorlog was gebleven, de naam van profiteerder gekregen. Daar zag men het zo: Nederland heeft geen oorlogsschade gehad en anderzijds zeer hoge prijzen door ons laten betalen. Nederland is van dat alles rijk geworden.

Deze zienswijze - hoe begrijpelijk overigens - was fout. Er waren inderdaad wel profiteerders; de fiscus wist ze te vinden. En toen de gemakkelijke methoden om in de zwartehandel veel te verdienen voorbij waren, bleken de koopmanseigenschappen van deze gelegenheidsmensen niet hoog te moeten worden aangeslagen. In het algemeen was er echter óók voor Nederland verlies te [098] boeken, waarvan verlies van afzetgebieden wel een der voornaamste was. Een handeldrijvende natie heeft het grootste belang bij een regelmatig bedienen van klanten en markten. Tijdelijk - en vier jaar is een lange tijd - dit niet te kunnen doen door afsluiting der zeeën, heeft zijn gevolgen. Reeds hiervoor werd dit gereleveerd.

Een direct gevolg daarvan was dat, toen de handel enigszins vrij kwam, een ware wedloop naar oude afnemers werd ondernomen, met grote vraag naar de produc-

ten die men daar wilde aanbieden. Zo bleven de kaasprijzen dus hoog, en daardoor tevens de consumptiemelkprijzen.

Een op agrarisch terrein volkomen ondeskundig man zat op de ministerszetel van Landbouw. „Wat nood, de uitvoer van kaas maar stop zetten, dan gaat de prijs van melk vanzelf naar beneden”. Dit gelukte niet zo direct, zodat deze stopzetting vrij lang duurde, en nog eens werd herhaald toen bij de eerste opheffing van het uitvoerverbod de prijzen weer gingen stijgen.

Indien in zo'n critieke periode, waarbij snel handelen, en snel de behoeften van het buitenland weer gaan bevredigen, een éérste eis van koopmanschap is, de domheid er met klompen doorheenloopt, dan wordt dit onnodig een nog zwaarder verliespunt voor Nederland in zijn geheel, en voor de agrarische groep in het bijzonder.

Ook onze scheepvaart heeft in die oorlogsperiode zwaar geleden. Een groot aantal van onze schepen is getorpedeerd in de periode van de onbepaalde duikbootacties, waarbij nationaliteit van de schepen niet meetelde. Ook deze scheepvaart kon - door wel wat meer natuurlijke oorzaken wel is waar - haar taak niet direct weer opvatten.

Alle grondstoffen voor onze productie werden buitengewoon duur. Denk b.v. maar eens terug aan de dure, en zeer slechte veevoeders: dit maakte ook het eindproduct duur. Onderbezetting, en dus veel kosten op geringe productie, speelde eveneens een rol mee. Alles te samen werpt dit een heel ander licht op de hoge prijzen. In die legende zat een belangrijk stuk fantasie.

[099] Als demonstratie van de gevolgen van de ontwrichting, volgt hier een stukje uit het jubileumboekje van de *Bond van Kaasproducenten*: „De ongelukken bleven niet uit. Aangelokt door de hoge opbrengsten gedurende de oorlog - en eerste na-oorlogsjaren - gevoegd bij een teveel aan gegadigden voor elke boerderij, waren de prijzen daarvan hoog opgelopen. Hierop had nog een factor van buitenlandse ingewerking. De geldbeleggers vonden minder employ bij de industrie of in buitenlandse beleggingen (vooral dit laatste was nog zeer onzeker), waren niet gerust over de waarde van de gulden, en zochten een veilige belegging in vaste waarden en speciaal in landbouwgronden. De te maken rente was hiertoe minder een factor dan wel de veiligheid van de belegging.

Op dit hoog prijsniveau moest de boer verder werken en in een verarmde, ontredde wereld de producten plaatsen, speciaal de exportproducten. De grote behoefte aan goederen bleef dit de eerste tijd mogelijk maken en de regeringen pasten, om de rust enigszins te bewaren.... maar bij, ook al ontwaardden zij daarmee de munt, waardoor opnieuw verhoogde prijzen ontstonden. Maar ook dit goochelspel met de geldwaarde neemt een eind en de werkelijkheid biedt zich - ongevraagd maar noodwendig - aan. Deze werkelijkheid werd bij de boerenstand een heel hoog prijsniveau, zodat jonge boeren met hoge schulden hun start moesten maken en.... velen onder zware druk levend en hard werkend toch het eindpunt niet konden halen, in hun val soms ouders of familie meetrekkend.”

Nog vóór de beëindiging van de oorlog werden intern in de vereniging door het Bestuur diverse plannen van de directie besproken. Allereerst was het te voorzien dat het „alleen maar boerenkaas verkopen", bij een vrije handel, wel niet mogelijk zou blijken. Vele kopers vragen diverse soorten tegelijk, te verladen in één wagon. Aan die wens niet voldoen betekent: goede en grote klanten van zich vreemden.

De ervaringen, in oorlogstijd opgedaan inzake veevoederverzorging, bracht de vraag of de coöperatie niet een eigen koekenfabriek [100] moest beginnen. Lijnkoekenhandel behoorde in het algemeen bij de kaashandel. Dat de vereniging die voorziening niet mede op zich genomen had, was dus meermalen punt van bespreking geweest. Ook hier zou goed werk te verrichten zijn. De vele analyse's, die door de *Bond van Kaasproducenten* waren verkregen door regelmatige monsternamen van in de handel zijnde merken, toonden duidelijk aan dat hier soms zwaar werd geknoeid.

In beginsel werd tot de oprichting besloten. Toen de gelegenheid ontstond om een oude, stilliggende olieslagerij, vlakbij het kaasbedrijf van de vereniging, te kopen, werden hiermede de plannen werkelijkheid. Dit bracht speciale voorzieningen mede, waarop nog wordt teruggekomen.

Een zéér belangrijke vergadering werd die van 10 October 1918. Hierin ontvouwde de Directeur zijn inzichten inzake de naaste toekomst wanneer de oorlog zou zijn beëindigd en na zekere tijd de kaashandel zou worden vrijgelaten. Uitvoerig werd ingegaan op het dan te verwachten gedrang, en de positie daarin van de nog jonge vereniging. Er moesten tijdig maatregelen worden genomen, en één daarvan was, naar zijn mening, aanvulling van de directie. Te meer waar een bekwame kracht waarschijnlijk te krijgen zou zijn. Een zeer lange discussie, in twee vergaderingen, was hiervan het gevolg. Het was de eerste maal dat een verschil van mening niet was te overbruggen.

Een minderheid wilde met de bestaande apparatuur doorwerken, en vreesde geen moeilijkheden daaruit. Een meerderheid zag meer het brede verband en achtte tijdige voorziening een plicht van het bestuur. Dit verschil van mening heeft de uitvoering niet tegengehouden, maar wel heeft het tijdelijke deining verwekt en, wat van meer betekenis is geweest, het is zeer zeker mede oorzaak geweest van een mislukking. Niet alleen. Ook speelde een rol mede dat in de toen nog wat eenvoudige organisatie, wijzigingen kwamen door de dingen te bezien vanuit een andere gezichtshoek, en dit dan telkens weer aanleiding werd tot het opnieuw ophalen van de aanvangsbezwaren.

En de nieuw-aangestelde kracht, en de directeur kwamen in [101] goede verstandhouding tot de conclusie dat het beter was de verbinding niet langer te laten voortduren. Hiermede ging een zeer bekwame kracht voor de vereniging verloren, maar keerde anderzijds de meer rustige sfeer weer terug. De arbeid van de betrokene voor de vereniging was kort geweest, maar daarom zeker niet vruchteloos.

Er zijn organisatorische wijzigingen aangebracht van blijvende aard. De opbouw werd aangepast aan de nieuwe verhoudingen, door het bijkopen van fabriekskaas en door de uitbreiding van de Afd. Inkoop, behandelend de koekenfabricatie, en later de graanhandel en graanmalerij, bovendien de kunstmesthandel, een zeer belangrijke afdeling van dit bedrijf.

Ook werd voorzien in een meer passende naam, gekozen in de plaats van de oude, de arbeid der vereniging niet meer dekkende, en wel hinderlijk-lange naam. Hij werd toen: „*Coöperatieve Producenten Handelsvereniging*” verkort „De Producent”.

Het is hier de plaats iets dieper op dit deel van de geschiedenis in te gaan. Was het vroeger een enkelvoudig bedrijf, n.l. de kaasverkoop van de leden, waarvan de Spaarbank een onderdeel was, nu werd dit enigszins anders, o.a. voor het vervoersapparaat. Nu de bijkoop van fabriekskaas een noodzaak werd moest dit b.v. ook in de Statuten gedekt worden. Zodra de koekenfabricatie en veevoederhandel begon, moest dit onderdeel in het geheel van de vereniging worden ingebouwd.

Niet alle leden hadden behoefte aan deze voorzieningen of voelden er voor. Velen woonden hiervoor te ver van het centrale punt. De nieuwe taak van de vereniging moest geschieden ten behoeve van en voor rekening van hen die er actief aan deelnamen. Er werd dus een aparte coöperatie van gemaakt, met als leden de deelnemers aan dat bedrijf, met eigen ledenregister, eigen verantwoordelijkheid, werkend onder De Producent als toporgaan. Beiden, Afd. Kaas en Afd. Veevoeder, werden onder-coöperaties van de grote top-organisatie De Producent, beide gebruik makend van de Afd. Bank, en van de Vervoersafdeling, die daarbij winst noch verlies maakten, doch tegen kostprijs werkend, ten dienste van de beide afdelingen stonden.

[102] Hiermede was de basis gelegd voor de nieuwe toestand, tevens voor nieuwe mogelijkheden of noodzakelijkheden, die zich mochten voordoen, en die ook inderdaad wel gekomen zijn. Een gezonde basis omdat alle leden de lusten en lasten van de eigen afdeling te dragen kregen, maar de vereniging, als geheel, sterker kwam te staan, gevolg van de intensieve samenwerking tussen de diverse afdelingen. Op dit punt was er een zeer goede samenwerking tussen een vooruitziend Bestuur en Directeur. Dat die basis bruikbaar was, leert het verdere verloop. Er zijn enkele malen interne wijzigingen in het Statuut gekomen: de grondgedachte bleef echter dezelfde.

In een wereld waarin de concurrentie een grote rol speelt, en steeds groter eenheden een rol gaan spelen, is actief zijn en de tijd verstaan een noodzaak, wil men niet op de tweede plaats komen of een vergeten figuur worden. Pakhuis- en kantoorruimte waren een telkens terugkerend punt op de agenda der Bestuursvergaderingen.

Een zeer belangrijke beslissing was ook het inrichten van een bedrijf voor het bereiden van Korstloze Kaas. Voor de vereniging lag hier een terrein, het overdenken dubbel waard. De feiten getuigden hier wel sterk vóór. Wanneer men als op-

zet en als opdracht van de leden heeft: een fatsoenlijke handelsmethode te volgen, dan houdt men zo gemakkelijk een lastige, en schadelijke, rest aan kaas over, die deels heel goed te gebruiken is voor de bereiding van korstloze kaas. Indien men een verbeterde afzet voor deze kaassoort heeft, en aan de andere kant de mogelijkheid met dit product een bepaalde markt te bereiken, dan spreken voor zo'n plan velerlei argumenten. Er werd toe besloten en bij de nieuwbouw werd hiervoor een speciale afdeling gereserveerd. Een goed besluit. De onder-afdeling Korstloze Kaas, van de Afd. Kaas, heeft heel goed gewerkt, en werkt tot heden nog goed.

Het is mogelijk gebleken, door bij de kaasmenging niet uit te gaan van alleen koopjes, maar hierin ook beste soorten te verwerken, dat de vereniging [103] met haar merk „De Producent” een goodwill opbouwde. Een grote verscheidenheid aan verpakking, inhoud en vorm verlaat tegenwoordig deze fabriek, in beduidende hoeveelheden. Nieuwe verkoopwegen zijn gezocht en verkregen. Sommige soorten zijn vervallen, andere weer opgekomen. Het voordeel is dat dit product tot een Merk-artikel kon worden gemaakt.

Een eerste excursie van een 20-tal Fransen bezocht in 1919 de grote pakhuizen. Een stroom van buitenlandse belangstellenden heeft in de loop der jaren, vooral ook na de vernieuwingen en uitbreidingen met koekenfabriek, graanmalerij en met de zuivelfabriek, het bedrijf der vereniging bezocht. Wel eens lastig, maar toch ook wel met voordelen. En het Bestuur was wel wat trots op zijn schepping in een provincie als Zuid-Holland, waar men nu niet bepaald als coöperatie-minde bekend stond.

In datzelfde jaar kwam bij het bestuur een verzoek van enkele leden binnen om een coöperatieve zuivelfabriek te stichten. Het bestuur besloot af te wachten of deze beweging een voldoende basis had; voorlopig werd het dus terzijde gelegd. Wel werd gedacht aan een coöperatieve leverantie van melk aan de regering ten behoeve van de melkvoorziening der grote steden. Een plan dat tijdelijk werkelijkheid is geweest doordat de regering er een verplichting van maakte en aan de nakoming van die verplichting het verkrijgen van export-recht werd verbonden.

Eenmaal had de coöperatie een wat gespannen verhouding met het personeel, meer als gevolg van een algemene actie onder het personeel van de kaashandel, dan wel van persoonlijke ontevredenheid. In een rustige bespreking met het personeel werd alles in der minne geregeld. De verhoudingen zijn, onder allerlei omstandigheden en in tijden dat het elders nog al kraakte, prima geweest. Aan de goede kern komt een woord van lof toe. Dat de vereniging ook haar plicht begreep en steeds begrepen heeft, getuigt het feit [104] dat velen reeds dertig jaar of meer, in dienst zijn of vanwege de leeftijdsgrens bij de Producent vandaan zijn gegaan.

Einde 1921 en begin 1922 waren bewogen dagen. De ineenstorting van de Duitse Mark werd een feit. Lange tijd was de daling van die Mark verschillend beoordeeld, zelfs door vakmensen. De een bleef geloven in de Mark; het arbeidzame Duitse volk zou het wel weer ophalen. De ander zag er geen heil in omdat hij er

manipulaties in zag om van de hoge oorlogsschatting af te komen, die maar aldoor in fantastisch hoge cijfers onbeslist bleef hangen boven Duitsland.

Hoe het zij, de val ging door in een ongekend tempo en tot een geweldige diepte, zó, dat in feite de mark waardeloos werd. De vereniging kreeg een zeer groot verlies te dragen. - Reeds eerder is gesproken over de diepere beweegredenen bij de leden dan alleen winst. Dit zou bij de afwerking van dit verlies blijken: allen hebben hun financiële verplichtingen vervuld. Slechts één proces moest bij de inning gevoerd worden, en werd later nog weer ingetrokken. En wat méér zegt: geen woord van verwijt aan directeur en bestuur kwam uit de vergadering, waarin aan de leden mededeling werd gedaan van de feiten. Men betreurde het, natuurlijk!, maar de stemming der vergadering was: - onveranderd dóórgaan. - Dit is een krachtproef waar zo'n vereniging doorheen gaat en versterkt uit komt, al ging een zeker aantal leden de vereniging verlaten. Nu nog ziet de oud-directeur met bewondering terug op dit verloop. Het was en is hem een getuigenis van krachtig en doelbewust verenigingsleven en van ongeschokt vertrouwen in de leiding. Het was een aansporing aan de leiding alles op alles te zetten de vereniging een vaste basis te geven.

Gedurende enige tijd bleven nieuwe toetredingen uit, wat zeker niet onwelgeval-
lig was. Spoedig echter nam dit weer toe om te stijgen, belangrijk boven het eerste
cijfer.

De Producent verleende haar medewerking aan proefnemingen, [105] en later bij de aanschaffing, van elektrische roermachines. De Bond kon deze zaak financieel niet stimuleren of bepaalde risico's overnemen. Waar het ingang-vinden van de machines afhing van de prijs, en deze op zijn beurt weer van serie-bouw, werd een tweetal keren een zeker aantal besteld en tegen kostprijs via de bestaande kanalen van de werktuigenhandel geplaatst.

In 1925 werd de zoon van de directeur in het bedrijf opgenomen. In 1937 zou deze de leiding van zijn vader overnemen. De hartelijke wijze waarop deze in de coöperatie werd opgenomen, is voor senior altijd een aangename herinnering gebleven, en het was tevens een verwachting voor een toekomstige daadwerkelijke steun voor hem zelf.

Een symptoom van een aanstaande conjunctuurdaling was de toenemende verkoop op afbetaling in Amerika in 1927: het kondigde reeds de krach in 1929 en 1930 aan. Grote gebeurtenissen werpen meestal hun schaduwen vooruit. De krach in het geldwezen, de economische inzinking der jaren 1929/1930 werden in feite ingeleid door de toename van het afbetalingssysteem in Amerika en elders. Het is het verlangen van de gebruiker iets te kopen, waarvoor hij de middelen nog niet als opgespaarde verdiensten in kas heeft, doch wat hij in de toekomst uit nog te verkrijgen inkomen hoopt te betalen.

Dit wijst op iets ziekelijks in de menselijke samenleving. Maar erger is de aan-
drang die de verkoper uitoefent door reclame, en steeds sterker gekleurde aan-
moediging, tot kopen op termijn. Dit is duidelijk een symptoom van een productie

die groter is dan de koopkracht; een wanverhouding tussen de productiecapaciteit en het opnemingsvermogen. Het is het noodshot van industrie en handel om de steeds toenemende productie onder te brengen. Het is het eerste stadium van de ineenstorting. Men wil het niet zo zien, want het past niet in het optimisme van de tijden van hoogconjunctuur, van steeds uitbreidende productie, waarvan de statistieken getuigen en waarvan de persberichten aan den volke het goede nieuws brengen.

[106] Heden, in 1955, leven we weer in zo'n „hoera-stemming” van welvaartswaan en industrie-verheerlijking, maar we laten weer de producten van onze energie betalen uit het nog te verdienen inkomen. Is het gewaagd te vragen: „wanneer loopt dit karretje opnieuw vast?” De te sterk kunstmatige economie loopt eenmaal vast, en dan moeten middelen tot uitredding worden getroffen en de Staat moet bijspringen. Een nieuwe kunstmatigheid moet de oude kunstmatigheid weer op de been helpen. Geen terugtreden en indringen in de oorzaken van de krach, maar met allerlei lapmiddelen wordt getracht de zaak aan de gang te houden, al te erge klappen voor het bedrijfsleven op te vangen, in de hoop dat de tijd de rest wel zal doen.

Het fundamentele vraagstuk is het probleem van de productie, aangevuurd door het winst-verlangen, en bijna tot in het oneindige opgevoerd door een techniek, vrijwel aan geen grenzen gebonden, in een wereld waarvan $\frac{2}{3}$ deel niet in staat is deze productie op te nemen doordat de arbeid in die grote gebieden tot nu toe zodanig „matig” wordt betaald dat van koopkracht en welvaart, zelfs van welvaartsverlangen, nog geen sprake is. Dit probleem was in 1939, toen een nieuwe wereldoorlog weer leed over de gehele aarde ging strooien, even ver, of even weinig, opgelost als voordien. Repareren en krammen, zelfhulp door de grenzen hoog op te trekken, ook al werd de ziekte er door verergerd. Dat is alles wat de mensheid tussen twee wereldoorlogen heeft weten te presteren. Ongebreidelde productie en niets ontziende concurrentie, te samen met allerlei ziekelijke ideologieën, brachten weer een wereldoorlog als resultaat. Niets geleerd, niets begrepen.

Kracht en macht, en desnoods geweldsaanbidding, terwijl onder krachten en machten die ongeveer voor niets halt houden, ook dienen te worden gerekend de onbeheerste techniek, de ongebreidelde concurrentie tussen individuen en volkeren.

Zwakke pogingen, zoals een wetsontwerp tegen kunstmatige concurrentie in 1931, of wat „zwaarwichtige” crisismaatregelen, had den [107] voorrang boven de pogingen de wereld te redden van periodieke oorlogen!

Afzet is heden primair boven productie: het handwiel van de machine heeft maar even te worden gedraaid en de productiestromen komen los. Maar de bedingen waardoor die stromen moeten lopen, en bevruchtend werken op de levensakker, geraken verstopt.

Ten slotte nog enkele wederwaardigheden uit het leven van de jubilerende vereniging. In 1932 genoot De Producent de eer bezoek te mogen ontvangen van H.M.

Koningin Wilhelmina en H.K.H. Prinses Juliana. Dat dit hoog bezoek op prijs werd gesteld, behoeft geen betoog.

In 1932 begonnen de directe bemoeienissen van de regering met de handel. In Frankrijk was een scherpe contingentering van de invoer van kaas ingesteld. Gevolg: voor het sterk verkleinde kwantum dat nog kon worden ingevoerd was een fancy-prijs te bedingen. De kaasprijzen waren hier in Nederland heel sterk gedaald, en dus was er bij deze export naar Frankrijk grote winst te maken, zodat dit de verhoudingen hier in de kaashandel wel erg scheef trok. Een heffing op deze export moest hierin verbetering brengen, welke poging maar matig slaagde. Intussen werden ongeveer 11.000.000 gulden aan heffingen verkregen, welke miljoenen voor directe steundoelinden aan de boeren zouden worden bestemd. Het liep met die besteding wel wat anders.

Het *Nederlands Zuivelbureau* was daarmee ontstaan, als uitvoerend orgaan; in dit werk later opgevolgd door de *Crisis-Zuivel-Centrale*, met een overgang naar de *Nederlandse Zuivel-Centrale*. Diverse regelingen, de export betreffende, legden de vrije uitoefening van de kaasafzet in belangrijke mate aan banden. Speciaal met Duitsland zijn de moeilijkheden zeer groot geweest: enerzijds was de instorting van het economisch leven daar van vrij grote hevigheid, anderzijds leefde dit land toen in de periode van „geen [108] boter maar kanonnen”. De betalingsmogelijkheden werden steeds verwikkelder, en gezien de methoden van Duitsland, toegepast in 1922, werd een clearingssysteem ingesteld waardoor voorkomen werd dat Nederland opnieuw met grote vorderingen in Duitsland zou komen vast te zitten.

Niet onvermeld mag blijven de scheve wijze van verdeling der clearinggelden tussen de Nederlandse gegadigden. Met een voorbeeld - er zijn er meer te leveren - kan dit toegelicht worden. Kaas mocht geleverd worden, over een zeker jaar gerekend, voor 25 miljoen gulden. Dit was reeds een sterk gereduceerd cijfer. Er kón echter maar afgeleverd worden voor 12 miljoen, doordat de clearingpost niet verder toereikend was. In ditzelfde jaar was evenwel, voor aan Duitsland geleverde diensten, 80 miljoen uit de clearingpost genomen, terwijl deze post het jaar daarvóór slechts 20 miljoen was. Ook rente en aflossingen van leningen aan Duitsland, die een uitgesproken gok-karakter hadden en daardoor een fantastisch hoge rente gaven, speelden mee bij deze clearing, zodat van een donkere bladzijde in het landbouwbeleid der regering van die tijd kan worden gesproken. Het is deze verminderde uitvoer naar Duitsland, die als een noodlot overschotten en prijsdalingen veroorzaakte, welke nadelen maar zeer ten dele konden worden gecompenseerd. Het was het voorspel van hetgeen lange tijd zijn stempel zou drukken op het economisch leven, maar evenzeer op het zakenleven. Pas tegen de vijftiger jaren zou aan een straffe binding weer een einde komen.

Een belangrijke partij kaas werd, van regering tot regering, aan Rusland verkocht. Aan De Producent werd de uitvoering toevertrouwd, met inschakeling van alle daarvoor in aanmerking komende personen. Uit een tevredenheidsverklaring bleek dat de kaashandel de wijze van afwerking waardeerde. Onkunde van de Russen inzake kaas, en speciaal oude kaas, veroorzaakte een retourzending van

een prima partij oude kaas. Na het bijbrengen van een beter begrip, verliep alles verder uitstekend.

[109] In Maart 1937 deed de directeur mededeling van zijn benoeming tot voorzitter van de *Nederlandse Zuivel-Centrale*. Reeds eerder was het te verwachten aanzoek in het Bestuur behandeld en goedgekeurd. De mogelijkheid voor deze beslissing was geschapen doordat zijn zoon reeds enige jaren als adjunct-directeur optrad en als zodanig geheel was ingewijd, en een deel van het werk reeds had overgenomen. Diens benoeming tot Directeur volgde.

In een Bestuursvergadering kwam opnieuw een oud idee, de oprichting van een zuivelfabriek, aan de orde naar aanleiding van actie van de leden. De gedachte werd in principe aanvaard. Indien de tijden zich wijzigen, dan moet men de bakens weten te verzetten. De productie van volvette boerenkaas neemt langzaam aan af. De Producent, die het voor zijn leden heeft opgenomen sinds 1915, mag zich niet afzijdig houden van de vraagstukken die ontstaan door het feit van de verminderende kaasproductie op de boerderijen.

Aan het eind van 1939 begon de invloed van de begonnen oorlog zich reeds te doen gevoelen in andere delen van Europa. Het veevoedervraagstuk voor de aanstaande winter eiste voor de vereniging reeds bijzondere aandacht.

In de loop van 1939 zijn de besprekingen begonnen met vijf coöperatieve zuivelfabrieken tot aansluiting bij De Producent, n.l.: Bleskensgraaf, Giessen-Nieuwkerk, Arkel, Nieuwendijk en Genderen, als lid voor de verkoop van hun kaasproductie. Een Statutenwijziging was daartoe nodig. Op 29 Juli 1940 traden deze fabrieken door tekening van het ledenregister officieel toe tot de nieuwe „Afdeling Fabriekskaas”, welke evenals de Afd. Boerenkaas en de Afd. Veevoeder, een eigen ledental, en eigen verantwoordelijkheid heeft, en eveneens werkt onder het overkoepelend orgaan „De Producent”.

De fatale dag van „Mei 1940”, en het begin van de oorlog op **[110]** Nederlandse bodem, was een feit geworden. Zorgen van geheel andere aard zouden het normale werk van de vereniging, gelijk alle werk van het Nederlandse bedrijfsleven, verstoren.

OPNIEW OORLOG

Nederland, dat tijdens de oorlog 1914-1918, ten koste van alles neutraal wilde blijven, en die neutraliteit ook inderdaad heeft kunnen handhaven, wilde dit eveneens bij de dreigende Tweede Wereldoorlog zien te bereiken. Nu echter werd het domweg door een sterke buur onder de voet gelopen, volgens vooraf beraamd plan, en werd bezet gebied, en zou dit blijven tot 1945, vijf lange jaren.

De afzetgebieden België, Frankrijk, Engeland en de overzeese landen waren niet meer te bereiken. Duitsland zou bij die afzet een grote rol gaan spelen, door ordening van „boven-af”, door weg te halen wat voor de oorlogvoering nodig was. In het laatste oorlogsjaar in zó hevige mate, dat in grote delen van Nederland, en wel voornamelijk in de grote steden, hongersnood heerste en mensen van honger gestorven zijn.

Vooraf in de aanvang werd de aflevering in het binnenland ook zwaar gehinderd door gestoorde treinenloop: door eigen auto-materiaal konden de afnemers, zowel van kaas als van veevoeder, nog vrij behoorlijk worden bediend.

Het 25-jarig bestaan van de vereniging, vallende op 19 Augustus 1940, waarvoor in een voorjaarsvergadering reeds een programma was opgemaakt, werd alleen herdacht door op die datum een bestuursvergadering te beleggen, waarin de voorzitter een overzicht [112] gaf over oprichting, werk en groei, tot wat nu De Producent was geworden in omvang, en de betekenis van de vereniging voor de veehouder in deze streken na 25 jaar. Hij sprak de overtuiging uit dat eerlijkheid en betrouwbaarheid bij het zakendoen de grondslag zijn geweest, waaruit de waardering en het aanzien van de vereniging is gegroeid.

Het personeel wenste van haar belangstelling en waardering te getuigen door een zeer mooi en toepasselijk gebrandschilderd raam aan te bieden, geplaatst in de hal van het kantoor.

De oorlog gaat verder. De stroom van maatregelen en voorschriften groeit, en in gelijke mate de ontduikingen. Een terrein voor de vrijmoedigen komt open. De Producent zag de groeiende behoefte aan veevoeder in, speciaal in de streken van haar werkterrein, waar bijna nergens gelegenheid tot het scheuren van weiland en teelt van voedergraan mogelijk is. Na overleg met groepen boeren werden er door de vereniging een negental grasdrogerijen gebouwd, daar via deze installaties, bij oordeelkundig gebruik, een goed grasproduct voor wintervoer te maken

is. Bij deze beslissing is mede in overweging genomen dat men in andere provincies, waar de coöperaties meer uitgebreid terrein bestreken, mogelijk vlugger zou beslissen en in figuurlijke zin „het gras voor de voeten zou wegmaaien”, gezien dat de regering maar voor een beperkt aantal te plaatsen drogerijen subsidie zou verlenen.

Deze negen drogerijen, geplaatst in verschillende gemeenten, zouden op coöperatieve grondslag gedreven worden door groepen belanghebbenden, in een soort huurverband, met de bedoeling dat deze bedrijven door de combinaties zouden worden overgenomen. Er is hier goed werk gedaan in een kritieke tijd, toen initiatief van een krachtig orgaan nodig was om iets nuttigs tot stand te brengen.

De oprichting van een coöperatieve zuivelfabriek bleef nog steeds [113] een agendapunt. Uit de Algemene Vergadering kwam aandrang; het Bestuur zegde overweging toe, doch ging niet over één nacht ijs. De omstandigheden waarin Nederland toen verkeerde, speelden een grote rol. De mogelijkheden om materiaal en machines te verkrijgen, waren buitengewoon moeilijk, en moesten terdege onder het oog worden gezien. Doordat de bezetters met de gedachte rondliepen de zelfkazerij op de boerderijen stop te zetten, werd tot de oprichting van een coöperatieve zuivelfabriek besloten, om op die wijze te trachten de dan vrijkomende melk in eigen verenigingsverband op te vangen. De fabriek kwam er ondanks veel moeilijkheden.

Was er tegenstand bij de kaashandel toen de coöperatie in 1914 werd opgericht voor de verkoop van boerenkaas, dit was nog maar kinderspel vergeleken met de tegenstand die ontstond in de melkwereld in het Westen. Het is intussen al weer geschiedenis geworden, en... bij een jubileum wil men graag onaangenaamheden vergeten. Slechts dit: dat er weerstand ontstond, is volkomen te begrijpen, doch minder begrijpelijk was dat die weerstand minder de oprichting van die fabriek dan wel de coöperatie betrof. Deze eersteling in het gebied van de grote steden, daar ging het in hoofdzaak tegen, en dit nu is iets wat een coöperatie niet kan „nemen”. Er werd op vorige pagina's reeds op het onjuiste van het standpunt, aan de boeren het recht - en in zekere zin, de plicht - tot verweer en versterking van positie te ontzeggen, gewezen. De coöperatie in de positie van „vijand No. 1” te plaatsen is onlogisch en onbillijk. De coöperatie dient reëel gezien te worden als een normale concurrent.

In de leiding van bepaalde overheidsinstanties waren eveneens personen aanwezig die in hun houding getuigden van wanbegrip en vergissing, dit punt betreffende. De Afd. Melk, met direct al een ledental van 736, werd opgericht, en de fabriek gebouwd en ingericht, zij het eerst op de Wachtelstraat in een voorlopige behuizing, grenzend aan de Afd. Kaas, echter met de bedoeling in meer normale tijden een behoorlijke [114] fabriek, doelmatig gebouwd en ingericht, er voor in de plaats te zetten. - Het ledental legt getuigenis af van een flinke belangstelling; de fabriek zelf van begrip van wat voor een moderne fabriek met een dergelijk ledental nodig is, vereist wordt. De leden van de Afd. Melk zijn voor een belangrijk deel leden van de Afd. Kaas, waarvan zeer velen in de zomer kaas maken, doch 's winters de melk afleveren.

Nog een vijfde afdeling zou aan De Producent worden toegevoegd. De Coöperatieve Zuid-Hollandse Eierveiling te Gouda deed het verzoek ingelicht te worden over de mogelijkheid van aansluiting bij De Producent. In principe had het bestuur geen bezwaar, en dus kwam de aansluiting tot stand als de Afd. Eieren.

Als gevolg van deze completering van de coöperatie door de diverse nieuwe afdelingen, werd een afdoende regeling van het Bestuursapparaat een eerste vereiste. Een volledige vertegenwoordiging van alle groepen was noodzakelijk, terwijl daarnaast een vereiste was dat het geen groot, log lichaam werd om als besturend orgaan te kunnen werken. Met veel zorg heeft het bestuur hierin de weg gevonden, en waar geen enkele klacht dienaangaande is vernomen, mag aangenomen worden dat hiermee behoorlijk in de roos is geschoten.

Reeds in 1942 werd begonnen met aan het personeel een warme maaltijd te verstrekken, waartoe met moeite een vergunning werd verkregen.

De aanvoer van boerenkaas werd reeds in 1942 belangrijk kleiner doordat grenzen waren gesteld waarbinnen de boeren nog kaas mochten maken. Hoewel alles in het werk is gesteld om dit verbod zo beperkt mogelijk te houden, omdat daardoor de boerenkaasproductie wel eens een blijvende duw naar beneden kon krijgen, waar wellicht geen herstel meer op zou volgen, werd de productie sterk [115] afgeremd. Wel gelukte het veel gevoel voor de diverse argumenten op te wekken, zodat het steeds mogelijk bleef gedurende een deel van het jaar kaas te maken. Dit betekende dan dat meer melk van verre voor de melkvoorziening in het Westen moest worden aangevoerd.

Deze melkvoorziening in het Westen is een zorgenkind geweest voor de overheid, maar óók voor De Producent. Door de grote kunstmatigheid van het systeem t.a.v. voorziening en prijsstelling, ontstond een aparte consumptiemelk-West-regeling. Waar men zo veel mogelijk consumptiemelk naar dit gebied wilde trekken, kwam: de prijs als regel hoger te liggen dan die van de industriemelk: dit is een bron van heel veel spanningen en moeilijkheden geweest. Regelingen, ook indien ze onbillijk zijn en die onbillijkheid wordt ingezien, hebben ondanks alles een taai leven omdat men meent geen betere te kunnen vinden.

Tot op heden, 1955, is dit punt nog nooit afdoende opgelost, ofschoon zeer zeker enkele verbeteringen zijn aangebracht. Zeker is dat apartheden in prijsstelling bij een product als melk, dat in geheel Nederland wordt gewonnen, ver- en bewerkt tot producten of consumptiemelk, vaak in dezelfde fabrieken, niet kunnen worden verdragen zonder spanningen op te wekken. Prijsverschillen, ontstaan door verschil in winningsgebied of kwaliteitsverschillen, zowel naar boven als naar beneden, moeten aanvaard worden; kunstmatige prijsverschillen, verkregen langs de weg van berekeningen en vastgestelde prijzen, en met bepaalde bedoelingen verschillend vastgesteld, zijn een steen des aanstoets. De rechtvaardigheid gebiedt dat men hierin verbetering brengt. „Het doel heiligt de middelen” mag geen gemeengoed worden. Helaas geven de regeringen hier niet altijd het juiste voorbeeld in.

Wat zal men nog meer over deze jaren van onderdrukking zeggen? Steeds meer liepen de leveringen van melk en kaas bij de betrokken afdelingen terug. In hoofdzaak door het gebrek aan veevoeder [116], maar ook door de stroom van mensen, die in voortdurend toenemende mate, uit de steden het platteland introk om voedsel te bemachtigen. Melk en kaas waren zeer gewilde artikelen. Al had De Producent een behoorlijke controle of de leden, volgens de Statuten, hun producten aan de vereniging afleverden, deze controle werd vanzelf buiten werking gesteld, tenzij de terughouding der producten zuiver en alleen uit grof winstbejag gebeurde.

Auto-registratie, en de daarop volgende auto-vordering, hielden danig huis onder het autopark. Gebrek aan benzine en de vervanging daarvan door de gasgeneratoren waarmee de wagens rijdende gehouden werden, hielpen een handje om de rest te verwoesten. Zelfs de Directeur moest onderweg de kachel opstoken.

Streng rantsoenering der afnemers, zodat ieder precies zijn toekomstig deel kreeg, en niet de bestbetalende met de grootste portie wegging, hield een behoorlijke vrede onder de klantenkring, óók al mopperde er wel eens een, indien een andere verkoper, door een of andere duistere oorzaak, méér kon doen. Na afloop het geheel overziende, waren de klanten zeer tevreden met de afwikkeling.

Op 10 November 1944 werd door het Bestuur voor het laatst in de oorlog vergaderd: tot na de bevrijding was dat niet meer mogelijk. De laatste oorlogswinter wordt door dit feit wel speciaal getekend. Alleen enig overleg met de voorzitter bleef mogelijk. In deze laatste vergadering werd nog juist mededeling gedaan van 4e taak die de directeur op verzoek van het Rijksbureau Voedselvoorziening op zich had genomen ten bate van de burgerbewoners van Gouda en Omstreken (waaronder de gemeenten Haastrecht, [117] Vlist, Schoonhoven, Berkenwoude, Bergambacht, Stolwijk, Waddinxveen, Boskoop, Reeuwijk, Moordrecht en Gouderak).

Er zou in Gouda een centrale keuken worden ingericht om van daar uit warm eten rond te brengen. De Producent werd hierbij in belangrijke mate ingeschakeld en bergruimten werden beschikbaar gesteld voor de voorraden grondstoffen. Deze maatregelen waren een uitvloeisel van de verwachting dat de winter 1944/1945 een zware noodwinter zou worden. Die verwachting klopte. Men kan de initiatiefnemers dankbaar zijn voor hun maatregelen: er is veel leed en honger enigszins verzacht en afgeremd. Geheel afdoende kon het door de omstandigheden natuurlijk niet zijn.

Eén voordeel kwam er direct uit voort: speciaal voor het personeel, dat voor de omvangrijke werkzaamheden werd ingeschakeld - vrij gekomen doordat het normale bedrijf vrijwel stilgelegd was - en daardoor behoed werd voor tewerkstelling in Duitsland. Het geheel heeft een zeer gunstig verloop gehad; door koopmanschap wist men op allerlei manieren de voorraden nog wat op peil te houden en de af te leveren producten enigszins redelijk te maken. In de vorm van quark- en

papleveringen, gebruikmakend van ruiltransacties, enz., enz., wist men er altijd nog wat van te maken. In het gebouw van De Producent is zelfs nog zuurkool gemaakt! De burgerij heeft, hoewel zeker niet altijd volledig tevreden, duidelijk doen blijken dat het werk werd gewaardeerd: de centrale keuken in Gouda werd als voorbeeld gesteld.

Toen op het hoogtepunt van de nood in Gouda de elektrische stroom wegviel, heeft De Producent in haar bedrijf apparaten opgesteld om stroom op te wekken, in de eerste plaats om het eigen bedrijf nog zo'n beetje gangbaar te houden, maar via het net van de Gemeente werd ook stroom geleverd aan de centrale keuken en tevens - maar dit ging clandestien - aan ziekenhuizen voor de operatiekamers. Vele mensen, en groepen van mensen, heeft De Producent met goederen, en ook wel met geld, gesteund.

De Gemeenteraad van Gouda heeft van haar waardering doen [118] blijken door aan de directeur, de heer W. van Wijnen, de Erepennig in goud van de Gemeente Gouda aan te bieden.

Het coöperatief beginsel eist van een coöperatieve vereniging dat zij de helpende hand biedt, indien het zwakke tegen de wand komt te staan. Een andere houding is voor een principieel coöperator onaanvaardbaar.

Tenslotte nog het laatste bedrijf van het oorlogs- en bezettingsdrama. Enige dagen vóór, en enkele dagen na de bevrijding, hebben Amerikaanse en Engelse vliegtuigen levensmiddelen „gedropt”. De Producent werd aangewezen om de goederen te ontvangen, te sorteren en op te slaan. Verschillende afdelingen werden daarvoor ontruimd, waarin de goederen werden gesorteerd en beveiligd opgeslagen, ter beschikking van het Distributiekantoor. Het eigen personeel werd hierbij volledig ingeschakeld, terwijl de schooljeugd van de middelbare scholen als hulp werd gemobiliseerd.

Hoe blij was de bevolking met deze goederen! Wat was de bevolking der grote steden tot dicht bij de hongerdood genaderd. Van de zwaksten en diegenen die thuis bleven, er niet op uit konden trekken, zijn velen stil de dood ingegaan, niet opgewassen tegen de gevolgen van ondervoeding. Gouda was in dit opzicht er lang niet het slechtst aan toe, mede door het omgevende platteland. Ook daarna is het pakhuis nog gebruikt voor opslag van goederen, bestemd voor Gouda en Omstreken.

De oorlog in Europa was ten einde. Overwonnenen en overwinnaars kwamen er beide uitgeput, verarmd en gehavend uit te voorschijn. Oorlogen zijn verliespos-ten voor beide partijen; zij lossen feitelijk niets op. Geweld en overmacht kunnen tijdelijk winnen, maar met „recht” heeft dit niets te maken. Haat en verbittering bereiden het terrein voor de volgende oorlog voor. Zo is het steeds, na elke oorlog gegaan, en zo zou het thans in een versneld tempo - na 1945 - gaan. Een verward kluwen van wantrouwen, angsten, haat, wraakgevoelens, brutaliteit, heerszucht, houdt de [119] volkeren in zijn ban, en zo gaan de jaren verder in hun loop naar....?

De wereld gaat gebukt onder een enorme druk van uitzichtloosheid en dagelijks gevaar, versterkt door de toename van dood en verderf brengende oorlogsmiddelen. En onder al deze wereld-ellende, worden de oorlogsvijanden van kort geleden, vrienden, en de vrienden uit diezelfde oorlog, nu tot elkaars vijanden! Hoe toont dit de onfrisse achtergronden van de internationale volkerenconflicten!

Een volkerenmentaliteit wijzigt zich niet zó maar in enkele jaren, en dus is er slechts schijnvriendschap geweest in die oorlog, ingegeven door materiële eigenbelangen, een dubbel spel spelend waar dit voordelig was. En anderzijds: de oorlogsvijandschap was een schijnbeweging om der wille van diezelfde materiële belangen.... Aan dit lugubere spel zijn miljoenen mensen opgeofferd; hierdoor dwalen nog miljoenen van huis en hof verjaagden over de aarde, en staan miljoenen kinderen aan het gevaar van degeneratie en levensmislukking bloot.

Geweld was nooit, en kan nooit zijn, de basis voor een volkerensamenleving. Een groei naar werldeenheid zal alleen redding kunnen brengen.

Vrij

Oorlog en bezetting waren voorbij. De vreugde was groot. Overal werd gefeest. Erg lang duurde die hoera-stemming echter niet: de harde werkelijkheid diende zich prompt aan.

Er was de grote behoefte aan levensmiddelen, kleding en schoeisel, aan welke behoefte niet zo maar ineens voldaan kon worden. Het zou enkele jaren duren voor dit alles weer ongeveer normaal was. Directe voorzieningen en regelingen van bovenaf bleven noodzakelijk, de gebondenheid in de levensmiddelen-sector kon slechts zeer geleidelijk worden verlicht. Het wekte vaak veel ontstemming bij de ongeduldigen, welk ongeduld wel verklaarbaar was. De harde feiten waren echter dat er een tekort was, en waar te weinig van iets is, daar voorziet zich de beter gesitueerde volledig, soms méér dan dat, terwijl de financieel zwakke daardoor nog langer met een tekort blijft sukkelen. Maatregelen bleven dus noodzakelijk.

In de verdrukkingsjaren waren we een eenheid geweest, delend zoveel als mogelijk was de lusten en de lasten - vooral de laatsten - over allen. In die periode hadden we goede voornemens: na de bezetting zouden we streven naar een grotere eenheid, eensgezindhed en samenwerking. Daarvoor zou nodig zijn, alles op de helling te zetten en in belangrijke mate te wijzigen wat in het maatschappelijk leven en in de onderlinge verhoudingen tussen volkeren, [121] reden tot strijd gaf, eindigende in oorlog. Helaas, spoedig bleek dat de belangen sterk uiteenliepen, en waar belangentegenstellingen zijn, komt strijd al weer gauw om de hoek zien. Al gauw demonstreerde zich dat.

Er waren die een forse sprong wilden maken naar een gewijzigde maatschappijvorm; anderen weer verlangden terug naar de meer vrije maatschappij, zoals deze voorheen had bestaan, waarbij het verlangen terugging tot vóór de crisismaatregelen der dertiger jaren. Ook hierbij was er een middengroep, die het eerste niet aanvaardde, noch het laatste, en een tussenpositie innam. Volledige vrijheid was er vóór de oorlog al niet meer, en zou ook niet meer gewenst zijn. De volledige gebondenheid lag deze groep evenmin.

Waar deze vraagstukken in het politieke vlak liggen, werden dit direct scherp-politieke vraagstukken: de politieke strijd leefde snel weer op. Tegenvallers zijn er veel geweest; weinigen waren met de gang der zaken tevreden. De wensenbevrediging hield in geen enkel opzicht volledig verband met de wens-verlangens. Het veroorzaakte pro en contra's.

Velen, die hun hoop voor de toekomst hadden gebouwd op een veranderde mens, een veranderde samenleving, geleerd uit de ervaringen van de oorlog hoe luttel en simpel en miezerig veel van die onderlinge verschillen waren, in verhouding tot de grote belangen en problemen van alle mensen en hun materieel en geestelijk welvaren, zijn diep teleurgesteld.

Hoe spoedig zou blijken dat deze ervaring van tegenstellingen, het opleven van discussie en strijd in de huiselijke kring van ons volksleven, precies zó zou gaan werken in de volkerengemeenschap, en niet alleen tussen vrienden en vijanden vanuit de oorlog, maar ook tussen de bondgenoten van toen. Een voortleven dus van de wolkerenhaat, zoals deze in de oorlog tot uiting kwam, maar op een geheel andere basis. Volkerenbotsingen met het karakter van wat men met een nieuwe naam aanduidt „de koude oorlog”.

De Producent kreeg eerst, naast eigen werk, nog diensten te [122] verrichten voor de voedselvoorziening. Toen er voorraden levensmiddelen en andere noodzakelijke goederen voor Gouda en omstreken door de geallieerden werden aangevoerd, heeft De Producent hiervoor de opslag verzorgd. Bij het beëindigen van deze verzorging van buiten- en van bovenaf, hielden op dit terrein de werkzaamheden van de vereniging op.

In stijgende mate kwamen daarna herstel en aanpassing aan de orde. De verlangens van alle kanten konden toen niet direct bevredigd worden, de klanten konden mondjesmaat worden bediend. Het gehavende autopark kon slechts langzaam worden hersteld. De handel naar overzeese landen bleef nog zeer lang moeilijk, en gevaarlijk door drijvende mijnen en onbekende mijnenvelden. Het was in alle gedingen een langzame opbouw, te traag naar de mening van velen; bevredigend voor de insiders die wisten hoe moeilijk deze opbouw tot stand was te brengen. Het is duidelijk dat er kwesties voor de dag kwamen die jarenlang onafgewerkt gebleven waren doordat men elkaar niet meer kon bereiken, en dat er nieuwe kwesties ontstonden, doordat ook in andere landen bij klanten en vertegenwoordigers veel was veranderd. Deels was er dus een volledige herbouw, een opnieuw opbouwen.

Hier zij nog vermeld dat een actief lid van het Bestuur, de heer G. Slob te Noorde-loos, en een flink directeur van een der aangesloten fabrieken, de heer B. Wybin-ga te Nieuwendijk, slachtoffers werden van bezetting en vrijheidsstrijd. Twee ij-verige strijders voor De Producent gingen met hen verloren. Bij een jubileum heeft men behoefte dezulken in dankbaarheid te gedenken.

De strijd tegen de Afd. Melk, dit is: tegen de zuivelfabriek van De Producent, bij de oprichting zo hevig geweest en in de bezettingstijd wat geluwd, laaide weer op. Minder massaal en vanuit een centraal punt, meer individueel door bedrijven. Zo als er op alle terrein weinig blijvends is, zo verdwenen ook deze onaangenaamheden; geleidelijk is er wat meer begrip gegroeid. De Producent heeft volstrekt niet tegen strijd opgezien waar deze nodig [123] was, gezocht heeft ze deze niet. Recht op haar bestaan heeft ze onveranderd gehandhaafd.

De regelingen van de consumptiemelk in het Westen bleven, en blijven, nóg altijd moeilijk. Nog is niet de weg gevonden om de controverse tussen industrie- en consumptiemelk in dit landsdeel op redelijke basis te brengen. De laatste pogingen in deze gaan uit van het bedrijfsleven zelf; of deze pogingen de oplossing zullen kunnen brengen, dient te worden afgewacht. Wil hier in het Westen een redelijke bedrijfsrust onderling tot stand komen, dan is egalisering van belangen noodzakelijk, waarbij de belangen van overig Nederland op zuivelgebied niet geschaad zullen mogen worden. Het zou dan slechts een verschuiving van moeilijkheden zijn.

In de loop van 1945, en later, werd de positie van de boerenkaas meermalen een punt van bespreking in het Bestuur. Het is duidelijk dat gedurende het eerste jaar na de bevrijding de aangevoerde melk een maatstaf kon zijn voor verdere verwachtingen. Die aanvoer bleef nog laag, waarvoor duidelijk zichtbare oorzaken waren aan te wijzen. De veestapel was door gebrek aan veevoer en kunstmest, en door overheidsmaatregelen, verkleind. De wintervoedingstoestand 1944/1945 liet veel te wensen over. Een lagere productie aan boerenkaas was uit dien hoofde volledig verklaarbaar. Echter ook door andere factoren kon men minder gemakkelijk een overzicht krijgen ter beoordeling van de toekomst.

Allereerst de invloed van het tijdelijk stopzetten der kaasmakerij op de boerderij, van bovenaf opgelegd. Reeds werd aangegeven dat dit stopzetten met vrij veel zorg is omringd geworden, omdat men de gevolgen voor de toekomst vreesde. Deze gevolgen zullen er zeker zijn geweest. Een twijfelaar, die enige tijd is opgehouden, verlaat het terrein gemakkelijker na zo'n periode van stilstand. Daarnaast begon in sterke mate het arbeidsvraagstuk mee te spreken. Uiterst moeilijk kon de boerin vrouwelijk personeel krijgen voor hulp in de huishouding. De kaasmakerij, die in belangrijke mate beslag legt op de arbeid van de boerin, moest er door in het [124] gedrang komen. - Aan beide oorzaken was weinig te veranderen. Het stopzetten der kaasmakerij op bevel van boven af, was voorbij, maar de gevolgen bleven, terwijl verandering brengen in het arbeidsvraagstuk al evenmin uitvoerbaar was. Het verlichten van de arbeid voor de boerin zou enige verbetering kunnen brengen: de *Bond van Kaasproducenten* heeft aan dit punt steeds veel aandacht besteed.

Toch is het duidelijk dat De Producent dit verloop zeer nauwkeurig had na te gaan, met het oog op te nemen maatregelen, zowel voor de Afd. Kaas als voor de Afd. Melk, van welke beide afdelingen zeer vele boeren gelijktijdig lid zijn, en de min of meer belangrijke verschuivingen die daaruit konden voortvloeien.

In Woerden werd in begin 1946 een coöperatieve melkafzet „Milando” opgericht, met de bedoeling dat deze coöperatie zich als afdeling bij De Producent zou aansluiten, wat inderdaad ook zo gebeurd is. Waar deze coöperatie niet over een eigen bedrijf beschikte, werd voorlopig overeengekomen de melk in Gouda te verwerken.

Verder werd in ditzelfde jaar de zuivelfabriek te Ter Aar overgenomen, met de opzet daarvan een coöperatieve fabriek te maken onder het topbestuur van De

Producent. De Afd. Melk werd door dit alles een zeer levendig deel van de vereniging. Uitbreiding van deze afdeling aan de Wachtelstraat werd noodzakelijk. De bewegingsvrijheid om van de ontvangen melk producten naar eigen keuze te maken, werd langzamerhand verruimd. Niettegenstaande dat, heeft De Producent veel moeilijkheden ondervonden bij het verkrijgen van de nodige vergunningen tot uitbreiding van de melkverwerking.

De beperkte ruimte, waarin de gecombineerde bedrijven van De Producent op de Wachtelstraat bij steeds toenemende omvang waren geperst, deed plannen ontstaan tot overbrenging van de zuivelfabriek naar een terrein met grotere uitbreidingsmogelijkheden. Waar door de materiaalschaarste dit vooralsnog onuitvoerbaar was, [125] werd tijdelijk gelegenheid geschapen op de Wachtelstraat, ter uitbreiding van melkontvangst en verwerking, er bij die uitbreiding rekening mee houdend dat het pand later goed benut zou kunnen worden door de Afd. Kaas en de fabriek voor Horstloze Kaas, die beide evenzeer met ruimtegebrek te kampen hadden. De bouw was op die wijze in ieder geval rendabel te maken.

De samenwerking tussen de *Bond van Kaasproducenten* en de Kaascontrôlestations voor volvette kaas in Zuid-Holland en Utrecht, heeft voor De Producent ook een paar consequenties gehad. Het bij De Producent inwonende Boekhoudbureau kwam los te staan van de *Bond van Kaasproducenten* in haar nieuwe vorm. In overleg met deze Bond werd het bureau overgedragen aan De Producent, waarbij de laatste op zich nam in de werking geen wijziging te brengen, en dus het bureau o.a. de leden tot kostprijs zou blijven bedienen.

De samenwerking tussen Bond en Producent bij het uitgeven van een gemeenschappelijk orgaan, een samenwerking vanaf 1916, kwam eveneens door de andere status van de Bond te vervallen. Besloten werd thans, in samenwerking met de aangesloten fabrieken *De Graafstroom* te Bleskensgraaf, en *De Samenwerking* te Giessen-Nieuwkerk, een veertiendaags orgaan te gaan uitgeven, in een iets andere vorm dan voorheen. Deze regeling duurt nog voort.

Intussen bleef, tussen alles door, de melkregeling-West een steen des aanstoots. Hoezeer hierbij de logica soms zoek was, blijkt uit het feit dat men een grenslijn had getrokken door Zuid-Holland, dit verdelende in een eerste- en een tweede zóne, waarin verschil van behandeling werd toegepast, o.a. inzake de consumptiemelkprijs voor de boer. Welnu, men speelde het klaar deze zóne-grens midden door Gouda te laten lopen, zodat de *Goudse Melkinrichting* en *De Producent*, die midden in Gouda en nog geen kilometer uiteen liggen, in twee verschillende zónes kwamen te liggen, en wel de G.M.I. in de eerste, en De Producent in de tweede zóne, terwijl het aandeel van De Producent in de consumptiemelkvoorziening-West [126] reeds zeer belangrijk was. Men ziet tot welke malle, tevens onrechtvaardige, dingen men kan komen indien men de ene lap over de andere heen op een versleten regeling gaat zetten, en men de kunstmatigheid onbeperkt laat voortwerken.

Pakhuisruimten bijhuren, kaas hebben liggen op verschillende plaatsten, zelfs in verscheidene gemeenten, is voor doelmatig werken niet aanbevelenswaardig. Bo-

vendien zou de te verwachten melkstroom niet te verwerken zijn in de voor uitbreiding niet meer vatbare fabriek aan de Wachtelstraat. Dit alles te samen deed uitbreiding weer aan de orde komen. Een radicale oplossing werd genomen door een zuivelfabriek met kaaspakhuis te stichten op een door de Gemeente Gouda op redelijke voorwaarden aangeboden terrein aan groot vaarwater en aan de Provinciale weg. De plannen werden besloten met de gebruikelijke vaardigheid, aan De Producent eigen.

De fabriek, een doelmatig gebouw, modern ingericht, heeft voorlopig een ruime over-capaciteit, met het oog op de toekomst, wanneer de kaasboeren, tevens lid van de Afd. Melk, eens meer melk aan de fabriek mochten gaan leveren. Dit bedrijf is in belangrijke mate ingesteld op de levering van consumptiemelk en de diverse melkproducten, terwijl er ruime mogelijkheid is voor de bereiding van kaas, boter en melkpoeder. Een laboratorium voor onderzoek en contróle van de producten, en opslagruimten voor grondstoffen en producten, completeren het geheel. Het bijgebouwde kaaspakhuis is speciaal ten dienste van de Afd. Fabriekskaas, en ook het eigendom van die afdeling.

De vrijkomende gebouwen aan de Wachtelstraat werden onmiddellijk bezet door de Afd. Kaas, welke afdeling nog steeds met de aanwezige opslagruimte zal moeten woekeren, in tegenstelling met de Afd. Melk die nu inderdaad forse mogelijkheden heeft, nu en voor de toekomst.

De toetreding van leden-fabrieken heeft gestadig voortgang gehad.

Op 21 Januari 1952 overleed de heer M. J. Spek. Vanaf 19 Jan. 1919 had hij [127] de coöperatie gediend, eerst als bediende van de Afd. Veevoeder, later als leider daarvan, en ten slotte als hoofd-boekhouder. Deze sterke kracht en harde werker heeft voor de vereniging grote verdienste gehad. Hij was één van de oude garde; de waardering voor zijn arbeid is in De Producent algemeen.

Hiermede is de jubileumdatum bereikt bij de summiere opsomming van de voornaamste elementen waaruit het 40-jarig werk van De Producent bestaat.

Na 40 jaren arbeid is het nog een levende vereniging. Intern wordt er aldoor gewerkt aan verbetering van methoden bij fabricatie, opslag, verpakking en verkoop. Steeds is getracht de rechtvaardigste wegen te gaan, wanneer men voor moeilijke beslissingen kwam te staan.

Groot is de vooruitziende blik van de bestuursleden geweest, waardoor tijdig beslissingen werden genomen bij verandering van omstandigheden. Groot is het vertrouwen van de leden geweest in Bestuur en Directie, ook in tijden van moeilijkheden. Prima is, bij alle verschil van mening die er over diverse punten van de te behandelen vraagstukken steeds wel is, de samenwerking, het begrip voor elkaars standpunt. Natuurlijk zijn er eens wanklanken geweest: zij waren van individuele aard en hebben nooit de teamgeest van bestuur, directie en bureau kunnen verstoren.

Een hechte burcht voor de verdediging van de belangen van de boeren is gegroeid uit een klein begin. Ongezonde toestanden zijn er mee overwonnen. Aanzien naar

buiten is verdiend. Zij neemt een plaats in tussen de veehouders-leden, waarvan de niet-leden mede hebben geprofiteerd. Aan de leden komt de eer toe dat zij het belang van aansluiting hebben ingezien, tot deelname besloten en de vereniging onder alle omstandigheden hun steun verleenden en trouw bleven.

Naast haar eigen interne taak, heeft De Producent in tal van gevallen steun verleend, soms het initiatief genomen bij het tot stand komen van voor de veehouders nuttige dingen. Steun ook [128] aan de voorlichtingsdiensten van verschillende aard. In het bijzonder heeft het werk van de *Bond van Kaasproducenten* steun ondervonden.

In het verband van de gehele zuivelindustrie en -handel, neemt De Producent een meetellende plaats in. Buitenstaanders getuigen vaak van waardering voor haar arbeid. - Uit alle delen van de wereld hebben bezoekers de bedrijven bezocht en zich over werkmethoden en organisatie laten voorlichten. De overheid heeft vele malen van de gastvrijheid en deskundigheid van De Producent gebruik gemaakt. Tenslotte: De Producent heeft een goodwill gekweekt door haar handelsprincipes, een bedoeling, reeds vastgelegd bij de oprichting en als doelstelling gehandhaafd gedurende de periode van haar bestaan.

Het zou ook niet anders mogen zijn. Een coöperatie heeft tot plicht eerlijkheid in de handel te bevorderen; dit is één van haar doelstellingen.

Niet de eerste - ook niet de enige. De coöperatie heeft ook een ethisch-sociaal-economisch doel, n.l. het steunen der zwakken, door samenwerking met de sterkeren, in één verband.

De coöperatie heeft ook een maatschappelijk doel, en wel mee te werken aan de goodwill van ons, zo sterk van export afhankelijk, land tussen de wereldlanden. Indien deze laatste elementen van juiste coöperatie afwezig zouden zijn, en alleen materiële belangen bij denken en handelen de boventoon zouden voeren, dan zou een deel van haar bestemming zijn gemist.

EN NU VERDER

De veertig jaren zijn achter de rug. De nieuwe taak wacht. Hoe die taak precies zal zijn is moeilijk te zeggen in een zo dynamische wereld als heden, met zijn vele onopgeloste problemen, zijn spanningen en zijn ingewikkeldheid, waardoor het algemeen overzicht wordt verduisterd. De weg die De Producent zal kunnen gaan is niet te voren afgebakend, maar zal afhangen van de zich voordoende omstandigheden. Maar „hoe” zij deze weg zal gaan is wel te bepalen.

Zij zal daarbij haar oorsprong en bedoeling steeds voor ogen moeten houden als richtsnoer. Haar oorsprong: de wil om de boer meer vrij en sterk te maken. Haar doel: door gezamenlijk werken elkander te steunen in de bestaansstrijd en op te bouwen een afzet voor de producten op reële basis, om daarmee op lange termijn goodwill te kweken.

Nog even een blik vooruit waarbij vele vragen opkomen. Het oordeel over het knoeien in de handel moet streng en [130] onverbiddelijk zijn. Maar dat mag niet blind maken voor de moeilijkheden, die de handelaar heeft temidden van de concurrentie in een maatschappij, op vrije concurrentie gebouwd. In die vrije concurrentie dringt vaak de een de ander op het verkeerde pad. Zich handhaven is het dagelijks weerkerend parool. En wanneer dan collega's gaan glippen en daarmee een oneerlijke concurrentie aandoen, dan zal meestal de eerste reactie zijn, dat men het dezen erg kwalijk neemt en dat men op de oude beproefde wegen blijft doorgaan. Totdat.... het om het bestaan begint te gaan!

Niets menselijks is ons allen vreemd. Ook hier kan men teveel alleen naar de oppervlakte blijven zien. Wat daarachter afspeelt weet alleen de insider. Dit matigt het *persoonlijke* in het oordeel. Wat echter niet betekent dat het zakelijke en morele oordeel minder afwijzend wordt.

De concurrentie heeft zeer goede dingen op haar naam staan. Ontaardt zij tot misstanden, dan tast zij het maatschappelijk leven en *ook de mens aan*.

Met kartel- en trustvorming tracht men in het grootbedrijf dit tegen te gaan. Dan is men echter weer gevaarlijk dicht bij het monopolie met alle maatschappelijke gevaren van dien.

Wanneer tengevolge van fouten soms markten worden bedorven of het verkrijgen van nieuwe markten wordt bemoeilijkt, en men ziet andere landen vooruit komen, die een groter invloed hebben op de wijze van bediening, komt dan Nederland ook niet in deze voor een zeer principiële vraag te staan?

Nog is verdeeldheid en spanning groot. De Staat krijgt meer macht. Hierbij wordt niet gedacht aan de Staatsverafgoding, die voorlopig weer achter de rug is, maar aan de Staats-invloed op heel veel van het maatschappelijk gebeuren. Hoe zal deze staatsinvloed zich gaan tonen op de terreinen van handel en industrie? Zal men blijvend begrip hebben voor het feit dat aan alle zelfhulp, aan alle mobiel gemaakte krachten uit het bedrijfsleven, zo veel [131] mogelijk vrij baan moet worden gelaten, indien deze in de goede richting hun acties ontwikkelen?

Of zullen dogmatisme en schematisering deze zelfwerkzaamheid verdringen en er het experiment voor in de plaats stellen?

De grote invloed van de Staat doet de drang naar de staatsmacht in de politieke groeperingen toenemen. Van de gemoedelijke, politieke debat-avond tegen de verkiezingstijd van vóór dertig, veertig jaar, is niet veel meer over. Politiek is een alledaagse activiteit met veel strijd en wrijving en machtsverlangen. Een vraag komt boven: zullen in deze politieke strijd steeds, boven alles uit, de landsbelangen worden gediend, of... zal het machtsvraagstuk de economische en maatschappelijke vraagstukken te veel verdringen? Gaat er te veel van het samenleven in de samenleving te loor?

Zal de regeringsapparatuur bij toenemende regeringsinvloed het overzicht weten te behouden en tegen de velerlei beïnvloeding geharnasd blijven? Of zullen de vleiers en de schreeuwers, de handigen en de brutalen het grootste terrein veroveren?

Ontegenzeggelijk vereist de moderne wereldhuishouding inperking van privé-belangen terwille van het algemeen belang. Een regering kan niet meer werkeloos blijven toezien, nu de enorme techniek ook ten dienste staat van hen, die alleen het eigen belang op het oog hebben.

Maar... zal wel het volle besef aanwezig blijven dat regeren met alleen middelen van dwang en vrees, materieel en geestelijk 'schade zal toebrengen aan de bevolking en aan de individuele mens? Waar teveel techniek en voorschrift overheersend zijn, gaat de opvoeding van de jeugd gevaarlijk veel naar het blote „africhten”. Van Loon zegt van de vrees: „Zolang de wereld door vrees wordt beheerst, is verdraagzaamheid verwachten fout. Verdraagzaamheid [132] kan alleen ontwikkelen in de sfeer van het vertrouwen, in een wereld zonder vrees”.

De mens houdt van waagstukken. Het gokje, dat ligt hem wel. Maar er zijn dingen, waarbij het gokje onverantwoord is; waar een zekere stabiliteit en rust eerste vereisten zijn. Zullen de regeringen van de toekomst de gok niet misbruiken; óf om de gok óf om de uitredding uit een moeilijke situatie? Onzekerheid, onstabiliteit bij de leiding kan een heel volk op drift brengen.

Hier tegenover staat dat aldoor filosoferen in tijden van grote nood, niet helpt, doch alleen de werkelijke daadkracht die men weet te ontplooien, uitredding kan brengen.

„Een veerboot vaart over een gevaarlijke fjord. De filosoof zegt tot de bootman: Weet je iets van filosofie? Niet? Dan hebt ge de *helft* van je leven verloren.

Even later brak er een hevige storm los. De bootman vraagt: Filosoof, kan je zwemmen? Niet? Dan heb je je *hele* leven verloren".

Zo beeldt Kazantzaki dit uit in *Toda Raba*.

Het bedrijfsleven zal in zulke situaties een belangrijke rol kunnen spelen, indien de inschakeling op de juiste wijze geschiedt. Of kan een zeker wantrouwen tegenover belanghebbenden of te sterk spelend eigenbelang hier de weg versperren?

Zal de zegenrijke techniek voor zover deze arbeidverlichtend en welvaartbrengend optreedt, onafgeremd mogen doorgaan, óók al is de beheersing van haar gevolgen bij lange na niet aanwezig, zodat spanningen van economische en politieke aard een gevaar worden voor de volkerengemeenschap - en de wereldvrede?

„De mens wil wat willen’, zegt Dostojewski. Hij wil meetellen. Maar.... zal het opgaan in het massale; de staatszorg van de wieg [133] tot het graf, de regeling, het voorschrift, de vermechanisatie hem niet teveel tot een passief nummer maken? Een mens, met een etiket beplakt en van een label voorzien, als vrachtgoed door het leven vervoerd?

Hartstochten en hobbies beheersen de mens van deze tijd. Men vliegt op, wanneer iemand aan de juistheid van woorden- en plannenstromen durft twijfelen. De mens van heden weet het, weet het precies, en daarmee uit! Af! Oók al deed hij geen schijn van moeite voor zichzelf, om zekerheid te krijgen voor zijn hypothesen en zekerheden.

Op deze hartstochten en hobbies wordt gespeculeerd om speciale doeleinden te bereiken, door regeringen, door handige jongens. Waar zijn de tegenkrachten hiertegen.

Larsen schrijft in: *De steen der wijzen*: „Wij zochten, Dahl, naar de steen der wijzen. Wil ik U zeggen, waar die te vinden is? De steen der wijzen is een mijlpaal aan de straatweg. En wil je weten, welke het is? Het is.... de volgende. Loop maar door. Het is eeuwig en onveranderlijk de volgende”.

Het zou de mens met zijn wat sterk ontwikkelde eigenwijsheid en ingenomenheid met zichzelf niet ontsieren, wanneer hij deze deemoed leerde verstaan!

De natuur wordt door kortzichtigheid en door momentelijk winstverlangen op vele manieren verkracht. Wat daarvan de gevolgen kunnen of zullen zijn, heeft te weinig aandacht.

Roofbouw en ruwe ontbossing uit winstverlangen bracht in vele landen waardeloze gebieden door erosie en verstuivingen.

Om de hoogstmogelijke opbrengsten te verkrijgen wordt met sterk drijvende kunstmeststoffen gewerkt, zonder dat voldoende vast staat dat de dunne bouwlaag die de aarde bedekt, niet door structuurveranderingen op den duur grote schade zal lijden.

De wetenschap weet voor elk insect, bacterie of spoor enz. een dodend bespuitingsmiddel om plantenziekten te voorkomen, maar [134] weet niet welke gevolgen dit op andere insecten, bacteriën en sporen kan hebben, die óf hiermede hun voedselbasis verliezen en - hoewel nuttig - mede ten onder gaan, óf hun vernietigingsvijanden verliezen en daardoor tot grote vermenigvuldiging komen en dan misschien gevaarlijk worden.

Kan daardoor het evenwicht in het grote microleven in de natuur, waarvan alle leven mede afhankelijk is, worden verstoord? Kan een te grote kunstmatigheid ontstaan, een kunstmatigheid waarvan men het begin onderkent, maar het einde onberekenbaar is, omdat de weg terug waarschijnlijk is afgesneden?

Wat worden de gevolgen van al het specialisme dat in alle geledingen van het grote leven overheersend wordt en waardoor het overzicht van het geheel, het overzicht over Moeder Natuur in haar ontzagwekkende grootheid, verloren raakt?

Krijgt gespecialiseerde wijsheid of onwijsheid ook te grote invloed op het gebeuren?

Alles is in felle beweging. Acties en reacties. Er is het eeuwig verlangen, hetwelk steeds het mogelijke een paar stappen vooruit blijft. Het is het rumoerige, het extreme, wat mensen en volken opjaagt, opjaagt tot aan de grens van de zelfvernietiging.

Hoe zal het redelijke, het rustig-morele, het eenvoudig-rechtvaardige, het stil-gelukkige, het kalm-tevredene optornen tegen het bruut-gewelddadige, het schreeuwelijk-luidruchtige, het eeuwig-verlangende en eisende? Hoe zullen deze nog altijd hoge waarden kunnen worden behouden?

Al deze dingen en veel meer nog komen voor de geest, wanneer men bij een mijlpaal de blik ook nog even vooruit wil werpen, in een sterk belangwekkende en uiterst dynamische tijd.

En deze dingen zijn geen niet-ter-zake-dienende problemen, óók niet voor een zakelijke organisatie.

De Producent gaat verder. Haar bestaan en haar werk zal onder de invloed staan van omstandigheden. Haar bestaan onder al die [135] omstandigheden kan een grote steun zijn voor de veehouderij, wier belangen mede aan haar zijn toevertrouwd.

De wisseling der tijden tijdig en ernstig onder ogen zien, is P L I C H T. Zich er op voorbereiden wanneer de tekenen der tijden vaste aanwijzingen gaan geven, is W I J S H E I D. En moedig voorwaarts gaan, ook dan, wanneer de mist nog te dik is om de verdere weg met wijd zicht vooraf te bepalen, is K R A C H T.

Als gids heeft zij hierbij haar onveranderlijke doelstelling.

[136]

Literatuurlijst:	
Roland Nitsche:	Oeroude Wegen-Ewige Reis.
Dr. Schaal:	Vom Tauschhandel zum Welthandel.
W. J. Hofdijk:	Geschiedenis des Ned. Volks.
Kleintjes & Gescher:	Navigatie en Negotie.
Henry Pirenne:	De Middeleeuwen. (Econ. & Soc. Geschiedenis)
Ir. Ernst Hymans/ Dr. Abr. Mey:	Mens en Samenleving.
v. d. Poel:	Hoofdpijnen der Econ. Soc. Geschiedenis
Prof. Dr. C. Verlinden:	De dubbele cyclus der Economische Evolutie.
Prof. Dr. J. A. v. Houtte:	Van Ruilverkeer tot Wereldhandel.
Dr. Ir. P. J. Boekel:	De zuivelexport van Nederland tot 1813.
Dr. J. A. v. d. Hoop:	Geestelijke vrijheid.
H. W. van Loon:	De vrijmaking der mensheid.
„	De mens in het grijs verleden.
Mr. H. P. Quack:	De socialisten.
Dr. Romein:	De lage landen aan de zee.
A. W. Ijzerman:	De weg der beschaving.
Dr. P. J. Bouman:	Vier eeuwen Eur. Cultuurgeschiedenis.
Kazantzaki:	Tode Raba.
F. Townshend:	Wording.
Erich Sylvester:	Het wezen van de mens.
Dr. P. de Bruin:	Orde en Wanorde in de Economie.
Dr. W. Sluimer:	De Wereldhuishouding.
H. Samuel:	Grondslag en Opbouw.
Norman Angell:	De ongeziene moordenaars.
Prof. Dr. Fred. L. Polak:	De wentelgang der wetenschap en de maatschappij van morgen.

